

Fekete-fehér: Zsidó temető

Révész Róbert fotói

SZEGED

Várostörténeti, kulturális
és közéleti magazin
1995. április

Tartalom

CÍMLAPON	2	A Csongrád Megyei Levéltár kincseiből (Szeged város „forma ruhás polgárságának” 1805. évi ábrázolása – Fotó: Dömötör Mihály) – <i>Farkas Csaba</i>
MÚZSA	3	Poézis és universitas (József Attila, a szegedi egyetemista) – <i>Szigeti Lajos Sándor</i>
	6	Szegedi vers – 1995 (Árpás Károly, Baka István, Frank György, Julesz Máté, Katona Judit, Kovács Zoltán, Lengyel Zoltán, Petri Csathó Ferenc, Petri Vereb Gábor, Polner Zoltán, Pópity Richárd, Rigó Béla, Simai Mihály, Veszélka Attila versei)
SZEGEDI MŰVÉSZEK	9	Álmodni a valóság párnáján – Annus Józseffel beszélget <i>Sulyok Erzsébet</i>
TÁVCSÓ	13	A városi bírótól a polgármesterig (Temesvári János József) – <i>Géczi Lajos</i>
EXKLUZÍV	15	Aszály a Baradla-barlangban (Jakucs László ujjlenyomatai) – <i>Horváth Dezső</i>
ÉVFORDULÓ	20	Értékeket képviselő médiumokat – <i>Trogmayer Ottó</i>
	21	A „földosztó miniszter” emlékezete – <i>Nagy Erzsébet</i> ópusztaszeri beszéde
KÖSZÖNTŐ	22	Violinkucs és paragrafus (Kiss Ernő történetei) – <i>Horváth Dezső</i>
KRITIKA	23	Sursum Corda (Márfy Gabriella és Bódás Péter Bach-estjei) – <i>Huszár Lajos</i>
	24	Megkésétt recenzió (Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon) – <i>Laczó Katalin</i>
	26	Az imádsággal gyógyító ember (Engi Tüdő Vince „bétégnaplója”) – <i>Szabó Magdolna</i>
KERETBEN VASFÜGGÖNY	27	Kistelektől Chicagóig (Pataki Szilveszter halálára) – <i>Apró Ferenc</i>
	28	„Zenéjéből mindig közös valami a magyarból és a keletiből” (A fiatal Huszka Jenő és Szeged) – <i>Sándor János</i>
	36	„... gyönyörű színházunk romokban hever!” (Tüzzvész a Stefánián) – <i>T. Knotik Márta</i>
SZEGEDI SZÉP SZÓ	38	Jávorka Ferenc: A kubikos – <i>Apró Ferenc</i> rovata
LEVÉLTÁR	40	„... az üldöztetés dicsősége” (Üldözött papok Csanádegyházmegyében 1945-ben – 2. rész) – <i>Pál József</i>
FOTÓTÁR	43	A II. világháború elfelejtett albumából (Szegedi Nebelwerfer – ködvető – üteg a Don-kanyarban) – <i>Kanyó Ferenc</i>
NAPLÓ	44	Homokvihar (136 nap sivatagi krónikája – 3. rész) – <i>A+</i>
GONDOLATOK	48	Tollhegy – <i>Maróti Egon</i>

A borító 2. oldalán Fekete-fehér (Zsidó temető) – *Révész Róbert* fotói;
3. oldalán Képek a régi szegedi népeletből (Az utolsó szegedi vízimalom) – *Juhász Antal*;
4. oldalán Szegedi táj – szegedi ecsettel (Dorogi Imre: Sugárzás a Tisza fölött) – *Apró Ferenc*

SZEGED

a város folyóirata

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **Tandi Lajos**

Szerkesztőbizottság: **Apró Ferenc, Darvasi László, Lengyel András, Koczor György, Szuromi Pál, Zombori István**

Kiadja: Szeged Megyei Városi Polgármesteri Hivatala
6720 Szeged, Széchenyi tér 10.

Készült a Délmagyar Kft. nyomdájában
6725 Szeged, Kálvária sgt. 67.

Felelős vezető: **Hocz Pál**

Ara 80 Ft

ISSN 0239-1384

A Csongrád Megyei Levéltár kincseiből

Szeged város „forma ruhás polgárságának”

1805. évi ábrázolása

(Fotó: Dömötör Mihály)

A középkori magyar társadalom jogrendszerének egyik fontos alappillére volt a társadalom privilégizált osztályainak *katonáskodási kötelezettsége*. Ennek értelmében a nemességet és a szabad királyi városok polgárságát az uralkodó az ország védelmére vészhelyzetben harcra szólíthatta.

Ezen kötelezettség alapján Szeged város polgárai is részt vettek törvény által előírt létszámban az ország védelmében, így 1741 utáni években az osztrák örökösödési háború ütközeteiben, majd az 1805-ben a Napóleon ellen meghirdetett nemesi felkelésben is.

Harcok idején azonban nemcsak az ország védelmében való részvételről kellett a városnak gondoskodnia, hanem fokozott figyelmet jelentett számára a háborús helyzet miatt megromlott *közbiztonság* is. Ezért a városi törvényhatóság már 1741-ben fegyverbe szólította a polgárokat a közrend fenntartására és javítására, valamint a katonai helyőrségi szolgálat ellátására.

1805-ben a polgárőri rendszert a város újjászervezte. Ilyen irányú törekvéseit, mint ahogy más városokét is, az uralkodó I. Ferenc maga is támogatta, hiszen a nemesi felkelésről szóló 1805. évi 1. tc. 11. paragrafusában a városoknak felmentéseket, kedvezményeket adott azzal a feltétellel, hogy „*otthon kellőleg felszerelt s fegyverekkel ellátott polgárőrséget tartsnak, a belső biztonságnak minden veszély esetében való megvédésére.*” A polgárőrség, amely a dokumentumokban rendszerint

„*polgári őrsereg, valamint „forma ruhás polgárság”* néven bukkan fel, az átszervezés folytán nagymértékben megerősödött. 1805-ben 7 százada, 2 lovas és 5 gyalogos százada alakult újjá. Parancsnokuk ezredesi rangban a mindenkori főbíró volt, a törzstiszti állásokat a tanács tagjai töltötték be. A parancsnok és tisztjeinek feladatait a város 1806-ban egy külön rendelkezéssel szabályozta.

A századokat városrészenként és nemzetiségként alakították meg a következőképpen:

1/ *Felsővárosi lovas század.* Világoskék egyenruha rókaprémezzel ezüst zsinórzattal és gombokkal, fekete csáköval. Kapitányok: Dugonics Antal és Tari Ferencz. (A dokumentum első rajza)

2/ *Alsóvárosi lovas század.* Sötétkék egyenruha fekete prémezzel, arany zsinórral és gombokkal, fekete csáköval. Kapitány: Rózsa József.

3/ *Palánki magyar gyalog század.* Sötétkék egyenruha ezüst gombokkal és zsinórral, sötét csáköval. Kapitány: Panin Boldizsár.

4/ *Palánki német gyalog század.* Sötétkék frakk egyenruha, vörös hajtókával, arany válladzóval, szalmazín nadrág, háromszögletű kalap. Kapitány: Popp János. (A dokumentum második rajza)

5/ *Felsővárosi gyalog század.* Világoskék egyenruha ezüst zsinórzattal, fekete csáköval. Kapitány: Müller Ferencz. (A dokumentum harmadik rajza)

6/ *Alsóvárosi gyalog század.* Sötétkék egyenruha arany zsinórral, zöld csáköval. Kapitányok: Csavolyszky János, Kolb József.

7/ *Palánki rác z ulánusok.* Egyenruha: sötétzöld „holáner jankedli” fehér nadrág. Kapitány: Georgievits Péter.

A polgárőrség létszáma mintegy másfél ezer fő volt,

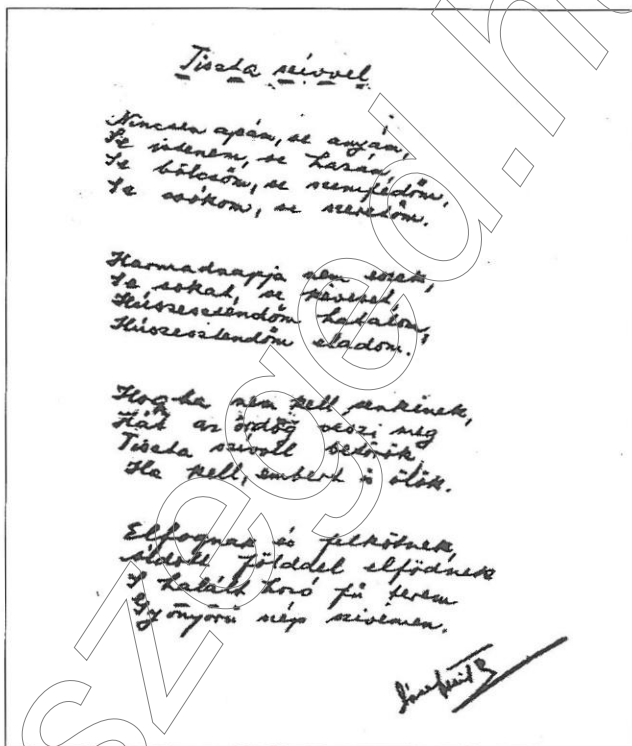
feladatukat az 1806. évi rendelet a következőképp szabályozta: „*Fő Parantolatok legyenek Hadi Karnak fogytakor Strázsákat állani, gyakorlásra a meg határozott üdökben ki rukolni, nagyobb rendű személyeknek tiszteletet tenni, az Urnapi Processiot ékesíteni etc, etc.*”

Minden szegedi köteles volt a polgárőrség tagja lenni és önmagát fel ruházni és felfegyverezni. Kivételt a betegek, illetve a testi hibások képezhettek csak. A szolgálatképtelenségről a városi orvos adott igazolást: „*Hogy Kalapos Mester Kontz István mind köszvényes lába, mind pedig ki-vált romlott tüdeje s bél szakadása vagy az úgy nevezett tökösség miatt a polgárkatonai szolgálatok tételére alkalmatlan: bizonyítom.*”

A polgárőrség irányítását a főbíró írásos parancsok kiadásával látta el, amelyeket alárendeltjeinek, a kapitányoknak alá kellett írni. A hadi helyzet múltával sem oszlott fel ez a szervezet, békeidőben, ha kisebb létszámmal is, tisztújítási ünnepek és fontos események fogadásai idején alkalmazták. Így 1816-ban Ferdinánd főherceget fogadták.

A városi polgárőrség 1828-ban ideiglenesen megszűnt, de az 1840-es években újra megszervezték. Katonái közül sokan tagjai lettek az 1848-as nemzetőrségnek és részt vettek a szabadságharcban. A polgárőrség 1848 utáni működéséről kevés információ maradt fenn, ismeretes, hogy 1883-ban még részt vettek Ferenc József fogadásán, de erről már egy másik dokumentum ismertetésben lesz szó.

Farkas Csaba

Poézis és universitas

(József Attila, a szegedi egyetemista)

„Vasárnapi nép vagyunk” – mondta egy helyen Illyés Gyula, jelezve, hogy nem tudunk a lényegre figyelve emlékezni, hogy nem tudunk éppen ezért türelmesen ünnepelni sem, hogy nem arra emlékezünk, amire lehetne-kellene, hanem arra, ami éppen megfelel szűkebb érdekeinknek. Mi az oka annak, hogy a köztudatban csak Horger Antal neve kerül elő, ha József Attiláról, a valamikori bölcsészhallgatóról esik szó, miért csak az vált ismeretessé, hogy – s most ünnepeljünk (!) – az éppen most 90 esztendeje született költőt – a költő által később költői módon felnagyított alkalommal – éppen 70 esztendeje, 1925. március 30-án, hétfőn „az egyetem fura ura”: Horger Antal magához rendelte s eltanácsolta a tanári pályáról? Ne felejtsük el, hogy költővel van dolgunk, jusson eszünkbe az idézet: „Költő, hazudj, csak rajt ne fogjanak!” József Attila hozzánk hasonlóan pontosan tudta-tudhatta, hogy Horger professzor fenyegetésének semmilyen jogi ereje nem lehetett, csak legendát, mítoszt teremtett belőle, hogy élete folyamán többször is visszatérjen hozzá: 1927-ben Galamb Ödönhöz írt levelében így: „*Odabaza – tudod, hogy mit csinált egyik versem miatt Horger egy. tan. úr*”, 1931. március 31-én pedig A Toll hasábjain megjelentetett Ahogy azt a nagy Móricz elképzelte című bírálatában ezt írja: „*ott kellett bagynom a szegedi egyetemet egy versem miatt, mert az egyik méltóságos nyilvános rendes tanár úr kijelentette előttem, hogy aki ilyen verseket ír, abból amíg ő él, nem lehet középiskolai tanár.*” Ez fogalmazódik meg majd 1937-ben A születésnapomra jölmisert soraiban: „*Őn, amíg szóból értek én, / nem lesz tanár e féltekén – / gagyog / s ragyog.*” Fontosnak vélte a költő önéletrajzában is feldolgozni az általa teremtett legendát: „minden kedvem elszegte az, hogy Horger Antal professzor, kinél magyar nyelvészetből kellett volna vizsgáznom, magához hívatott

s kért tanú előtt – ma is tudom a nevüket, ők már tanárok – kijelentette, hogy belőlem, míg ő megvan, soha nem lesz középiskolai tanár, mert *„olyan emberre – úgymond – ki ilyen verseket ír, s ezzel elem tártá a Szeged c. lap egyik példányát, »nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését.»*”

A vers, amelyre utal a költő, a Tiszta szívvel című költemény, amely később egy költői-poétikai paradigmaváltás mintaversévé vált, erre maga a költő is rámutatott: „*Sokszor emlegetik a sors iróniáját, s itt valóban arról van szó: ez a versem, Tiszta szívvel a címe, igen nevezetessé vált, hét cikket írtak róla, Hatvany Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyilvánította nem egy ízben »kései korok számára.*” Ignotus pedig „*lelkében dédelgette, simogatta, dűnnyögte és mormolgatta» ezt a »gyönyörűszép» verset, ahogy a Nyugatban írt róla, és ezt a verset tette Ars poeticájában az új költészet mintadarabjává.*” A legendateremtés a költőnek volt fontos, az utókor – Elias Canetti szavaival: a túlélő – azonban helyére kell tegye a dolgokat, Horger Antalt, a szakmai szempontból kitűnő nyelvtörténészt is (aki nekünk már kötelező szakirodalom volt).

Más módon teszem fel a kérdést, miért nem arról beszélünk inkább, mit kapott a költő a szegedi egyetemtől, miért nem jut eszünkbe ugyanakkor például az is, hogy alig több, mint egy évtizeddel később az universitas egy másik professzora – hadd legyen rá büszke: hagyományteremtő elődöm is egyúttal – a Modern Magyar Irodalmi Tanszék vezetője: Sík Sándor viszont – íme, a két véglet – felajánlotta József Attilának a doktorálás lehetőségét...?! Arról a Sík Sándorról van szó, aki akadémiai székfoglalóját később – többek között – éppen József Attiláról tartotta. A professzor visszaemlékezése érdemes a figyelemre. Tagja volt a Baumgarten-tanácsnak s tudta, hogy Kosztolányinak igaza volt, amikor

oly rendkívüli melegséggel bizonygatta, hogy „itt egészen nagy költőről van szó” s ezért ajánlja díjazásra. Sík Sándor ugyan hallotta József Attilát, amikor lapjának, a Szép Szónak egyik matinéján, a Pesti Vigadóban felolvasta néhány versét, ismerte is a költeményeit, személyesen azonban csak akkor találkoztak, amikor József Attila is átvehette nem a díjat, de legalább a Baumgarten-jutalmat. Az ünnepi vacsorán kerültek egymás mellé, majd együtt indultak hazafelé a Duna-parti szállóból és József Attila hazakísérte Sík Sándort. Annyira belemelegedtek a beszélgetésbe, hogy nem tudták abbahagyni s a rendházhoz érve nem váltak el. Amint azt Déry Tibor, Nagy Lajos, Németh Andor, Ignóty Pál visszaemlékezéseiből tudjuk – Sík csak ekkor tapasztalhatta –, József Attila legendásan híres volt hazakíséréseiről. Így történt ez alkalommal is, mint Sík írja: „Mikor újra a kapu elé jutottunk, megisméltődött az előbbi jelenet és nevetve indultunk neki a második körútnak. Így kerimbózsáltunk a ház körül számolatlan körökben, messze túl az éjjelen. [...] Miről beszélgettünk? Természetesen versekről. József Attila hosszan fejtegette azt a kedves eszméjét, hogy a verseket úgy kellene nyomtatni, mint a zeneműveket; mint ahogy azok fölé odairják az előadásra szóló utasításokat (andante, adagio stb.), a versek elé is oda kellene írni, hogy milyen tempóban kell szavalni őket. Lassan kiderült, hogy egész elmélete van a magyar ritmusról, mégpedig nagyon eredeti és tudományos szempontból is komoly.” E személyes találkozás felidézésében sokmindenre magyarázatot kapunk: például arra, hogy a költő a professzor javaslatára el is kezdett dolgozni doktori értekezésén, melynek részletei meg is jelentek Ütem és fogalom címen a Szép Szó 1937. július-augusztusi számában, amelyben a tudományos kutatásokat megelőzve értekezik a szimultán ritmusról, de így érthetjük meg, miért volt ismert hosszú ideig egy vers, melyet a Stoll Béla készített új kritikai kiadásban hiába keresnénk s ez a Lassan, tűnődve című volt, amely valójában nem más, mint a Reménytelenül című kétrészes vers, amelynek címe alá József Attila a Sík professzornak elmondott kedves eszméjét követve odairta az olvasásra vonatkozó utasítást: „lassan, tűnődve”.

Megint másfelől közeledve az egyetemista József Attilához: miért nem arról beszélünk, hogy a modern költészet befogadására készen indul Bécsbe, majd Párizsba a költő, miért nem arról beszélünk, milyen nyitottsággal fordul az universitas kínálta lehetőségek felé? Érdeklődésének, irányultságának történetét feldolgozták már – köztük épp egyetemünk oktatói: Kovács Sándor Iván, Péter László –, tudjuk, hogy József Attila megismerkedett a relativitáselmélettel is, hogy felvette indexébe például Ortway Rudolf „Az anyag korpuszkuláris elmélete” című stúdiumát és Kiss Árpádnak az atomok és molekulák szerkezetéről tartott kollégiumát is, hogy nem csak a nyelvészeti és irodalmi tárgyak érdekelték, de járt a ciganológiai stúdiumra és Hermann professzor néprajzóra is. Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy a költő későbbi természetfilozófiai elképzeléseinek, kozmológiai világgépének (erről Tverdota György írt fontos tanulmányt) alapjai-gyökerei már itt, egyetemi stúdiumaiban kereshetők. A számos idemutató vers közül most csak egyre hadd mutassunk rá, a „Költőnk és kora” címűre, amely több szempontból is érdekes: egyrészt bizonyossága annak, hogyan hatott a táguló világegyetem elmélete – bergsoni inspirációval – József Attila világgépére, hiszen a világról magáról így ír a versben:

*Úgy szállong a semmi benne,
mint valami: a világ
a táguló űrben lengve
jövőjének nekivág*

E műben tehát a táguló világ a születő vers hasonlítottja, ugyanakkor a vers más szempontból is érdekes. A modern költészetelméletben Pilinszky János ismeri fel és fogalmazza majd meg, hogy az ember, a költő „egyedül akkor szólalhat meg, ha előbb belenémul a kifejezés reménytelen erőfeszítésébe, mintegy belehal, belepusztul vállalkozásába. Átkel a pusztai létezésnek a kifejezés számára balálos zónáján, hogy túljutva és föltámadva, csakugyan nyelven túli nyelvűvé válhasson. Egyedül így lehet több, mint kifejezés, egyedül így nyerhet önálló létet is.” Azonban, ha ez az állapot mégis létrejön, az egy kegyelmi állapot: a teremtés lehetősége. Pilinszky a néma beszéd el nem érhető, de megkísérrelhető elvének így érzi jelen az azonosságot: e beszédben ugyanis jelölő és jelölt nem választható szét. A nyelv, a beszéd e paradoxonjára talált rá József Attila „Költőnk és kora” című művében. Ebben ugyanis fölismerhető a törekvés, hogy a vers ne irányuljon valamire, hanem önmaga legyen, a vers tehát azzá akar válni, ami. Más megközelítésben: csupán önnön létrejöttének stádiumairól szól, s mégis tökéletes vers. E szempontból tehát a „vers a versről” műfaji előírásait követi, mintajaként a Szonett a szonettéről című Lope de Vega-vers szolgálhatott, amelyet már az egyetemista József Attila is ismerhetett, hiszen 1921-ben jelent meg a Nyugatban Kosztolányi fordításában.

*A kedvesem szonettet kért ma. Gond dúl
Lelkemben és szorongva kezdem én.
Tízennégy sorból áll a költemény.
A három első itt szokell bolondul.*

*Féltem, hogy nem lesz rím, mely visszakondul,
És itt vagyok az új sor közepén,
Csak futna le a Négyes könnyedén
Nem főne a fejem a hármaskotul.*

*Aztán a költő a Hármasha lép.
És sikerült, úgy látszik, a merész tett,
Most már e sorral zárul is a kép.*

*A második versszak rímelni készlet,
Tizenhárom sor. Mindegyik ép.
Most meg tízennégy. Versem íme kész lett.*

A József Attila-vers is, ugyanígy, valóban önmagáról szól, olyannyira, hogy még a cím is tényleg „menet közben” (a versírás folyamatában), tehát a negyedik sor írtakor „jut eszébe” (legalábbis ezt fikcionálja) a költőnek. Itt jegyzem meg, hogy tulajdonképpen helyesebb lenne, ha nem használnánk a már megszokott idézőjeles címét a versnek, hiszen az idézőjelek nem József Attilától származnak, ugyanakkor van címe a műnek, csak nem a szokványos helyen, hanem a negyedik sorban:

*„Íme, itt a költeményem.
Ez a második sora.
K betűkkel szól keményen
címe: „Költőnk és kora”.*

Különösen a második sor az, amely a költői nyelvet új helyzetbe hozza, mert benne a nyelvi jelsor önmagát jelöli, a verssor azt jelenti, ami: önmagát, mint verssort. Íme, a kegyelmi állapot, a teljes jelazonosság állapota. Azt mondtuk, ha ez létrejön, akkor adott a lehetősége a teremtésnek. Nos, József Attila is ezt teszi: a versnyelvben egy pillanatra fellelt, majd elvesztett azonosság után a világvesztés, a világhiány állapotában a részletekből, a viszonylatok alapján kell a világról alkotott képet kialakítani, a világ semmibe átfordulása és a semmi gondolatá, mint „valamivé” válása helyzetében a részletek, a vi-

szonylatok jelölhetik ki az én külsődleges helyét, azaz a költő teremt: önnönmagát, viszonylatait s a köré létfeltételül szükséges teljes univerzumot:

*„Én a széken, az a földön
és a Föld a Nap alatt,
a naprendszer meg a börtön
csillagzatokkal balad –
mindenség a semmiségbe,
mint fordítva, bennem épp e
gondolat.”*

A modernség egyik sajátossága a nemzetköziség, ennek megjelenését a világirodalomban Yvan Goll Cinq Continents című, 1922-ben megjelent antológiájával illusztrálja a svéd Bergman, a modernizmus és szimultánizmus már klasszikusnak tekinthető történése. Az izmusok nemzetközisége azonban már létezett a háború előtt is, erről s a háború előtti Európa egységes irodalmi műveltségéről egyedül álló magyar könyv is tanúskodik, mégpedig Kosztolányi Dezső Modern költők. Külföldi antológia című kötete, melynek bevezetésében a szerző nem deklarálja nemzetköziségét, hanem éli, pátosz, kihívás, program és mindennemű messianizmus nélkül. Kosztolányi ekkor még lehetségesnek tartja az egyéniségek találkozását. „Megnyugató – írja –, hogy a sok millió halandó nem áll némán egymással szemben, közölni tudja a keletkezése pillanatában ijedelmesen-egyéni érzéseit, amelynek színe és súlya ugyanolyan és ugyanannyi Tókióban, Madridban és Konstantinápolyban, mint Párizsban, Krisztiániában és Budapesten.” Whitman nyomában, Európában Verhaeren írta le először így a nagy városok nevét egymás mellé:

*Les voix porté, sur les vaisseaux, ces hommes,
Dont l'ame fit Paris, Londres, Berlin et Rome,
aztán Cendrars a Transszibériai prózában. Az első szimultaneista költemény Kosztolányi előszavával egyidős. Két évvel később Kassák írja a Mesteremberekben:*

*Örüljenek az új költők, akik az idők új arcát
éneklik előttünk,
Rómában, Párizsban, Moszkvában, Berlinben,
Londonban és Budapesten.*

A sort magunk is folytathatnánk: 1924. február 22-én írja József Attila, expresszionista jellegű versében, a Tanítások „folytatásában”, „visszaéneklésében”, Jónál jobb című versében:

*Párizs, Berlin, Moszkva és Széged –
Kevesen vannak jó emberek.*

*...
Washington, Wien, London és Czepléd,
Rossz ember ügyiscsak mutatóba lesz még.*

Érdekes módon, bár a Ma sosem közölte József Attilát, az idézett Jónál jobb azok közt a Magyar Írásban megjelent versek közt szerepelt, amelyek már mégis felkeltették Kassák figyelmét. József Attila verse esetében feltehetően Kassák-hatást láthatunk a motívumhasználatban, de ismerhette Kosztolányi antológiáját is. Amit azonban legalább ilyen fontosnak vélek, az az, hogy a vers megírása után alig fél évvel nem véletlenül vállalkozik arra a költő, hogy – miután szeptember 19-én beiktatták a szegedi egyetem polgárai közé – elsőként referál október 20-án a régi magyar irodalom professzoránál: Dézsi Lajosnál, aki – a hagyatékban talált jegyzetek szerint – így nyilatkozott a munkáról: „József Attila a Pannónia Énekről tartott előadását a Széchy-féle értekezés kritikájával nyitotta meg, s a tartalom összefoglalása után nyelvi sajátosságai alapján korát (Széchytól eltérően) 1526-

ra teszi.” A följegyzés alátámasztja József Attila hozzáértését, amikor a professzor saját feltételezéseit látta bizonyítottan a fiatal egyetemista stíluskritikai érveiben. A költő is szívesen emlékszik vissza az esetre a Curriculum vitaeben: „Nagyon büszkévé tett, hogy Dézsi Lajos professzorom önálló kutatásra érdemesnek nyilvánított.” De idézhetjük azt is, amit akkor – a dicsérettől még friss mámorban megfogalmazott Galamb Ödönhöz írt levelében: „Nagyszerűen sikerült a magyar-irodalomtörténet-szemináriumi dolgozatom: a Pannóniai Énekről. Dézsi azt mondta, hogy »még sok kiváló dolgot, munkát várunk József Attila úrtól« és ez a ballahi-hé-ha-hó – ma délelőtt történt.” Nem véletlen, hogy elsőként referált a költő, hogy éppen ezt a témát választotta, ugyanis Csáti Demeter versében ilyen, József Attilának kedves sorokat találhatunk:

*Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén a Dunán elkelének,
Az Csekén ők csekének.
Az Téténben el-feltetének.*

*Érden sokat ők értenek.
Százhalomnál megszállának,
Az herceggel megúvának.*

De a néprajzi stúdiumokon is megismerkedhetett hasonlókkal, hiszen Kálmány Lajos, a nagy szegedi folklorista éppen Szőregen gyűjtötte például a következő népdalt:

*Ősz az idő, szántani kék,
Eke, szörszám széjjel van még:
Két szép lovam Ludason van,*

*Eke vasam Eszékön van,
A csoroszlám Csanádon van,
Czímerszögem Cziglédön van.
Eke szarvam Szarvason van.*

*A Tajigám Tasnádon van,
a kereke Mező-Túrban.
A göröndöm Gödöllön van,
A váltója Nagy-Vácson van.*

*A csikojtóm Csiklódön van,
Az ökröm mög Erdélybe van.*

Lehet, hogy József Attila Jónál jobb című versében nem csak Kosztolányi vagy Kassák hatása munkálhatott, hanem az archaikusban gyökerező modernség nyilvánult meg, azaz modernség és hagyomány találkozott.

Az bizonyos, a további példák sorolása nélkül is talán, hogy a szegedi egyetemi hallgató József Attila hihetetlen nyitottsággal fordult az universitas kínálta lehetőségek felé, a legkevésbé sem érintette meg a két kultúra (a human tudományok és a reáliák) kettészakadásának – később Charles Percy Snow megfogalmazta – leselkedő veszélye, sokkal inkább az egymást erősítő hatása.

Legyünk hű meghallói az életút eme biztató üzenetének!

Szigeti Lajos Sándor

*Elhangzott a József Attila 90. születésnapja alkalmából rendezett egyetemi ünnepségen 1995. április 5-én.

Szegedi vers – 1995

Árpás Károly

Ballada, melyet a második lány születése napján szerzett

Mennyi zsarátnok: jég szem karátja –
A fényben szikrázik a járdán eléd.
Gémberegő test, borulj a vállra,
Didergés ne fogjon, ne remegi, te kéz!
Otthon meleg vár, fűtve – bár nem elég
Lágy az ágyunk, bidd el, hogy van olyan
(Nem, tudom: nincs), hol eddig gondtalan
Aludtál, úsztál... Hát mosolyodat add,
Ne nézd éltünket ilyen komolyan:
Mi adódik, mindig derűvel fogadd!

Arany-kékben, Mária pompája
Neked jutbat majd, de viselete még
Nem illik rád, anya rózsája!
Addig simulj bozzá, ő a menedék
Mindig, most vagy később, ha bánt a setét.
Áldd, zöld köpenyes, te menisd a bajban,
Rád tekintünk, vörös ruhás anya!
Ígézni mit lehet? világot..., magad;
A létet csak úgy éled boldogan,
Mi adódik, mindig derűvel fogadd!

Jó lány légy! Hogy borultál hasára
Anyádnak – érezni veszített melegét...
Nevettél is az első szavára,
Utána nyúltál, hogy megfogd a kezét.
Árnyék, ne sötétítsd el az eget!
Rágni tanulsz majd, előkéd szakad,
Triko, szoknya, blézer: hogy szalad...
Így élsz, de sose csikorgasd a fogad;
Zenélj, sétálj – és vállald sorsodat!
Mi adódik, mindig derűvel fogadd!

Bár Herceg nem vár, s nincs is barátja,
Ám ne veszítsd kedvedet csak ezért –
Csókok azé, ki megérti szavát,
Sírásod – így legyen szerelmés beléd!
Igen, a fogat..., eljő bizonyára,
S nincs ellene had... → méltóságosan,
Mi adódik, mindig derűvel fogadd!
Melléklet, Fülesfotel, Jan. 6. Hány-János

Baka István

Háry János búcsúpohara

Ki császárokkal paroláztam és
A világ végén lógattam le lábom
Meglóbál most és fejjel lefelé
A Nixbe ejt le prüsszentő balálom

A Hajnalcsillag csákómon a gomb
Ragyog fölöttem kóporral sikálva
Hej bolháként elugráló napok
Viszket az egész Mindenség-kaszárnya

A vírradatot véresre vakartam
Az én sebemből fröcscent fény az égre
Negyvenhat évem pricsén kitarva
Fekszem s a küntök riadójelére

Várok s vezényszavakra nyergelj! lóra!
Fölebred újra álmából a század
Kardot ragad s a menny Napóleonia
Mégfut előlünk nyakában lába

Mint aranyórát elveszti a Holdat
Mint aranytallér elgurul a Nap
S megtorpannak a csontlovak s a boltak
Csillagkép-csatarendbe állanak

S feltündököl akár egy generális
Rendjellel tüzdelt zubbonya az ég
Fogd obsitod vitéz Joannes Háry
Időd kitelt meséidből elég

Ki császárokkal paroláztam és
A világ végén lógattam le lábom
Meglóbál most és fejjel lefelé
A Nixbe ejt le prüsszentő balálom
Szeged, Táncoló, Április

Frank György

Táncoló virág

Én büszkeleptű, zöld, Bagirám!
Nézésedből kibalt már a leány,
s a szemfényvesztő nő, aki még vár,
mily úttalan rengetegek
foglyai közt remél?
Hol nem szárnyalhat a bestia szél,
csak hadakozása fűtyül a mélybe,
s nem szállhat égre ki szenvedély,
mi horzsolna rázó holnapokat.
Szemedbe írva, messziről látom,
árményekben csillogó gyáva vadak,
dalok és vágyak ezüstös éle,
mi szunnyad a múltó gyermek alatt.

Julesz Máté

Mozgóképek

Csikorgás. Morgás.
Megálltunk valából.
Kabátszárnyak tompa subogása.
Sárga selyemsálak sikolya
– csak ennyi.

Vontatottan. Bementék: a vonat
Kecskemét és Zugló között
minden állomáson megáll.

Ez van.

Tollam köré fonódnak „nagyvárosok”.

Neonkísértekek. Távol
örfény jelzi a vetés végét.

Tengeri... búza... napraforgó?

Szürke emberarcok villannak fel,
időről időre. Messze úsznak.

Katona Judit

Fehér gyász

Hófehér a papiros géze
s megalvad, sötét vérrög a betű.
Átvérzik a szavak költése.
Valami örömféle kéne,
valami tiszta, halk derű.

Hogy élő venne végre oltalomba,
s bogyba fehér mátkának öltözöm,
ne holtak torát üljem álmaimban.
Valami örömféle volna
jó, valami hü és lány öröm.

Kovács Zoltán

(VALAKI HELYETT)

A városban helyet csináltak
nekem, de én még mindig vártam.
Nem hozták, nem jött, bái nélküle
indultam el, s ezt máris bánom.
Bár elég tisztességesen kinőttem magam.

(AZ ÉLET NAGYKANALLAL)

Abban a pillanatban, ahogy rájött
a környezet ingereinek kicsinyes
és visszatartó indítókára, szája
mégiscsak torz vigyorba rándult
s kezében megcsillan az érc merőkanál.

(VERSEIM, MIK ILYENKOR)

Kevés, a tartalék további áldozatokat kíván.
Jó, meglesz, csak azt tudnám, én
hogyan jérek be a tömöit raktárba?
Szeged, Január, vers, április

Lengyel Zoltán

Január

Ezt a napot az énekesnőnek adtuk. Már délután,
mikor még ki sem búltak az ebéd romjai, ott ültünk
hárman az ablak előtt, egy csonka nap izgalmaival
eltelve s néztük, milyen békésen
honol a tél a kertben.

Mi lesz az, ami ebből az északnyeli délutánból
feldereng egyszer, mikor álmélkodva ismételtetjük
soha nem volt szavainkat, látja, keresni fogjuk ezt a
délutánt s ha nem is hiszi, vagy nevesen ki én a
csészékhöz ragaszkodom, megbocsájtja nekem ugye, hogy
nem akarom már burcolni emlékeim:

A doktor az ablak elé állt s mint aki takargatni
igyekszik valamit, lassú mozdulatokkal egyre közelebb
húzódot az üveghez: igaz a van, vigye a csészéit! És
felelje az időt, egy csésze mindig kell, hisz' ki
tudja miféle a háztartás, above a vendégek
akaratlan érkeznek?

Petri Csathó Ferenc

Apám utolsó napjai

Táborban élt, börtönben ült.
Szelindekek s náluk vadabb
örök közt, aki sokat élt;
jól tudta, hogy az ör' a ráb,
nem az ártatlan elítél.

Mint akkor, épp oly véletlenül,
apám most is börtönben él,
ám az ítélet most halál.

Apámnak rákja van. Már nem remél.
A kórház ablakában áll:
már túlánról mosolygó
fölénnyel nézi ahogy forgó
kakásokkal szeretkezik
a tornyokon a történelmi,
világkurvája szél.

Petri Vereb Gábor

A hómadár utolsó szárnycsapása

itt vagy,
lassan körénk folyik
testünk árnyéksendje;
arcunk alámerülése előtt
látom már végső szomorúságomat,
de pillantásod megnyugtat
akár a haldoklót
utolsó szívdobbanása

itt voltál,
rezdültél válaszoltál
és most beleveszek a vakbomályba;
az út végén várj
a jegenyék óta csendben,
miközben mindörökre
arcunkra fagy
a hómadarak szárnycsapásainak
jeges szele
Polner-vers, április

Polner Zoltán

Márai Sándor

Lőrinczy Hubának

1
Készülődhetünk – mondta a Mester,
azután hosszan, mélyen hallgatott.
Hallgatott vele Magyarország,
az éjszakák, a nappalok,
hallgatott Kassa, a szülőföld,
a jómi esküre emelt ujjja.
Készülődhetünk – mondta a Mester
s fölemelte a pobarárt újra.

Hajnaldott. A violaszínű
csöndben széthúzták a függönyöket,
s mint a régi századokban,
mikor még szent volt a becsület,
és igazság országot minden
emlékben, szóban, szerelemben,
tintát és papírt kért, írni kezdett
s Isten ott ült némán vele szemben.

2
Ideje lenne hazamenni már – gondolta
később, hogy megint este lett,
(Közben eltelt négy évtized.)
de a hegyek mögül még mindig lesett
egy hatalmas, szürke szem.

Eltaposott bogárként ropogtak a csontok
s ömlött a holdfény bidegen
az emlékező utcákon,
tereken, és barnat helyett olykor vér
gyöngyözőtt a füveken.

Csak ült szóltalanul a virradatban. Töprengett,
várt, egyre várt a bölcs, az agg.
S hogy kitekintett a fénybe,
látta, megkegyelmez az Úr, s újra
föltreplünek a madarak.

3
Ó, szerelmes fiaim,
ti kitagadott, áldott szavak!
Készüljétek! Menjétek baza!
Idegen csillagok alatt

ne éjszakázzatok soha
többé! Vigyétek áldásomat.
Ifjúságom emlékezete
s Európa örök tavasza fogad.

Ragyogott a bontalan nyár
s a végtelenre tárt ablakok
csöndjében a megújult remény,
de akkor ő már álmodott

s mintha darvak sírtak volna
azon a túlcordult éjszakán.
A csontig égett gyertyák között
mindörökké virraszt az óceán.

Pópitó Richárd

Tengerek

Egy fehéer paripa vágtat
és egész délelőtt délután
emberek tarka rubákban
szárnyas patás szavakkal járnak
Nappal gyöngé szél amitől
néhány érett szem kibull
Amikor fent az este megáll
minden víz elsimul
A széthagyott rubákért
egy sárkány jön traktoron
a holdig ér a csend
és tartja magát az ég
És itt e város ami fáj lebuynyt szemmel
a fotelből túl az álmon zajjal
a fejben mindig ugyanezzel
A házak közé tévedt repülőgépek
elszökött léggömbök
és papírsárkányok között
Utánuk csend az utcákba
visszafolyva rezzeneéstelen
Mint cölöpökön a sárlások a galambok
fenn a kéményeken
Alábukva az erkély mellett
a járdáig süllyednek egészen
Az autók csak tompán a becsukott
ablak után és egy torony
piros fényvel a függönyön
Még hüvös üres ágy de ledobált rubák
Az éj sötétje körül
Kivetett háló az ég csillagokkal
csomókkal zuban.

Rigó Béla

Döbrögi dal*

Hogy ba úr vagy, egyél, igyál, bízz!
Sört, bort igyál, mert megárt a víz.
Nem lebet ezt másra bízni,
Csak egyedül tudsz megbízni.
Egy emberből így lebetz majd tíz.

Aki jó, az sose legyen búsi!
Szeressen bát engem is a búsi!
Hiszen én őt úgy szerettem,
Hogy megettem, most már ketten
Vagyunk együtt, így lesznek majd áús.

A pobárba belenézek én.
Visszanéz rám valaki: egy vén!
Küszom, mert énram senki
Sehonnan így ne lessen ki!
Tünjön el a pobár fenekén!

Túlsúlyosan már az ember rest.
Lelkemei is lehúzza a test.
Nadrágom sem ér már körbe,
Jó lesz így is, a gödörbe,
A pokolba megyek egyenest.

Nincs annál szebb, mint a szép lány.
Volt szeretóm, isten tudja, bányi!
De már vénen és kövéren
Bárhogy kérem, ugyan kérem!
Mégáll itt a régi tudomány!

Mondták, jön még a kutyára dér!
Deres kutya de keveset ér!
Ugass kutyám, a lány után!
Kutyálkodni nem fogsz, csupán
Ugrálbatsz egy kis szeretetér'...

* Fazckas Mihály – Móricz Zsigmond – Soltészky Tibor – Rigó Béla – Darvas
Ferenc Ludas Matyi című zenés játékából.

Simai Mihály

Iliánusz barát

(Iliá Miskának)

Iliánusz barát nem készül bosszú útra
itt áll a Tisza és Maros szögében
itt áll és messze néz
fájdalmas kék mosollyal
– ökönyál száll az égen
széttépett délibáb
hologram-darabkái
koronájukkal lefelé úsznak a fák

Iliánusz barát itt áll és messze néz
Iliánusz barát nem indul öskeletalre
tápai Krisztus-arcá nem lobog föl
a karavánok útján – nem igézi őt
a Nagy Ábránd: MAGNA HUNGÁRIA

nem igézi mert ő igézi meg
szárnyas bittel nagyratörően
ő
lelkeli nyugafon keleten délen
a legszentebbet a magyar poézist
s villong a holt Maros és az élő Tisza
könnyek fények folyók gyökérmosdató álmok
szomjú igék égve-felejített bitek kővévált karavánok
mintba az ősbaza bangját ballják Iliánuszt a barátot
– s a népek tengeréből Népünk Atlantisza
kiemelkedik mégis
költői csúcsait
kirajzolja az égre – – ím MAGNA HUNGÁRIA
– – – határtalan baza
a Lélek utazik
s dalol dalol dalol
csonkíthatatlanul – – –

Veszélka Attila

A lenhajú lány

Barbarának

Az átszürt fényben lépkedsz könnyedén,
hajadba tűzik fák árnyékaik,
szemedben táncot jár a kert,
tűztáncuk lejtik bordó kardvirágok,
a lenge szélben izzó táncukat.

S te, karcsú testű, lenhajú, közöttük hajló,
e kékpóros reggelbe szöve szállsz,
és messzi, vén harangok hangjain
bullsz át, csepegsz a lombokon.

Nem bagysz nyomot. Semmit sem hoztál,
el sem viszel, öröktől itt éltél velünk,
áttörve minden dolgokon, akárba friss kötés
szinén a vér, csupán azoknak láthatón,
akiknek régtől fogva nincsen már szavuk.

Fotó: Gyenes Kálmán

„Álmodni a valóság párnáin”

Annus Józseffel beszélget Sulyok Erzsébet

A fordulatokat nagyjából ismertem. Az állomásokat – a tanárkodást Királybegyesen, Nagylakon, a kitérőket – az újságíróskodást a megyei lapnál; tudtam, hogy egy évvel korábban, 1970-ben került a Tiszatájhoz, mint magam a Délmagyarországhoz. Jól ismertem a vakvágányra állítás történetét, hiszen mintha csak most lettek volna azok a rettenetes „elbeszélgetések” (ugyanabban a házban, ahol most székel a Tiszatáj, a megye bázisában), pedig bizony '86-ot írtunk, amikor eltávolították állásából. Aztán jöttek a Zenit könyvek, vagyis az átmeneti szerkesztői állás a Móra Kiadónál. Emlékszem a rehabilitációra – főszerkesztő lett és elnökségi tag az Írószövetségben. Aztán meg szocialista párti országgyűlési képviselő. Végére is több mint két évtizedig, míg a Tiszatáj szerkesztősége a sajtóházból el nem költözött, „egy fedél alatt” dolgoztunk (ezért is maradt az alábbi írásban az egyébkor kerülendő tegeződés). Egyetlen adat lepett meg a mostani beszélgetés előtt átfutott életrajzból: Annus József az idén május 6-án 55 esztendőes lesz. Valahogy mindig fiatalabbnak gondoltam... Talán mert annyira „ad magára”? Sose láttam rajta a léhaság egyetlen apró külső jelét se, az öltözködése – mintha folyton „alkalomra” gondos: a zokni színe is passzol a nyakkendőhöz, a cipője – légy rászáll, kitérők a lába. Körülötte is állandó a rend, nincsenek szanaszét irathalmok, ahogy az író asztalát elképzéljük – hát még a szerkesztőt... De egyetlen hányaveti gesztusa sincs. Annus József – azt hiszem – őrzi magát. A kor sem fog ki rajta.

– Elárulod, hogy honnan volt mindig pénzed ilyen elegánsan öltözni? Mert azt ne mondd, hogy a Tiszatájtól húzott fizetésből...

– Sose volt pénzem, öltözködésre meg aztán végképp nem. Az igaz, hogy válogatós voltam mindig és addig jártam, amíg olcsón be nem tudtam szerezni a megfelelő darabokat. Ez ma is így van. Arra gondolok, édesanyámnak köszönhetem. Belémnevelte, hogy nekem különbnek kell lennem... Ha már van téglajárda – mint ahogy volt a majorban, ahol laktunk –, hát járjunk azon, ne a sárba! Ha már van egy cipőm – mint ahogy egy legalább nekem mindig volt, ellentétben a többiekkel –, akkor vigyázzak rá. Ma is erre vagyok a legkényesebb. Hogy a cipőm – meg a kezem – mindig tiszta legyen.

– Az elengedhetetlennél többet nem szeretnék most politikáról beszélni veled, viszont a ziccert – tisztakezű politikus – nem hagyhatom ki: lehet etikusan politizálni?

– Nekem igen. De belőlem sose lesz valódi politikus. Úgy értem: profi nem leszek, a politika magasiskoláját sose tudom művelni. Az ember nem lépheti át a saját árnyékát: ha író, és mint ilyen, ismerni véli az embereket – nehéző pókerarccal közlekednie. Én legalább képtelen vagyok. Kiül az arcomra a véleményem és arról a luxusról se mondok le, hogy csak azzal álljak szóba, akivel szívesen beszélek. A nagypolitikában ez megengedhetetlen. És azt hiszem, a profi eszköztárába beletartozik a hazugság is, vagy mondjuk úgy: az igazság ellhallgatása. Amit vi-

szont én igyekszem művelni, azt nem politikának nevezném, hanem közszolgáltatnak.

– **Lehetél volna a nemzet mártírja. Ehelyett az „utódpárt” képviselője lettél. Miért?**

– Jól nézne ki a magamfajta, uradalmi majorból jött béresivadék egy jobboldali pártban... Az meglehet, hogy amit gondolok a közszolgáltatáról, vagy a köz szolgáltatóról, az némileg anakronisztikus, de legalábbis nem divatos; az is lehet, hogy a miénk az utolsó generáció, amelyik – ahogy mondani szokás – társadalomban is gondolkodik. De megint csak azt tudom mondani, én már ilyen maradok: az embernek az ember mivoltához szerintem az is hozzátartozik, hogy társadalomban él, a többiekkel, másokkal valamilyen viszonyban, és az ember mivolta szempontjából az is fontos, milyenek ezek a viszonyok.

– **Alighanem most lehet azt kimondani, hogy neked nincs tehát az imént kifejtett – ha úgy tetszik politikai – felfogásodtól különböző másik véleményed, amit az „írói munkásságod részének” kellene tekintenünk: a novelláidban, a regényeidben ott az ember és az ő társadalmi valósága. Mi a művészet dolga? Talán szintén közszolgálat?**

– Ez aztán a bonyolult kérdés, könyvtárnyi irodalma van... Az biztos, hogy az irodalomnak a korábban megszokott, már-már intézményesült közszolgálati, vagy közéleti szerepe egészségtelen volt, lejáratódott, soha ne is jöjjön vissza. Nem fogja már soha többé egy ország lélegzetvisszafojtva figyelni, hogy milyen lesz az Írószövetség választmánya! Mint ezelőtt 15 évvel. Nem fogja az egész értelmiség döbbséggel örömmel suttozni, hogy „Kiesett a Pándi!”, és ez így van jól. Talán az az igaz, amit Aragon mondott: a művészetek, benne az irodalom dolga annak megmutatása, amit nélküle nem tudnának az emberek. Amit nem tud elmondani nekik sem a tapasztalat, sem a tudomány. Persze ez megint csapda, mondhatnád, Aragon is baloldali író volt, aki társas lényként, társadalomban tudta csak elképzelni az embert...

– **Szerkesztőként, hivatalból is el kell ismerned: a belső én kiterítése is lehet irodalom!**

– Persze. Nem is erről van szó, hanem arról, hogy bár a kor nem éppen a társadalmi regény kora, de ez nem jelenti, hogy nem lesz ilyen a jövőben.

– **Te például miért nem írtál már egy regényt – mondjuk a rendszerváltásról?**

– Nemhogy én, más se, és ez teljesen érthető. Túl közeli, nincs rálátásunk. Még az '56-os regényemet se tudtam megírni, pedig mióta tervezem, rakosgatom a jegyzeteimet, az újsággyűjteményemet... A rendszerváltásig nem lehetett megírni, ez világos. Volt idő, amikor az akkori újságjaimat eldugtam apám padlásán, mert attól lehetett tartani, hogy egy házkutatás esetén nagyobb veszélyt jelentenek, mintha pisztolyt tartanék... A tervbevett regénynek vannak olyan részletei, amelyeket a félreértelmezés veszélye nélkül ma sem lehet megírni! Rendszerváltást? Hát hogyan lehetne azt megírni, hogy a békési nagybátyáimtól most vették el igazán a földjüket? Mert '53-ban behajtották őket a térszibe, akkor lett ott készen a szervezés, éppen amikor megjelent a Nagy Imre-program. Verjék szét, amikor éppen kész? A téész maradt, de az én rokonaim igazándiból nem veszítették el a földjüket, a tudatukban legalább az övék volt, így is mondogattak mindig: „A mi földünkbe borsót vetettek – ezek!” De most a felét ellicitálták! Most már biztos, hogy sose lesz az övék!

– **Te meg ott ültél a törvényhozásban...**

– És rágtam a körmömet, mert tudtam, hogy ez lesz a kárpótlásból. Baj lesz. Kísérteties volt!

– **Arra gondolsz, hogy másodszor érted meg, amint a népharag elpusztítja az értéket is? Az Igazándi című könyved egyik története szerint eléggé megrázott egy '45-ben szétvert zongora látványa.**

– Nyilatkoztam is 1990-ben Tanács Pistának, hogy félttem a magyar vidéket, mert úgy érzékelem, hogy ugyanazzal a dühvel verik szét, mint kisgyerekkoromban láttam,

a Sándor majorban. Félelmetes élményem volt. Egyházi birtokon, a csanádi püspökén éltünk anyámmal, hiszen a húgom még meg sem született, apámról nem tudtunk, csak karácsonyra ért haza az orosz hadifogságból... Az intéző háza ugyanaz volt a mi szemünkben, mint a grófi birtokokon a kastély. A nép ezt '45-ben megrohanta, izekre szedte. Sose felejttem el azt a látványt, amikor a zongorát szétverték... De a cséplőgépet is, ahelyett, hogy azt mondták volna: Emberek, ezt most ide beállítjuk a fészerbe és majd mindenki használja, amikor kell neki. Fölszedték a kisvasutat, a sineket beépítették, jó gerenda lett az ólba! Elvágják magukat a világtól, hiszen Makóval kötötte össze a majort a vasút! Nézz szét, csak az út mentén, ha mondjuk mész Debrecenbe! Látod a hatalmas állami kölcsönökkel épült juhhodályokat, gépműhelyeket, istállókat – fúj át rajtuk a szél. Mi ez, ha nem értékvesztés? Az emberek kaptak ugyan a szikes vacakból, de nem tudják föltörni, nincs olyan gépük, mint a téésznek volt! Legeltesik rajta a birkát és visszacsúsznak egy már-már ősközösségi állapotba! Mikor ki vág birkát, ad belőle a másiknak... Azt hiszed a Káli medencében a paraszté lett a föld? Pesti ügyeskedők vették meg az egész Balaton-felvidéket!

– **Úgy látszik, nagy változást nem lehet ésszerűen... De neked amúgy is – mintha sose lenne jó, ahogy éppen van. Például a Tiszatáj: amikor nem lehetett, akkor a tietek „irányzatos” folyóirat volt; most mind irányzatos, kivéve a Tiszatájt.**

– Nem annyira a „csakazértis” virtust kell látni ebben, inkább amit már emlegettem, a közszolgálat igényét és talán az önbecsülést. Fura lesz a szó, amit mondok, de tán igaz: mi most vagyunk „népfrontosak”; nálunk egyszerre lehet jelen Tandori Dezső és Csoóri Sándor, közöljük Darvasi Lacit és Tornai Jósikát is – nyitottak vagyunk minden értékre, mert szerintünk most olyan a helyzet, hogy minden értéket muszáj felmutatni. Diák mellékletünk is azért van, mert bizonyítani akarjuk, hogy a már meglévő értéket is meg kell és meg lehet őrizni. Úgy gondoljuk, hogy állandóan figyelmeztetni kell az embereket: amikor új értékeket közlünk, azt se feledjük, hogy ennek az irodalomnak fantasztikus csúcspontok voltak, Berzsenyitől Nagy Lászlóig. Magyarán: a kultúrmentés ideje van. Mert nehéz helyzetben van az irodalom, az egész szellemi élet. Ennek dacára van ma is jó vers, novella, esszé; nőnek a fiatalok. A Tiszatájnak mindig a profiljába vágott a határon túli magyarokkal való törődés, a szomszéd országok kultúrájának figyelése; mostanában külön örömmünk, hogy a Fried István által vezetett egyetemi tanszéken fölbukkanó tehetséges fiatalok kezdenek nálunk is megjeleníteni és a Kelet-Európa-szakértők itt nőhetnek fel a folyóirat körül. Ez is misszió, amit azért vállalunk, mert meggyőződésünk, hogy Németh László igazát sose fogja megcáfolni az idő: a szomszédainkkal kibékülésre vagyunk ítélve. A politikában akármit lehet szónokolni, a jövő mégis az, hogy ezeknek a nyomorult – Ady szavával szegénykalodába zárt – népeknek meg kell békülni egymással, nem pusztán Európa, hanem a történelem parancsára. Ez teljesen logikus, ez a saját jól felfogott érdekük.

– **Megint ott vagyunk, hogy jó lenne, ha valóban a ráció, a belátás kormányozna... Az jutott eszembe, hogy egy folyóiratszerkesztőnek is jó adag belátással, vagy beleérzőképességgel kell rendelkeznie! Főleg ha maga is író és elkötelezettje egy határozott világlátásnak, stílusnak. Jó szívvel közölsz például olyan szöveget, amire azt mondjuk – posztmodern?**

– Mindent jó szívvel közlünk, ami érték. Ami jól meg van csinálva. Az epigonok persze mindig unalmasak. Esterházy Pétert akkor is el tudom olvasni, ha a legkisebb bagatell játssza az ő hangszerén. De az utánzóit taszítanak. Az már agyketyegtetés, megérezni, hogy nincs mögötte a tehetség sodrása. Az Esterházy-rajongók szemében bizonyára szentségtörésnek számít, amit mondok, de szerintem a művei közül a szív segédigéi az, amelyik a legközelebb áll – nem a posztmodern, hanem a klasszikus iro-

Tamási Áron szülőházának udvarán feleségével és Gáspár bácsival

Erzsi nénivel, Nagy László édesanyjával az iskázi portán

dalomhoz. Ez hatott rám a legmélyebben, szerintem ez az életművének a csúcsa – eddig. De ha valaki csak szövegeket bír gyártani... Lászlóffy Aladár egy óra alatt harminc ilyen mond, csuklóból, és nem irodalomnak nevezi, hanem a színes társalkodás részének tartja.

– Milyen manapság a szerkesztő közérzete? Nem gondolod, hogy rajtad kívül nemigen érdekel mást, jó-e a vers, amit közölsz, vagy rossz? Egyáltalán az irodalom – kit érdekel?

– Ha csak ketten tudjuk, Olasz Sanyival, hogy amit köztünk, az valóban vers, ha senki más nem figyel oda, akkor se szabad ezt egy bizonyos színvonal alatt csinálni. Amióta képviselő vagyok és eltávolodtam kissé a magam szűkebb világától, látom persze az erőfeszítéseink majdnem-értelmetlenségét is. Ugyanakkor az ember mégiscsak – Illyés szép szavával – megcsillantja a szabvány reményt, hogy egyszer visszahajol majd az emberiség és mi magyarok is a kultúrához. Nem tudom mikor. Csak azt, hogy addig se szabad megengedni, hogy még egy irodalmi folyóirat se lehessen hiteles forrás, amelyben ellenőrizni lehet, milyen a magyar nyelv, hogyan lehet művelni és eszközként használni a művészetben.

– Te honnan tudad meg?

– Mórától természetesen.

– Ez úgy volt, mint a mesében? Hogy a környezetben volt valaki, aki könyvet adott a kezébe és mindjárt Mórát és persze faltad a betűt?

– Majdnem. Az anyai nagyapámnak volt néhány könyve, jórészt mezőgazdasági szakkönyvek persze, de hát az is betű volt, úgyhogy nagyon tudtam, mi a különbség a nagyboconádi, még az Ignác-féle méhkaptárak között... De volt egy Móra-kötet is, méghozzá az Ének a búzamezőkről. Máig nem tudom, 7-8 éves gyereknek mi volt ebben az emészthető, mert azért a közismert Mórától eltérően ez nem olyan aranyporos történet, néhol egészen drámai, sőt misztikus – de élvezhettem mégis, mert azután tudatosan kerestem a Móra-könyveket. Egyébként így olvastam, gyerekkoromtól, szerzők szerint. Újszegeden, a tanítóképzőben, az a nagyon szigorú igazgató úr, aki az óráját nézte a kapuban, amikor a kimenőről jöttünk, rendkívül segítőkész tudott lenni, ha valami érdeklődést fedezett föl a gyerekekben. Szathmáry Lajosnak hívták, mi pedig Szatyinak a háta mögött; bekísért engem a Somogyi-könyvtárba, beiratott, mindent megmutatott. Később még a láptárba is beengedtek. Csongor Győző mondta: Ha valamit még érdekel Mórától, tudok ám mutatni neked! Úgyhogy a kötetbe csak később rendezett írásait is olvastam. Közben pedig rákaptam Tömörkényre. Nagyon közel volt hozzám az ő néprajzi pontossága, minden témája, a

parasztjainak szűkszavúsága... Ahogy Juhász Gyula írta, ő az a fajta író, aki álmodni is csak a valóság párnáján tud. Már csak ilyen maradok én is. Élvezem a posztmodern szövegeket, de magam meg nem tudnám csinálni. Ha próbáltam is egyszer-egyszer – Páskándi Géza szöveleményével – abszurdoiddá tenni, megemelni a szövegeimet, akkor is, ahogy Örkénynél, mindig el lehetett ezeket is helyezni a létező valóságban. Az írásaimban legfőképpen a valóság billen ki, de sose valami valóságból elvont dolog lebeg a levegőben.

– Hogyan írsz? Naponta? Szabadság idején? Kézzel? Számítógéppel? Jegyzetektől, vagy – ihletre?

– Sohasem tudtam úgy írni, ahogyan a nagy öregek tanították: minden nap – valamit. Mind a nyolc kötetem úgy készült, hogy elvonultam, vagy a békési tanyára, a már emlegetett rokonokhoz, vagy később, amikor már rájöttem, hogy ilyen is van, Szigligetre, az alkotóházba. Volt ugyan egy mappám, amibe vázlatokat, ötleteket, emlékeztető mondatokat írtam, az is lehet, hogy minden nap. De kellett két nyugodt hét... Akkor aztán megállás nélkül írtam. Szerencsére némi téblábolás után általában sikerült előhívnom magamban ugyanazt a feszültséget, ami akkor volt bennem, amikor a témával találkoztam. Emlékszem, volt olyan két hét, amikor 160 flekket írtam. Te tudhatod, hogy az rengeteg.

– Mint a filmekben? Az író ül a gépe előtt, eszi a cigarettát, mást se, nem alszik, csak ír?

– Valahogy így. Azért napjában legalább egyszer érdemes enni, ha az ember életben akar maradni, de a dolog tényleg hasonlított... Szokolay Sándorról mondják, hogy három napig se eszik, csak csokoládét vízzel, amikor zenét szerez... Ma már gépbe tudok írni, vagyis addig jutottam el, mint Móricz; kivéve, ha a szokásosnál is igényesebbet akarok, mert akkor tollal írok. A fiam megtanítana, mások is mondják, hogy innen már csak egy lépés a számítógép. Szeretném is, meg nem is. Kell a kezemnek, hogy behúzzom azt a hiányjelet, a margóra írom azt a három szót. Úgy érzem, a manuális munka szigorúbbá tesz, igényesebbé.

– Hogyan lettél író?

– Mégsem mesélhetem el az egész életemet, annyi helyed biztosan nincs!

– Egy igazándi mesét kérek.

– Az is, valóban, mesés történet. Nagylaknál kezdem: amolyan ipari falu volt, kétlaki emberekkel, sokkal érdekesebb, kevésbé idillikus világ, mint Királyhegyes, ahol azelőtt tanítottunk. Ide valóban erő kellett. Ahhoz, hogy mi ne az illetményföldön kezdjünk gazdálkodni, a szolgálati lakáshoz dukáló ólakban disznót tartani, hanem a saját

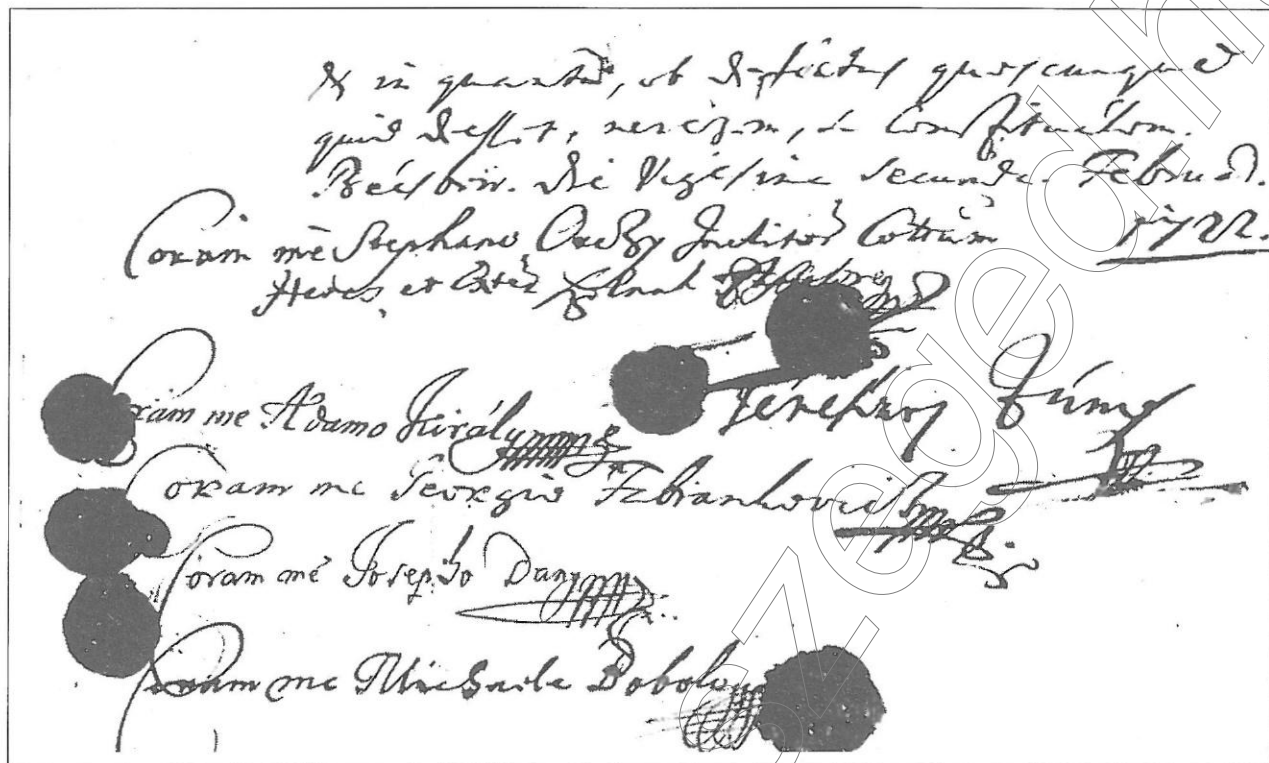

A Sütő-házaspárral Marosvásárhelyen

belső igényeink szerint élünk. Bejártunk Szegedre, pontosabban Szőregre, anyósomhoz. Szégyen, de ma nincs színházberletünk – akkor volt. El nem szalajtottunk volna egyetlen előadást sem, inkább bejöttem átíratni a bérelet... És csak írtam és írtam és írtam, csiszoltam a dolgaimat, addig ki nem adtam a kezemből, amíg úgy nem éreztem: most már jó. A Tiszatáj közölt néhány novellámat. Akkoriban, a hatvanas években, a Kortárs volt a vezető folyóirat, külön rovata is volt, Új munkatársaink, vagy ilyesmi címmel, akit ott bemutattak az egycsapásra író lett... Simon István volt a főszerkesztő, Váciné Juhász Mária vezette a prózai rovatot. Hát én – ismeretlen János – beküldtem egyszer három novellát. Levelet írt a rovatvezető, hogy kettőt közöl, mert jók, de fénykép is kell, legjobb, ha személyesen felviszem. Lett riadalmam, hogyan fogom én az Alpári Gyula utcát megtalálni? Kicsi, sőtét szerkesztőségi szobájában kikérdezett Juhász Mária, ki vagyok, mi vagyok, honnan jövök – talán a Váci Miska-i sors is hatott rá –, kicsit megvizsgáztattott, kiket olvastam, aztán elengedett. 1968 októberében megjelent a két novella. Nagy forgalom lett a nagylaki szolgálati lakásban. Táviratokat kaptam, kéziratokat elbírálásra, Péter László kikocsizott hozzánk Szőregről a feleségével, hogy meg akarnak ismerni – szóval volt felhajtás! Később a köteteim korántsem jelentettek olyan „irodalmi szenzációt”, mint ez a Kortárs-közlés. Hogy kétségtelenül író lettem, az is mutatta, hogy behivatott a megyei lap főszerkesztője, állást kínált, lakást ígért... Bejöttünk. Azelőtt évekig hiába próbálkoztunk, Nagylakról Szegedre kerülni egy tanár házaspárnak – az maga volt a lehetetlenség. A feleségemnek is került állása később, ma is ott tanít a Kolozsvári téren, szintén hűséges természet. Úgy másfél esztendő múlva megkaptuk a tarjáni másfél szobát. Már a megbízott helyettes rovatvezetőségig vittem a lapnál, amikor – '70 januárjában – a váltás történt a Tiszatájnál. Talán szégyeny Mocsár Gábor mondta: „Hát akkor a Jósikát kell idehozni olvasószerkesztőnek”. Itt kerek a történet, ha gondolod, akár hagyhatjuk ennyiben: így lettem író, meg szerkesztő. Mind egy szóig igaz, igazándiból persze ennél sokkal hosszabb ez a mese.

– Író-szerkesztőként sok nagy művésszel találkoztál; emlékszem, gyakran csak a lépcsőházban suttogtuk el egymás között, ki mindenki jött a Tiszatájhoz! Jártak oda a „Nagy Öregek”, az erdélyiek, a vajdaságiak, a felvidékiek – amikor az újság egy kukkot se szólhatott még róluk... Milyen volt a fiatal íróknak Illyéssel, vagy Féja Gézával társalkodni?

– Az talán túlzás, hogy én egyenrangú partnerük lettem volna ezeken a beszélgetéseken. Gyakran mehettem ugyan hozzájuk, Illyéshez például Kiss Ferencsel, Csoóri Sándorral – de örültem, ha csendben figyelhettem őket. Illyés először mindig kérdezett; beült a legendás dohányszínű fotelbe – mintha számonkérőszékbe – és mindenről tudni akart. Mint a szívacs, szinte szívtam magamba, amit hallottam. Talán az újságíróskodásban szedtem föl ezt a készséget, először jól fényképező agyam van. Ittam a szavukat. Pár éve közöltem néhány emlékemet – magam is meglepődtem, hogy szinte szó szerint vissza tudtam idézni a mondataikat. Az pedig valóban sehol se jelent meg másutt, csak a Tiszatáj Szerkesztői asztal című hírcsokrában, hogy egyszer a következő illusztris társaság jött össze a szerkesztőségünkben: Illyés Gyula a feleségével, Weöres Sándor Károlyi Amyval, Latinovits Zoltán Várady Hédivel. Gyula bácsi igen jó formában volt, Flóra néni engedélyt adott, hogy kaphasson egy pohárával, Weöres Sanyi is a lába mellé helyezett egy üveg jóféle Pusztamérgesit, s töltögetett magának, amikor Amyka nem nézett oda... Megírtam ennek az élménynek néhány részletét az Illyés-portréban – talán a szerkesztői pályám legszebb napja volt! És hát jöttek néha a határon túlról is valóban, de inkább mi mentünk Ilia Miskával. Kézdivásárhelyt, az orvos barátomnál szálltunk meg rendszerint, de tudták, akik akarták, hogy az első utunk úgyis Farkas Árpádhoz vezet. Emlékszem, egyszer telefonáltam, hogy mikor érkezünk; előző nap Szentgyörgyön akadt dolga a barátomnak, megszólítja a civilruhás az utcán: „Doktor, magának nem az Annus Jóska elé kéne már menni? Elkésíki!” Eltévésztette a napot – hűtötte le a barátom. De amúgy is tudtuk, hogy mindannyian el vagyunk látva poloskákkal! Ez volt... Ma már történelem.

Temesváry végrendeletének utolsó sorai – 1722. febr. 22., Bécs

A városi bírótól a polgármesterig

Temesváry József

(16??–1722)

Szeged XVIII. századi története egyik legjelesebb alakjának (szenátorának, főjegyzőjének, majd főbírájának) származásáról nem tudunk semmi biztosat. Bár az 1522. évi tizedlajstromban szerepel egy Temesváry Sebestyén a Kerek utcában, a későbbiekben, a hódoltság időszakában nem találkoztunk ezzel a névvel.

Az alsóvárosi ferencesek által 1663 óta a hadihelyzet okozta megszakításoktól eltekintve rendszeresen vezetett anyakönyvben a *Temesvári* név először 1684-ben fordul elő, mégpedig érdekes körülmények között. Június 11-én keresztelik ismeretlen vezetéknevű (N) Máté és Temesvári Katalin Katalin nevű gyermekét. A keresztszülők Sahaczia (?) András és Petrovity Magda. Ugyanezen hó 28-án Temesvári Máténak v. Mátyásnak és Bajkos Katalinnak keresztelik Katalin nevű gyermekét. A keresztszülők mások voltak.

Legközelebb a Temesvári névvel csak a törökök kiűzése után találkozunk, amikor nagyszámú és többnemzetiségű népesség költözik a városba, elsősorban a Palánkba. 1690-től már folyamatosan találkozunk a *Temesvári* v. *Tömösvári* névvel: 1690-ben T. Lúcia, Orsolya; 1691-ben T. Margit, Ferenc, Gergely; 1692-ben ismét T. Lúcia, Mária, Katalin, János, István, Margit, Márton, Balázs; 1693-ban T. Anna, Mihály; 1964-ben T. Mária, János, Dorottya, György stb. A nők egy részénél valószínűsíthetjük, hogy a férjük neve Temesvári.

A nevek egy része nyilván származási helyet jelöl, és a személyek közül sokan déli szláv származásúak. Az 1697. évi palánki tűzvész után felvett telekkönyvben is számos *Temesvárit*, *Temesvarac(z)*-ot találunk (Gergő, Gyurko, Jovan, Jovo, Maljjoan, Mátyás, Maxim, Nikola, Oszoja, Szivko).

Nem merülve teljesen a telekkönyv névanyagának ismertetésébe, annyit meg kell jegyeznünk, hogy a *nevek jobbára a szerb származást sugallják*. Sok esetben azonban kiderült, hogy egyes személyek közülük magyarok. Tömösváry Mátyásnál pl. csak az szerepel, hogy polgár, T. Jovannál pedig az, hogy rác polgár és kereskedő.

Az anyakönyvekben előforduló Temesvári Jánosokat vizsgálva, több érdekességet is találunk. A kilencvenes években egy T. János felesége Anna (1692), egy másiké (v. ugyanazé) Vidicz Anna (1694), egy harmadiké Posgai Ilona (1698).

1706-ban találkozunk Tömösvári Sziartó (Sziyártó) János névvel. Ő később Dejanovics Sziyártó János néven tanácsnok, majd főbíró lett. A Temesvári (származási helyet jelölő?) nevet talán egy másik ismert T. János miatt hagyta el.

1709. október 19-én köt házasságot Berbatovich János a Thot Gyarmath-ról származó özv. Hirca alias Bárány Annával. Október 28-án Berbatovits János és Bárány Anna keresztszülők, november 10-én pedig Temesvári alias Berbatovity János szerepel keresztszülőként. A Temesvári név az ő esetében is valószínűleg azt jelenti, hogy Temesvárról jött.

1710. november 11-én már G. D. Tömösvári Jánosként és G. D. Bárány Annaként fordulnak elő. A G. D. (Generosus Dominus) titlust csak magas rangú személyek esetén tették ki az anyakönyvben. 1709-ben még egyik esetben sem szerepel nevük előtt a G. D.

A Temesvári-Bárány házaspár ezután folyamatosan – mindig keresztszülőként – jelen van az anyakönyvekben.

Utoljára 1715. október 22-én. Ezt követően a T. János név legközelebb 1717. február 14-én fordul elő keresztszülőként Kun Zsuzsannával. A következtetés kézenfekvő lenne – hogy ti. ugyanarról a T. Jánosról van szó –, ha nem lenne egy 1715. április 15-i, másolatban fennmaradt levele Temesváry főjegyzőnek, amelyben már szerepel Kun Zsuzsanna. Bár bizonyos jelek alapján feltehető, hogy a levél később keletkezett, az eredeti előkerüléséig, ill. más dokumentum felbukkanásáig biztosan nem mondhatunk. Mindenesetre ebben az időszakban más magas tisztséget betöltő T. Jánost nem ismerünk, kivéve Szíjjártó Jánost, de az ő felesége Horváth Ágnes.

A főjegyző és főbíró a nevét Temesvárinak és Tömösvárinak is írta, valamint mindkét változatot y-nal is. Aláírásaiban csak a János keresztnévet használta, de pecsétjén a JJT monogram látható.

Természetesen nem tudunk semmi biztosat Temesváry születési idejéről sem. Az anyakönyvi bejegyzés szerint halálakor (1722) kb. 33 éves volt. Ez azt jelentené, hogy 1712-ben, amikor már bizonyítottan szenátor és főjegyző volt, mintegy 21 éves (plusz-minusz 1–2 év) lehetett. Ez nem lehetetlen, de igen valószínűtlen.

Temesváry és Kun Zsuzsanna házasságkötésének idejét nem ismerjük, de ez valószínűleg 1717. február 14-e előtt történhetett. Házasságukból tudomásunk szerint két gyermekük született. 1719. április 2-án keresztelte az alsóvárosi templomban Terézia Zsuzsanna Angéla nevű lányukat Fridrich Orbán. A keresztszülők nem akárcik voltak: Herberstein várparancsnok és felesége. Terézia 1720-ban meghalt, szeptember 5-én temették. 1721. augusztus 28-án keresztelték János Ernő Ádám nevű fiukat, aki mintegy 3 hónapos korában halt meg. November 14-én temették. Az ő keresztszülei is Herbersteinéek voltak, nyilván a várparancsnok iránti tisztelet miatt kapta az Ernő (Erneszt) nevet. A házaspár több gyermekéről nincs tudomásunk, de az biztos, hogy Temesváry utódok nélkül hunyt el. Nem leszármazottja, de rokona, a későbbi főbíró T. András (1723-ban éppen az ő halálával megüresedett helyre került a belső tanácsba), sem a többi Szegeden, Csongrád és Csanád megyében élt Temesváry.

1719-ben nagy elismerésben részesült Temesváry. Szeptember 11-én III. Károly főjegyzősége és főbíró-sága idején „armadája” mellett nyújtott szolgálataiért őt, feleségét és Terézia lányukat nemességre emelte. Ugyanekkor címet is kapott és 500 ft. lefizetése mellett megkapta Ányás pusztát. Címere a következő: Kék pajzsban zöld mezőben jobbra száguldó felkantározott, felemelt farkú és lobogó sörényű fekete ló. A pajzsban nyílt sisak, melynek koronájából kétágú farkát a hátra csapó, kiöltött vörös nyelvű természetes színű oroszlán nő ki, első lábaival könyvet tartva. Sisaktakarók ezüst-vörös és arany-kék. A nemességet gróf Löwenburg Jakab és Bakich Péter boszniai püspök ajánlatára adományozta a király Temesvárynak, megszerzésében érdemeket szerzett Király Ádám, a város bécsi ágense is.

1735-ben Temesváry András, mint T. János unokatestvére, kérte a címeres nemeslevél reá és utódaira való kiterjesztését. A nemességet meg is kapta, címere csak színeiben tér el T. János címerétől.

Temesváry főjegyzői hivatalba lépésének pontos idejét nem tudjuk. Az biztos, hogy 1706. június 12-én még Szegedi István Ferdinánd a főjegyző, sőt talán még 1709-ben már valószínűleg az v. esetleg szenátor (vö. a korábban 1710 évnél írtakat), hiszen az év nyarán több levelet vált a Bécsben tartózkodó Nagy János ferences szerzetessel, aki a város privilégiumának és a városházának az ügyét igyekezett az udvarban előmozdítani. Mellesleg Temesváry a sürgetés mellett a hadieseményekről is tájékoztatta az atyát.

Főbíróvá 1717. április 24-én választották meg, és ettől kezdve halálig betöltötte ezt a tisztséget. Egy ideig még a főjegyzői feladatokat is ellátta. Főbírói tiszteről többször lemondott, de mindannyiszor újraválasztották. 1720-ban például közfelkiáltással kérték, hogy legalább még arra az évre vállalja el a főbírói tisztséget. Főbíró-sága idején a tanács többször is az ő házában tartotta ülését.

Temesváry olyan időszakban töltött be vezető tisztséget Szegeden, amikor a természet által többszörösen sújtott (pestis, árvizek, aszályos évek stb.) városnak jogai megőrzéséért, megszerzéséért és elismertetéséért kemény és szívós küzdelmet kellett folytatnia a helyi kamarai, katonai és egyházi hatóságokkal (elsősorban Nádasdy László csanádi püspökkel). Közben le kellett csillapítani a városon belüli nemzetiségi és hatalmi ellentéteket is.

Ebben a küzdelemben a főszerepet Temesváry vállalta magára. Minden követ megmozgatott a város jogainak érvényesítéséért. Bécsben már szinte féltek tőle. 1714. április 25-én a következőket írja Bécsből: „... az arczátlanságot és sok orczapírulást/lelkemből eluntam, de csak ez a bizodalman-oszlopa: patientia (türelem, alázatosság).”

A város és persze Temesváry is a cél szentesíti az esz-közt elv alapján, és a kor szokásait is követve nem riadtak vissza a bőkezű ajándékozástól, megvesztegetéstől, sőt a csalástól (pecsét, bárány, felirat) sem. A többször kikövetelt ajándékok között szerepeltek tehének, lovak, fácánok, fadok, özek, hattyúk, karmazsin, dohány mázsaszám, hal, teknősbéka stb. *Az erőfeszítéseket siker koronázta az 1719. május 21-i oklevél kiadásával.*

A kiváltságlevelek megszerzése mellett jelentős szerepe volt abban is, hogy az országgyűlés (a város egyik követe volt ekkor) 1712-ben *elismerte Szeged szabad királyi városi jogállását.* Az ő hathatós közreműködésével hívták meg Szegedre plébánosnak Návay János nemesorosi plébánost (1718-ban mind a tanács, mind Temesváry összekülönbözött vele a javadalmaszám miatt), majd Návay távozása után a piaristákat. Ő tartotta a kapcsolatot a kun puszták, valamint Dorozsma és Szentmihálytelke ügyében Orczy Istvánnal, a német lovagrend képviselőjével. Vele nagyon jó viszonyban volt Temesváry, és talán felesége, Kun Zsuzsanna révén valaminő rokonságban is. Orczyt apám uramnak szólította, aki viszont Temesváryt fiam uramnak. Két részlet Temesváry leveleiből: „*Az én kun pusztám, Kun Susicska az Úrnak, és Tekintetes Aszszony Anyának alázatosan ajánlja szolgálattját, velem edgyütt, valóban drágán árendáltam meg ezen kun pusztát, de hiszen ki-veszem rajta a bért.*” „*Tekintetes Aszszonyom Anyám Aszszonyt Susival edgyütt alázatosan köszöntjük.*”

Temesváry Orczyhoz írt leveléből tudjuk, hogy a helyszínen tartózkodott Belgrád ostromának kezdetekor 1717-ben.

Jóllehet a város és Orczy között a viszony 1718-ban megromlott (a dorozsmaiak és a szegediek között állandóak voltak az összecsapások), Temesváry végrendeletének egyik tanúja éppen Orczy volt.

A város és a lovagrend közötti vita, majd pereskedés vége az lett, hogy a város elveszítette Dorozsmát és Szentmihálytelkét is. Talán, ha Temesváry nem hal meg közben, minden másként alakult volna, de így hiába vonultak ismét az ajándékok Bécsbe és Pozsonyba.

1722 elején már végső veszedelem miatt utazott a beteg Temesváry Bécsbe, ott jobbra már csak a betegágyat nyomta, a város ügyén nem sokat lendíthetett. 1722. május 30-án délután Temesváry András hajóján indult haza, de *Szegedre már csak holtan érkezett meg.* Június 9-én temették az alsóvárosi templom nagy oltár előtti kriptájába.

Végrendeletét Bécsben tette meg 1722. február 22-én. Vagyonának egy részét a ferenceseknek hagyta, de hagyott az építendő ispotályra, plébániára, a szegényeknek. Még élő édesanyjának is hagyott többek között 200 ft-ot, vagyonának többi részét feleségére hagyta. Özvegye később Andrassy Zsigmond felesége lett.

Temesváry halálának híre június 10-én már megérkezett Bécsbe. Ezen a napon kelt barátjának, Talheim Ádámnak a város tanácsához küldött méltató levele: „... *halálával benne a város nagy férfiút veszített, aki a város gyarapodásának ügyét a szíven viselte.*”

Fotó: Enyedi Zoltán

Aszály a Baradla-barlangban

Jakucs László ujjlenyomatai

Biztosan meg lehet tanulni egy barlangot töviről-hegyire, de nekem eddig nem sikerült. Legalább tízszer jártam már az aggtelekiben, mégis csak részleteiben ismerem. A jósvafői oldalán is bementünk néhányszor, azt még kevésbé. A közepét pedig? Tizenhat éves lehettem, amikor végigmentünk egy hosszú túrán, kézi lámpákkal világítva utunkat. Csak annyi maradt meg bennem, hogy csodálatos az alvilágnak ez a gyönyörű darabja, és öröndetesen hosszú. Akkor még gyalog mentünk a barlangig, végigcaplattunk benne, és utána még legalább tizenkét kilométert, szintén gyalog. Szinbe, a vasútra.

Arra azonban jól emlékszem, végig csillogtak a cseppkövek. Vártam a csodát most is, amikor a zombói népfőiskolásokkal ott jártunk, de a csoda nehezebben akart előjönni. Az aggteleki végen a világszép oszlopok zöme száraz volt, és szürke. Még a feketéje is szürke, pedig feketeségéért jó nagyokat füstölt már az ősember is, meg a fáklyás barlangnézők sokévtizedes serege.

Hová tűnt a varázslat?

Kiszáradt.

Évek óta aszály van a környéken is, mint az egész országban, csekély az utánpótlás. Hatalmas hosszúságokban a Styx vize is eltűnt. Föltehetően alább szállt egy emelettel, az alsó barlangba, mert a Jósva-forrás így is működik.

Sok-sok évvel ezelőtt valaki kabátjába csavargatva kihozott egy darab cseppkövet. Azt mondta, találta, és nem volt szíve otthagyni. Lopva mutatta, de addigra elszállt minden gyönyörűsége.

Rubája leitta a levét, olyan matt lett, mint most a bejárati szakasz.

Föltehetően ugyanígy jártak azok is, akik a múlt században árvereztek a cseppkövekre. A túravezető mondta a kikiáltási árat, és amikor elkelt valamelyik, egyszerűen leütötte a botjával.

Talán eddig nem jutunk el mostani szegénységünkben.

Világszám így is a barlang. Amit elvett előlünk az aszályos természet, ellensúlyozta Jakucs László.

Nem tudom, be kell-e őt külön is mutatnom. Tíz évig igazgatója volt az aggteleki barlangrendszernek, de előtte fölfedezte a Béke-barlangot. Hatalmas szenzáció volt a szintén aszályos 1952-ben ez a

fölfedezés. Talán csak az ellenállás volt hatalmasabb. A tudomány akkori koronázatlan királyai egy fanatikus pályakezdő irreális agrémének tartották azt az állítását, hogy egy egy másik nagy barlangnak is

kell itt lennie. Első könyve abban az évben jelent meg Aggtelekről, minden ellenkezés ellenére az utolsó fejezet már erről a barlangról beszél.

Fejezet már volt, de barlang még nem.

A szegedi egyetem professzora 1963 óta. Ebben a minőségében jutott el tavaly Zsombóra, szerelletes barlangjairól tartott nagyszerű előadást a népfőiskolán. Legújabb könyve címe a „Szerelletes barlangjaim”, szóra és képre szinkronizálva benne mindaz, ami látható, és ami fölfogható a csodából. Több is annál, mert a kutatások és föltárások sokszor gyötrelmes, sokszor kalandos története is benne van, egészséges humorral csillogtatva.

Szerencsénkre humorára még nem jött aszály.

Mégsem a könyvet akarjuk bemutatni most. Aki keresi, megveszi, használjuk ki azt a lehetőséget, hogy beszélhetünk vele.

Lakásában kerestük föl. Hergelő kérdéssel kezdtük:

– **A barlangkutató ellensége vagy barátja a barlangnak?**

– Nem lehet ellensége. Szeretettel lehet csak közelíteni a természet alvilági csodáihoz.

– **Csakhogymegeshet, amit fölfedez, azt tönkretesz az utókor. Évmillióig gyarapodott a csoda a maga elzártágában, maradhatott volna tovább is érintetlenségében, így megpusztulásnak indul.**

– Tudnék példát mondani erre is, és holtig sajnálom egyik legszebb barlangunk csúfos lépésszerűségét, mégis fölteszem a kérdést, mi a jobb: megismerni a világot és használni, bár koptatjuk, vagy elfordítani a fejünket? Ha békében hagyánk, valóban tovább megmaradna, de mi maradnánk szegényebbek. Az emberiség a történelem minden korszakában megismerni és megjobbítani akarta a körülötte lévő világot, bár ez az utóbbi szándék igen sokszor csak szándék maradt.

– **Egyiknél sincsen lelkiismeretfurdalásod?**

– A nincsen, de sajnálatom van. Törvényszerű még, és jól is esik: ha valami újat találunk, oda hatalmas tömegek mennek megcsodálni. Sajnos, ennek a csodálatnak káros mellékhatása is van. Körülbelül három éve járhattam egyik barlangunkban, amelyet még geológushallgató koromban tártam föl. Nem tehetek róla, elsírtam magamat.

– **Melyik az?**

– Ne beszéljünk róla. Nagyon fáj.

– **Hogyan lettél barlangkutató?**

– A kudarcoknak az én pályámon nagy szerepük van. A debreceni református kollégium gimnáziumába jártam, ahol Hoffer András ásványtant tanított. Szerettem ezt a tárgyat, jó tanuló is voltam, egyszer mégis elégtelent kaptam. Hatalmas földrengést okozott lelkemben ez az elégtelen. Dac ébredt bennem, mindent elolvastam, ami hozzáférhető volt, és odaálltam tanárom elé egyszer: kérdezzen ki! Szeretném kiköszörülni a csorbát! Dicsékvésnek tűnhet, pedig nem az: nem tudott olyat kérdezni, amire kápból nem lett volna feleletem. Amit nagyon tud az ember, előbb-utóbb megszereti. A következő évben magával vitt napszámosnak geológiai térképezéseire. Kitüntetés volt ez számomra. Akkor határoztam el, geológus leszek. A kudarcok azonban folytatódtak. A barlangkutatás is azzal kezdődött, hogy beleestem a Remetehegyi barlang 21

méteres aknájába. Amikor kijöttem a kórházból, első utam mégiscsak oda vitt.

– **Lehet már leltárt csinálnunk?**

– Azt hiszem, itt az ideje. A Sátorkőpusztai barlangot 1946-ban tártam föl. A Bükk-hegység vízkutatására 1950-ben kaptam megbízatást. A létrás-tetői Vizes-barlangot ekkor sikerült fölfedeznem. Ennek a vize bekerült Miskolc ivóvízhálózatába is. A Béke-barlang következett 1952-ben, és 1953-ban a Pénz-pataki barlangrendszer.

– **Erről is keveset hallani.**

– Ugyanúgy nem látogatható, mint a Béke-barlang. Képzeld el egy harvanméteres belső vízesést! Lenyűgöző csoda. Nem látogatható, mert nehéz lemenni bele. Százötven méter mélyre a magadfajta embernek lemászni, szinte lehetetlen.

– **Sóbányában ennél mélyebbre is lementünk, bányalifttel.**

– Akkor se lehet turistaké a Létrási se, a Pénz-pataki se.

– **Nem kellene ide is egy jó nagy kudarc?**

– Nem hiszem, hogy segítene, mint ahogy az eddigiek se segítettek. Balesetek is voltak benne. Váratlan felhőszakadás érkezett egyszer, amikor hat emberünk benn volt a barlangban. Én akkor kint maradtam, de szemem elé vágódott azonnal a Baradla-barlanghéli keserű tapasztalatunk, ezért, azt hittem, elviszi őket az árvíz. Sikerült azonban fölkapaszkodniok egy sziklakémbénybe, amíg lezajlott a vihar.

– **Nem éreztél önvádat, hogy tanulhattál volna a magad példájából?**

– Tanultam belőle, ha utólag is. Így gyűlik a tapasztalat, ami végül tudományos fölismerésekben összegződik. Azelőtt nem foglalkozott azzal a tudományunk, hogy ismeretlen barlangokat nyomozzon ki és ásson ki. Az egyik jószemű kutató 1929-ben írt egy könyvet, abban még az áll, legfőljbbe akkor fedez föl a kutató új barlangot, ha pásztorokkal beszélgetve megmutatják neki a nyílását.

– **Te hogyan állsz a pásztorokkal?**

– Sokat beszélgettem velük én is, tudom róluk, a pásztor és a professzor között okosság szempontjából nagy különbség igen sokszor nincsen, de a pásztor nem lát bele a hegybe. A hegyek rajzolata, a völgyek természetrajza a kutatónak többet is elárulhat annál, amit a pásztor kitűnő helyismerete mondhat. Ismertem tehát pásztorokat, mészégetőket, szénégetőket, sőt csempészeket is, dolgoztam is velük, akik sokkal többet tudtak, mint némelyik kollégám.

– **A nagyszerű belső vízesésen túl mi van még a Pénz-patakiban?**

– Izgalmas benne a sok kürtő. Egy kicsit veszélyes is.

– **Ugorjunk!**

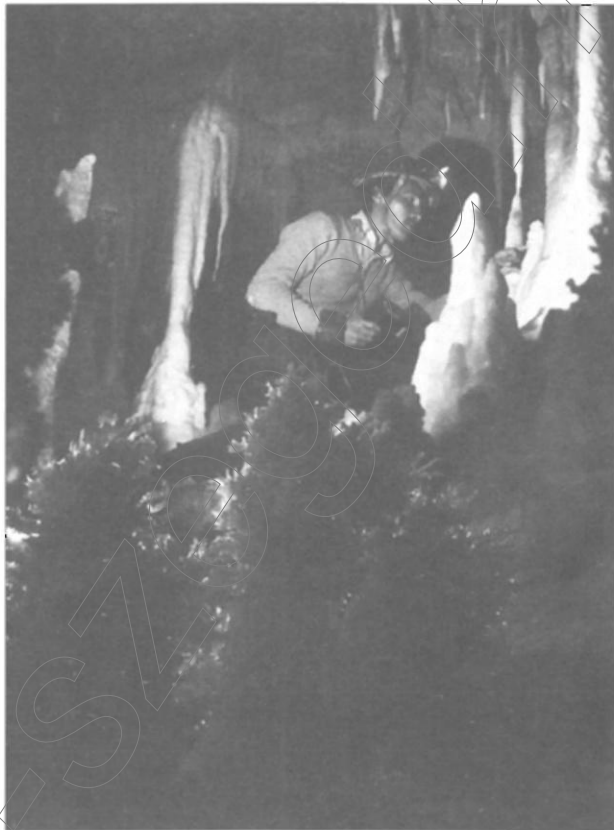
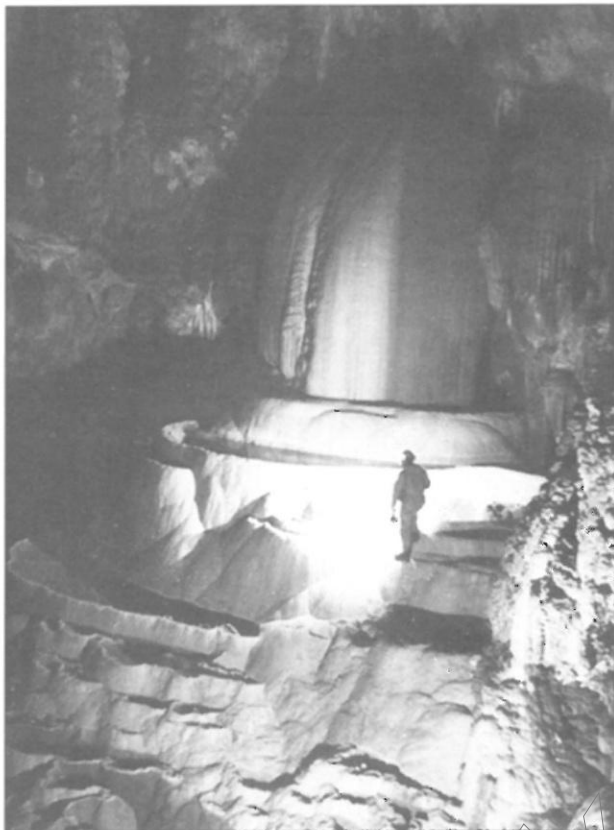
– Sikerült feltárnom a Baradla-barlang alsó rendszerének egy darabját 1957-ben.

– **Lefelé emeletes a barlang?**

– Most is helyenként láttuk csak a Styxet, a Jósvalforrás azonban nem száradt ki, ez pedig azt jelenti, a nagy víz valahol az alsó járatokban megy.

– **Felső járat nem lehet?**

– Vannak maradványai annak is, de benne természetesen nincsen víz.

– Milyen a felső?

– Még csodálatosabbak a cseppkövek. Sokszor annyi van belőlük, maga az üreg is megszűnt már. Betömődött cseppkövel. Amelyek láthatók, fehérek, sárgák, vörösek. Kormos feketének nyoma sincsen, hiszen se az ősember, se a fátylós menetek nem jártak benne, ahogy a Béke-barlangban se.

– Jött a nagy csábítás, 1963-ban Szegedre jöttél.

– Gyermekeim szempontjából fontos volt, hogy városba, Szegedre kerüljek. Iskoláztatásuk Jószaforól hihetetlenül nehéz és kockázatos lett volna.

– És a barlangok szempontjából?

– Azt a barlangoktól kellene megkérdezned. A hazai földalatti kutatásoknak részéről ezzel szinte vége szakadt, de sokszor elutazhattam az akkori Jugoszlávia karszthegyeire, és sikerült néhány egészen nagyméretű barlangrendszer kimutatnom.

– Vízfórtással, mint a Békét?

– Azzal is bizonyítottam, és elméleti érvekkel is. Az egyiknek a föltárással is megpróbálkoztam. Sikerült bejutnom. Hatalmas huzat fogadott. Ez az egyik legbeszédesebb jele annak, hogy nagy a barlang, de sziklaomlás zárja el a további utat. Azóta se jutott bejebb senki.

– A Bibic-töbör föltárásnál szerzett megkülönböztető tapasztalatokat itt nem alkalmaztad?

– Ha továbbra is kutathatnánk, biztosan megoldanánk a továbbjutást, de azt is tudnunk kell, az ott lakók nem nézik jó szemmel, ha külföldiek, ráadásul éppen magyarok piszkálják a barlangjainkat. A vízfórtásnál azonban a dubrovnikai rádiót sikerült bekapcsolnom a kutatásba. Nem volt pénzem, hogy mindenhová megfigyelőket állítsak, bementem tehát a rádióban, jelentkezzenek, akik észlelik, hogy zöldre váltott valahol a patak vize. Jelentkeztek is.

– Soha nem lett gondod a vizekbe kevert

festékekből? Úgy hírlík, nagy buzgamadban még az egyházzal is összekülönböztél.

– Nem volt nekem az egyházzal soha semmi bajom. Némi kalamajka 1950-ben csupán abból adódott, hogy Hámor község akkori papja nem volt kellően felkészülve a karsztkutató elméletéből, így feltehetően félreértette a smaragdzöld színűvé változott Szinva-patak dögát. Másnap már elkezdte hirdetni, a világvégére utaló jelzés ez. Természetes, hogy kitört a pánik a hívők között. Fönn sátoroztam éppen a hegy legtetején, a bükki vadon csöndes magányában. Egyszer csak előállt két rendőr, és azt mondta, értem jött. Nem tehetek róla, nem keltett bennem megnyugtató élményt föltűnésük. Lecipeltek a felbolydult Hámorba, ahol kétágú létra tetejére kellett felmásznom, hogy az izgatott tömeg minden tagja láthasson. Ott magyaráztam el nekik, tudományos célból én színeztem meg a patakjukat.

– El is hitték mindjárt?

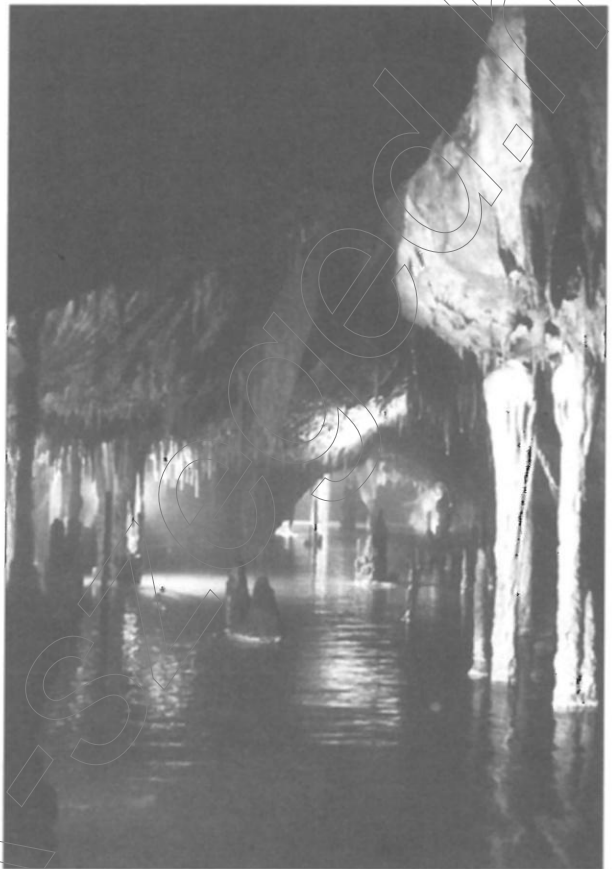
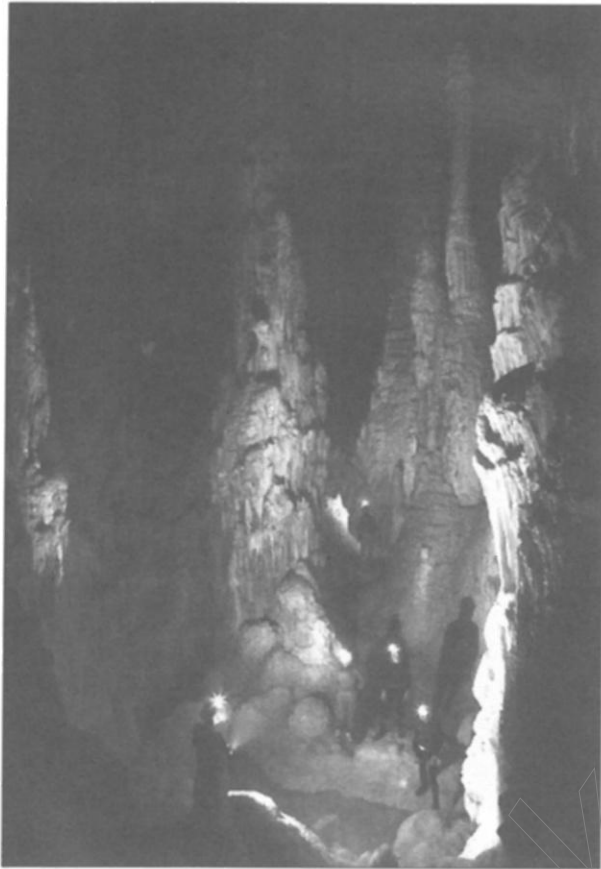
– Dehogyan hitték! Előttük is meg kellett ismételnem a vízfórtást.

– A pap bácsi is ott volt a létrád tövében?

– Úgy emlékszem, ő ezen az eseményen nem vett részt. Elszomorított kissé, hogy egyházellenes provokációnak vélte a rendőröktől nógatót kínkeserves utólagos magyarázkodásomat.

– A jugoszláviai karsztoknál hagytuk abba.

– A világ túlsó felén Kuba következett. Nemzetközi karsztkutató kongresszus volt ott 1970-ben, utána kint maradtam, és egy nagy barlang még ismeretlen szakaszának a föltárással segített. Kubai–Magyar Barátság Barlangja lett az a szakasz. Maga a barlang nyolcszáz méter hosszú, és szintén tele van cseppkövekkel. Sajnos, azóta se tudom, mit kezdtek vele. Fontos népgazdasági ágazat náluk a barlangkutató, mert nincsen ivóvizük. Ahol barlang van, ott viszont a vizet is megtalálják. Fontos hadá-

szati jelentősége is lehet a földalatti alagútrendszernek. Egy teljes hónapig dolgoztam a kubai hegyek belsejében, végigjárhattam a többi barlangot is. A Szent Márton-barlang 67 méteres cseppkővét is láthattam, ami jelenleg a világ legnagyobb cseppkőve. Tudtommal még mindig nincsen villannyal megvilágítva az se.

– Megint ugorjunk!

– Van egy Szegedről elnevezett barlang is, mégpedig a Podoliai-fennsíkon, Ukrajnában. Három szegedi egyetemista tanítványommal jártam ott 1974-ben, a Ivovi – azóta talán megint leberginek mondják? – barlangkutatók meghívására. Óriási gipszbarlang föltárásában és föltérképezésében vettünk részt. Optimista barlang a neve, egy hétig föl se jöttünk a föld alá.

– Még szerencse, hogy nem váltatok vak rákká közben.

– Száznyolcvan kilométer hosszú maga a barlang, hatkilométeres szakasza kapta a Szegedszkaja pescsera nevet.

– Azt se járják végig hosszú túrán se!

– Nem hiszem.

– Itt a vége?

– Még nincsen, legfeljebb a barlangok közvetlen kutatásának.

Körülbelül kétméteres szakaszt látok a könyvespolcon, többnyire cseppkőves Jakucs-könyvekkel megrakva. Szinte kivétel nélkül mind terjeszti azt a teóriát – beleértve a New York-i kiadást is –, hogy a barlangok keletkezésében nem a vizek oldó hatásának van szerepe, hanem az erózió erejének. Magyarabbul: nem úgy oldották ki a vizek a barlangot

a kőzetből, hanem a rengeteg hordalékot szállító patakok romboló hatása vájta mindig nagyobbra az üregeket. Ötödmagával – köztük két gyerekekkel – sikerült túlélnie azt a bizonyos nagy árvizet bent a Baradlában 1947-ben, amikor lámpájukat is kioltotta a mocskos áradat, és játékszerként csapkodta őket oszloptól a falnak, faltól az oszlopnak. A gyerekek, szerencsére ott is fölkapaszkodhattak egy magaslatra, kísérőjük leleménye sállal kötözte őket az oszlophoz, hogy segítségért indulhasson. A gyermekek apja Jósvafőről Aggtelekre rohant, onnan a föld mélyén csónakkal sodródott mindig előbbre, hiszen az áradattal szemben reménytelen lett volna minden igyekezet, így menekültek meg. (Jó lenne egyszer a gyerekekkel is beszélünk – nyilván fölnöttek már –, milyen lenyomata maradt lelkükben ennek a rémületnek.) Az akkori áradás hihetetlen mennyiségű hordaléka, elképesztő ereje erősítette benne a meggyőződést, hogy nem kioldás szüli a barlangokat, hanem örült pusztításból születik a hihetetlen szépség. A víz oldó hatása „csak” bebűtorozza az üreget tüneményes cseppkőekkel vagy gipszkristályokkal.

A kétméteres könyvespolcon jelentős helyet foglalnak el a Magyarország területéről készült műhold-fölvételek tüzetes elemzései is.

– Hogyan jutottatok hozzá a fényképekhez?

– Megvettük a NASA-tól.

– A szovjetek nem adtak?

– Közvetítő útján is kértük, de elutasították közbenjárónkat: „Azt hiszi az elvtárs, hogy más országok területéről mi készítettünk fölvételeket? Csak a Szovjetunióról, semmi másról.” Ezzel a segítséggel természetesen nem sokat tudunk kezdeni.

– Mit kerestetek az Alföld műholdas fölvételein?

– Többek között új olajlelő helyeket, az olajipar kérésére.

– **Eötvös Loránd torziós ingája földközélen nem ad pontosabb jeleket?**

– Mi azt kutattuk, ki lehet-e mutatni „távészlelések” alapján, hol bújhat meg olajtartó szerkezet. Egy-két gyanús helyet sikerült is megjelölnünk, ahol a kutatófúrások találtak később olajat, de nem olyan mennyiségben, hogy érdemes lenne bányászni.

– **Mitől gyanús az az egy-két hely? Onnan magasról se lehet belelátni a földbe?**

– A domborzat finomrajzú sajátosságai sokszor jobban észrevehetőek, mint földközélebről. Biztosan hallottál arról, hogy régészek is szívesen szállnak repülőre vagy helikopterre, hogy fölülről szemléljék meg kutatási terepüket. A talaj morfológiai változásaiából sok mindenre lehet következtetni. Hat évig a műholdak fényképein utaztunk tehát.

– **És még?**

– Telhetetlen vagy. A Fekete-tenger medencéjéről is kimutattam, hogy óriásmeteor hajdani becsapódásából keletkezett.

– **Honnan tudod? Fölé repültél, és bekoppant a fölismerés?**

– Nézz rá a térképre! Az eurázsiai hegységrendszer Várnában hirtelen megszakad, és egészen a Kaukázusig csak egy mély gödör van a helyén. Elvitte a becsapódás a hegyet.

– **Akárki mondhatja. És ha nem is volt ott hegy? Vannak ilyen területei a Földnek.**

– Vanni vannak, de itt volt hegy. És hamarabb megvolt, mint a meteor-megérkezett. A másik támpont: a világtenger szintje legalább kétszáz méterrel

csökkent akkor már, mert belefolyt az óriási kráterbe az óceánok vize. Ennek az ideje is meghatározható, és az üledék rétegeiben jól rögzíthető. A kaukázusi partoknál meg a Krim-félszigeten számtalan olyan jelet találtam, amelyeket nem lehet másként értelmeznünk. Először kör alakú volt a becsapódás krátere, később változott veseformájúvá, mert az Európához közeledő Arab-tábla hatalmas földkéregnyomása összelapította.

– **Hogyan kezdted ezt a kutatást?**

– Összegyűjtöttem az összes tudományos információt, már abból kiderült, hogy tizennyolcmillió évvel ezelőtt történhetett a katasztrófa, amely a Föld legnagyobb becsapódási kráterét hozta létre. Az első tanulmányt 1969-ben írtam róla.

– **Itt nem merült föl, hogy idegenek ne piszkáljanak bele a mi természeti titkainkba?**

– Jól sejtet: kezdetben erős bizalmatlanságot tapasztaltunk. Nehéz volt beszerezni a geofizikai adatokat, az biztos. Műholdas felvételeiket se kaptuk meg munkánkhoz. A Szeged és Odessa közötti kapcsolatok azonban sokat segítettek. Amihez hivatalosan nem lehetett hozzájutni, annak a zárját a barátság kulcsai néha-néha kinyitották.

Azt már nem nagyon várhatjuk, hogy a Fekete-tengert Jakucs-tengerre kereszteljék át, mint ahogy azt se, hogy Jakucs László neve elé Fekete-elótagot teszünk, de jólesik tudnunk, tele van a világ olyan helyekkel, ahol eddig is otthagya tudományos ujjlenyomatait a szegedi tudós.

És folytatása is lehet még, hiszen nyugdíjasként sem szűnt meg bolygónk titkait kutatni.

Horváth Dezső

Értékeket képviselő médiumokat!

Március 15-én 1848 lánglelkű fiataljaira emlékezünk, akiknek soha el nem múló bálával tartozunk azért, hogy Európában harmadikként, Anglia és Franciaország után kibarcolták a sajtószabadságot. A sajtószabadságot, mely az írásban nyilvánított gondolat tágabb körben való terjesztésének lehetősége. Igaz ugyan, hogy már az antik Rómának is volt újságja, az Acta Diurna, mely tartományonként, városonként nébány példányban kézírásban kifüggesztve tette közzé a legfontosabb híreket és rendeleteket Caesar óta az egész birodalomban. De mint az nevéből – sajtó – is tükröződik, igazándiból a könyvnyomtatás feltalálása adta meg azt a lehetőséget, hogy a rögzített gondolatok nagy példányszámban jelenjenek meg, gyorsan és széles körben kerüljenek terjesztésre. S ezzel szinte egykorú „találmány” az ellenőrzés, a cenzúra is, mely a reformáció – ellenreformáció – barcaiban teljesedett ki. Vagyis a gondolatok közlésének szabadságát korlátozó intézkedések sora, mely ellen Európa-szerte vívták harcukat a haladó eszmék apostolai, gyakran vállalva a száműzetést, a gályarabságot, vagy éppen a halált. Évszázadoknak kellett eltelni, forradalmak viharainak kellett átvonulni Európán, míg nem fokozatosan megszülettek azok a törvények, melyek az emberi szellem szabad szárnyalását, közkinccsé tételét lehetővé tették. Ezek közül is az egyik első volt az 1848. évi 18. törvénycikk, mely az emlékezetes 12 pont nyomán deklarálta a sajtószabadságot. „Az előző vizsgálat (cenzura) eltöröltetvén örökre, s a sajtószabadság visszaállítatván ennek biztosítékául rendeltetnek I: gondolatait a sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti.”...

Ki gondolta volna a XIX. századvég utópistái közül – talán a féktelen fantáziájú Verne –, hogy a sajtó fogalma a tudományos technikai forradalom vívmányai nyomán, a XX. század második felére mennyire kiszélesedik. Ki gondolta volna, hogy az írott sajtó szerepét jószerivel átveszik az elektronikus médiumok, hogy az írott szó képi világban elevenedik meg a képernyőkön, és akarva akaratlan eljut hozzánk az éter hullámain, olyan tömegű információt bordozva, mely hovatovább veszélyezteti az emberi szellemet. A világhálózatok mindenkit elérnek a földgolyó bármely részén – menekülni sem lehet előlük.

Az emberiséget veszélyezteti az információ minősége, tartalma és elsősorban mennyisége is. Humánbiológusok, antropológusok egyre többet írnak arról, hogy a mintegy 2 millió éve kialakult Homo Sapiens eddigi biológiai fejlődése során készületlenül érte, és rendkívüli sokkhatásnak tette ki az elmúlt 30–40 esztendő információáradata. Genetikusok és pszichológusok vizsgálják, vajon képes-e az emberi agy befogadni a rázúduló információtömeget, képes-e megfelelő szinten szelektálni, akár feltételes reflexek útján is, vagy pedig belátható időn belül olymértvű károsodást szenvedünk, mely genetikailag késői utódokra is kihat? Egyértelmű választ erre nem kaphatunk, szerencsés esetben agyunk szelektíve alkalmazkodni fog, mintegy védekező szelekció emyőjét kifejelesztve az információáradat ellen, vagy pedig beláthatatlan következményekre számíthatunk. Az információáradatot ugyanis sem lelassítani, sem művi úton szelektálni nem lehetséges, hiszen azt a kor gazdaságának törvényszerűségei irányítják.

A hagyományos társadalmi szerkezet, a patriarchális család – mely összefogva gondosan óta tagjait – szétesett, s az új gazdaságnak, új társadalomnak megfelelő humán közösségek még nem alakultak ki. Mérhetetlen tehát az írott és elektronikus sajtó felelőssége mindannyiunk szempontjából. Mondottam volt, hogy a szabad sajtó a magyar nyelv ápolásának egyik fő eszközévé vált. Vajon elmondhatjuk-e ezt napjainkban is, amikor hírlapjaink, napilapjaink hasábjain a germanizmusok mellett, ma már anglicizmusok szorítják ki nem csak a szavakat, hanem a mondatfűzéseket, szerkezeteket is. Édesanyanyelvünk sokhelyütt már hontentotta, europidzsinné alakul.

Vajon beszélhetünk-e a köz szolgálatáról, amikor számos lap túlnyomó részét közérdekű információk helyett hirdetések töltik meg? Az olvasó pedig a pénzéért – eszi, nem eszi – nem kap mást, mint hogy kiokosítják; milyen mosóport, padlótisztítót, hajmosóhabot vagy fogkrémet kell használnia, hogy hosszú életű legyen a földön. Amikor a várt információk helyett távoli földrészek számunkra érdektelen eseményeiről értesítik, lehetőség szerint katasztrófákról, erőszakról, tömeghalálról, vagy esetleg divatbemutatókról, előkelők különbségeiről, egyszóval mindarról, mely mindennapi életünk szempontjából érdektelen, és hiányoznak a csiszolt szellemek okos tanácsai, melyek jobbá tehetik mindennapjainkat. Vajon a képernyőkön megjelent kommerszé vált terror, erőszak szinte „példamutató” bűnözés hova vezet az előttük napokat, órákat, beteket eltöltő ifjúságot? Mindez nem csak a magyar sajtó jellemzője, hiszen valamilyen módon világjelenségnek vagyunk tanúi, akaratlan résztvevői, mindent eladnak, ami eladható. Napjaink igazi cenzurája a pénz, melynek hatalma ellen a márciusi ifjak kései utódai sem tudnak eredményesen fellépni... Őszintén remélem, hogy az ezredfordulóra már világméretűvé válik az a mozgalom, mely az erőszak illetően történő reklámozását megtiltja, mely valódi humán érdekeket képviselő médiumokat hoz létre, mely az egyes ember, vagy az emberi közösségek harmonikus életvitelét kívánatos elősegíteni...

Trogmayer Ottó

Popovics Lőrincz emlékköve

Nagy Imre lánya az ünnepségen

A „földosztó miniszter” emlékezete

Nagy Erzsébet ópusztaszeri beszéde

Megtisztelő számomra, hogy az ünnepség rendezőivel, szónokaival, résztvevőivel – így a Nagy Imre Társaság jelenlévő tisztségviselőivel és családom több tagjával együtt – emlékeztetek ebből az alkalomból Édesapámra. Akkor Ő volt a földművelésügyi miniszter. A földosztás történelmi eseményét életműve egyik legkiemelkedőbb állomásának tekintette. A föld, a parasztság ügye számára mindig a legfontosabbakhoz tartozott.

Évtizedeken át fáradozott elkötelezett agrárszakemberként és politikusként – az elméletben és a gyakorlatban egyaránt – a „nagy per”, az urak és parasztlak évszázados nagy perének megnyerésén. Azon fáradozott, hogy a föld a parasztságé legyen. Ha valamire, akkor arra valóban büszke volt, hogy a széles közvélemény, de elsősorban a föld népe a „földosztó miniszter” címével rubázta fel.

Ötven éve hangzott el ezen a helyen, az ópusztaszeri Árpád-szobornál Édesapám beszéde, melynek most felidézem legelső mondatait:

„Magyar testvéreim!” – ezzel a megszólítással kezdte, majd így folytatta: „Eljöttem hozzátok, hogy tanúja legyek annak a nagyszerű pillanatnak, amikor a magyar föld népe megkezdí a feudális Magyarország teljes és végleges megszüntetését, amikor megkezdí a nagybirtok felett kimondott utolsó ítélet végrehajtását. Eljöttem együtt örvendezni veletek. Valóra válik a föld népének évezredes álma: azé lesz a föld, aki megműveli.”

Nagy Imre leányaként tanúsíthatom, hogy ez a pillanat volt Édesapám tragikus életének egyik legfelemelőbb, legörömtelibb eseménye. Abban a hitben és tudatban beszélt,

hogy – idézem ismét – „egyedül a termelőmunka az, mely felemli az országot...” A manak is szóló szavak ezek.

A földosztás óta számos nehéz fordulatot élt meg a föld népe. Egy azonban kétségtelen: a feudalizmus valóban véget ért. Az akkori rendszerváltásnak a földosztás alapvető, mondhatnám forradalmi cselekedete volt.

A történelem megrendítő elégtételt adott megölt Édesapámnak, amikor az 1953-as kormányprogrammal meghirdetett Új szakasz, a Júniusi út, és 1956 nagy pillanata után, az 1989-es rendszerváltás ismét az Ő nevéhez kapcsolódott: amikor 1989-ben az Ő évtizedeken át üldözött nevéhez, Nagy Imre és forradalmár-szabadságharcos társai újratemetéséhez kapcsolódott a demokratikus Magyarország megszületése.

Az 1989-es rendszerváltással a remény is újjászületett. A remény, hogy kiteljesedjék végre az a mű is, ami ötven évvel ezelőtt a földosztással vette kezdetét. A remény, hogy végre létrejöhet új alapokon, kiérlelt, nyugodt körülmények között egy korszerű magyar mezőgazdaság, egy modern ipar, kereskedelem, közlekedés, művelődés.

Adassék meg a szabadság és a belső béke a határainkon belüli és a határainkon túli magyaroknak. Adassék meg a barátság a szomszédokkal, mert helyt kell állnunk idebaza éppúgy, mint a nagyvilágban.

Hálás vagyok, hogy itt lehetek, és minden jelen bajunk ellenére egy jobb jövő reményében együtt ünnepelhetünk. Együtt emlékezhethetünk Édesapám tanítására, hogy „mindig előre kell tekinteni!” Mindig bízni kell a teremtő munka sikerében! Mindig bízni kell a küzdelmes, de lehetséges boldogulásban!

(Elhangzott Ópusztaszeren, 1995. március 29-én az 1945-ös földosztás megkezdésének 50. évfordulójára rendezett ünnepségen, az emlékműavatáson.)

Rokonlelkek tervezhették meg a két jelet. Ha azonban egy emberben jár karonfogva a violinkulcs a paragrafussal, azonnal eszembe jut valami:

– **Aki ezen a pályán doktor, az az érzésem, vagy a zenetanárságot nem vette egészen komolyan, vagy a jogi végzettséget.**

– Vedd tudomásul, nálam mindennek története van. Eredetileg egyházzenei pályára készültem, amit közönséges nyelven kántorságnak mondanak. Közbeszólt a sors, lekésstem a főlvételimet. A posta jóvoltából egy nappal később kaptam meg a behívót, mint vizsgáznom kellett volna. A kolozsvári egyetem jogi karára jelentkeztem, mivel akkoriban költözött vissza az egyetem Kolozsvárra, és Szegeden akkor éppen nem volt jogi kar. El is végeztem a teljes első évfolyamot, a másodikat viszont Debrecenben jártam. A harmadikat és negyediket már itthon. Megkezdtem a szigorlatot, de abba is hagytam. Ferde szemmel néztek akkoriban a doktorokra, gondoltam, van nekem elég bajom anélkül is.

– **Ezek szerint szegedi vagy?**

– Makói, sőt makai! Aki ott született, makainak vallja magát.

– **Megfutamodtál a doktorság elől, mégis használod?**

– Ennek is története van. Apám-nyám az egyik legkiválóbb makai énekarban ismerkedett meg, még meg se születtem, már zenei fertőzöttség várt rám. Sikerült jól ráfejelniem, a fertőzöttség fiamon át unokámig ér már. Kötélverő mester volt édesapám, talán természetes, hogy hegedülni Goján Lajos kőművestől tanultam, és csak később kerültem az európai műveltségű és európai színvonalon tanító Donáth Antal kezéi közé. Autodidaktaként közben orgonáltam, tizenhatévesen már kántorizáltam. Amikor végre 1958-ban Summa cum laude vizsgával doktorrá avattak, már javában húztam a brácsát a szegedi színház zenekarában.

– **Lefogadom, ennek is története van.**

– Van hát. Makai létemre Békéscsabán szegődtem be a szegedi zenekarba. De azt azért jó, ha megjegyzed, hogy gimnazista koromban már szerveztem egy malac-bandát, és bálokban muzsikáltunk, miközben zeneiskolába jártam. Operától a cigánydalokig minden jöhetett, és jöhet azóta is.

Fotó: Enyedi Zoltán

Violinkulcs és paragrafus

Kiss Ernő történetei

– **Egy síma, egy fordított, egy komolyzene, egy tánczene. Milyen végzettség kellett a színházi főlvételnél?**

– Elég volt a próbajáték.

– **Várj csak, a jogi iskola fonalát el ne hagyjuk!**

– Ötvenhétben jelentkeztem megint, de a teljes utolsó évet újra kellett járnom. Emlékszem rá, édesapám örült legjobban, hogy végre doktor lett a fia. Sehogy nem értette, hogyan lehet félbehagyni azt, amit egyszer elkezdett az ember. Július 12-én avattak doktorrá 1958-ban, július 26-án pedig el is temettük szegényt. Két hétig örülhetett fia sikerének.

– **Rendben van, már doktor vagy, de nincsen zenei végzettséged.**

– Ötvenhat után nyílt meg a levelező oktatás Szegeden, ezen hegedűtanári szakon végeztem, 1960-ban kaptam meg a tanári okleveletem.

– **És elmentél ügyvédnek?**

– Dehogy mentem! Csak munkahelyi döntőbizottsági elnökként használtam jogi ismereteimet, két pört meg is nyertem ebben a minőségemben. Állást hirdettek azonban a kecskeméti főlsofokú óvónó-

képzőbe. Megpályáztam, el is nyertem, Kecskeméten tanítottam tehát. Zsámbéki Lacival jártunk át akkor Kecskemétre, máig tartó barátság szövődött közöttünk.

– **Mégis eljöttél.**

– Valaki kitalálta, furulyázni kell megtanítanunk az óvónóket, mert a hegedű annyira komoly szerszám, úgys csak főlületesen tudnak játszani rajta. Nem voltam egyedül, aki tiltakozott ellene, mert egyrészt a furulya mind hamis, másrészt egy oktávval magasabbban szól, mint a gyerekek éneke, de volt harmadik érvünk is: amíg a furulyát fújja az óvónó, se szólni nem tud a gyerekekhez, se énekelni nem tud velük.

– **Sokszor láttalak a makai vasútállomáson a hatvanas évek közepén.**

– Visszamentem szülővárosomba, és a Bartók Béla énekezen iskolában tanítottam.

– **Mert nem voltál hajlandó megtanulni furulyát fújni?**

– Tévedsz! Tudok furulyázni! Az alapelvvel nem értettem egyet.

– **Egyszer csak a szegedi zeneiskolában vagy, és a legkisebket tanítod.**

– Státus szempontjából a zenetanárokat képző intézet tanára voltam, de annak gyakorló iskolája a Tábort utcai zeneiskola. Két igazgatóm volt, noha abból egy is elég.

– **Volt alkalmam csodálni türelmedet. Nem akarok utólag se csúfságot mondani, de gyerekidomításnak neveztem el azt a munkát.**

– Az is volt! Apám inasitanításából örököltem azt a képességet, hogy minden gyerekből ki lehet hozni valamit, és amit ki lehet, azt ki is kell hoznom belőlük. A gyereket apró korában kell megtanítani az egyik legnehezebb hangszer minden fortélyára. De álljunk meg, mert egy lényeges dolgot majdnem elfelejtettem. Nyolc hónapig a torontáli járási székhelyen, Kiszomboron rendőrhadnagy is voltam 1945–46-ban.

– **Kojak? Colombo? Ezt se néztem volna ki belőled. Hogyan lettél mindjárt hadnagy?**

– Jogi végzettségem volt, ha be nem is fejeztem az egyetemet. Nem tartott sokáig a szolgálatom, mert nem voltam tagja egyik pártnak se. A rendőrfőnök megkérdezte, miért nem lépek be valamelyikbe? Mondom neki egyszer, beléptem. Na, végre! Melyikbe! A kiszagdákéba. A legerősebb koalíciós pártba. Aki annyira elrugaszkozik az élettől, hogy nem érzi meg az idők eljövendő szelét, az nyilván nem maradhat a rendőrség kötelékében. Pedig nem mindennapi tett volt az se, hogy kántor és rendőrtiszt egyszerre voltam!

– **Hány hangszert ismersz egyáltalán?**

– Nem tudom. Hárfán és fagoton biztosan nem tudok játszani, de a többinél nehéz lenne zavarba hozni.

– **Ha most, hetvenedik születésnapodon érne el a balsors, és holmi elkésett nemesi címet kéne rajzoltatnod, mit tennél bele?**

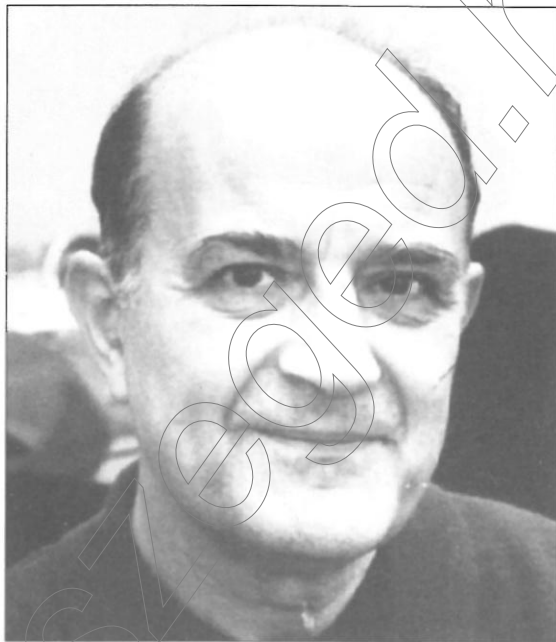
– Hőbortos a gondolat, még soha nem jutott az eszembe. Brácsa lenne közepén, az biztos, egyik oldalán talán a paragrafus, a másikon pedig az orgona billentyűi.

– **Rossz hírt is hallottam: infarktusod is volt?**

– Pályánk bére, az igazi ráadás.

– **Isten éltesen jó sokáig!**

Horváth Dezső

Sursum Corda

Márffy Gabriella és Bódás Péter Bach-hegedűestjei Szegeden

Márffy Gabriella, a Szegedi Konzeratórium és a budapesti Zeneakadémia neveltje 25 éve él Svájcban, onnan tért haza, hogy két Bach-estjével ajándékozzon meg bennünket. Koncertjén szólóhegedű-műveket adott elő: a d-moll partitát és a C-dur szonátát, majd ráadásnak, tételtől tételre az egész g-moll szonátát, majd Bódás Péter zongoraművésszel a hat hegedű-zongora szonátát játszották el.

Márffy hegedülése nem mutatós, nem akar sokatmondással lehangolni. Szinte észrevétlenül bomlik ki hegedűjén Bach világa. Higgadság, józan ész, hallatlanul okos és gazdaságos formálás. Semmit sem csinál, ami ne tartozna szervesen a lényeghez. Szigorú és szeretetteljes, mint az igazi tanárok és az igazi papok. Tiszta ész és tiszta lélek. Szemérmesen visszafogott és extatikusan kitárulkozó. Gyengéden simogató, és roppant energiától feszülő. Már nem fontos maga a hegedű sem, az anyag tökéletesen átszellemlül, csak a bachi lélek költészete, energiája és hite sugárzik felénk.

Igen, a lélek. Mert kiéheztünk már nagyon a lélekre. Bekerít bennünket a könyörtelen, hideg, ravasz, gonosz, érzéketlen világ. Szomjazzuk az igazságot és a lelket. És a lélek most itt volt közöttünk és sugárzott.

Hogy milyen volt ennek a sugárzó léleknek a technikai megvalósulása? Íme a botladozó leírás. Márffy Bach-játéka egyéni volt, nem csatlakozott sem

a romantikus-hagyományos előadómóddhoz, sem a dogmatikus-historikushoz; talán a kettő szintézise volt, a művészno-saját intellektusán és érzékenységén átszűrve. Intonációja általában makulátlanul tiszta. Nem vibrál mindenáron, csak ha karakter, tartalom és forma indokolja; ettől hat játéka olyan kristályosan puritánnak. Formálása igen tudatos, a formarészeket gondos dinamikai árnyalással, telibe találó hangsúlyokkal foglalja össze, választja szét, rímelteti egymásra. Hangja betölti a teret. Crescendói elragadtatottan töreksenek a katartikus csúcspontok felé. Külön gyönyörtűsége okoznak vibrato nélküli, vagy alig vibrált, teljesen eszköztelen, szűzies pianói. Mennyivel többet mond időnként a végsőkig csupa-szított egyszerűség a cukrozott dolcissimóknál! Schiff András Bach-zongorázásának magaslátát juttatja eszembe ez a hegedülés. Így csak a nagyok játszanak: hangszerük, eszköztáruk önmagát semmisíti meg, miközben felmutatja a tisztaságot, a lelket, a lényegyet.

A hegedű-zongora szonátákban Márffy partnere Bódás Péter volt. Bach stílusa szempontjából náluk összeillőbb előadó párost nehéz elképzelnem. Bódásról külön is le kell szögezmem, hogy országunk legnagyobb Bach-előadói közé tartozik. Márffy és Bódás egyenrangú partnerek voltak, mindketten kezdeményeztek és mindketten alkalmazkodtak, mindketten magas

zenei és spirituális szinten értették és érezték mindazt, amit Bach zenéje és szelleme jelent. Közös kettőjükben az értelmes, de nem szájbarágós, emocionális, de nem érzéki zenélésre való hajlam, a kitárulkozás és a kontrolláltság egyensúlya. Gyors tételeikből nem hiányzott a felszabadult, játékos kedély sem. Bach szigorúan szerkesztett zenéjét úgy adták el, hogy a kötött, tudatos formáláson, az egységes, sokszor aszkétikus ritmikán túl megtalálták a szabadságot, a deklamálás ideális mértékét, a „beszédszerű zenét” is. A két előadó tökéletes harmóniában forrt össze egymással és a művekkel, és a szellemnek ebben a sugárzásában eltörpülnek az olyan zavaró momentumok, mint a szólóhegedű-művekben időnként meg nem szólaló üres húrok, vagy a duó-koncert bizonyos pillanataiban fellépő fáradtságjelek, dinamikai kiegyenlítetlenségek.

Eppur si muove? A magamutogató, külsőséges technika, az öncélú siker- és pénzhajhászás, vagy éppen a szakmai hozzá nem értés világában volt itt két koncert, amely felmutatta a tiszta zenét, a tiszta tartalmat és formát, a tiszta lelket. Mégis lehetséges volna tehát a szellem győzelme az anyag fölött, ha csak szűk körben is? Reménykedjünk. Emeljük föl szívünket!

Huszár Lajos

Megkésett recenzió

Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon

A „Magyar művelődéstörténeti kislexikon” 1937-ben jelent meg Szegeden a Szegei Uj Nemzedék Lapkiadó Vállalat nyomdájában a szerző magánkiadásaként 800 példányban. Zsámbéki László akkor dr. Erdélyi László professzor Magyar Művelődéstörténeti Tanszékének tanársegédje volt.

Erdélyi László a Pannoni Főpátság főlevéltárosi tiszteből került a Ferencz József Tudományegyetemre. Kutatott és előadott, elsősorban az Árpád-kor történelmét vizsgálta.

Zsámbéki László Erdélyi professzortól tanulta a kutatómunka módszereit. Négy évig végzett forráskutatást, az Árpád-korra vonatkozó forrásokat vizsgálta. Őriási anyagot dolgozott fel. Erdélyi professzor ösztönzést adott a munkához.

A kutatás azért indult el, mert a hallgatók minduntalan beleütköztek olyan kifejezésekbe, amelyeket nem ismertek, s így nem tudták azokat használni tanulmányaik során.

Az 1937-ben megjelent könyv címlapján ezt olvashatjuk: „Magyar művelődéstörténeti kislexikon. A tört.

Dr. Zsámbéki László 1911. augusztus 31-én született Szegeden az Ipar utcában, Jubász Gyula utcájában. A középiskolát a Klauzál Gimnáziumban végezte, majd a Ferencz József Tudományegyetem történelem-földrajz szakos hallgatója volt (1930–34). „Albericus krónikájának magyar vonatkozásai” címmel írta doktori disszertációját, s summa cum laude avatták doktorrá (1934). 1935-ben középiskolai tanári oklevelet is szerzett. 1935-től 1939-ig a Ferencz József Tudományegyetem Magyar Művelődéstörténeti Tanszékének fizetés nélküli tanársegédje volt. 1939-től 1950-ig gimnáziumi tanárként dolgozott. Először a Gyöngyösi Állami Gimnáziumban (1939–41), azután az Újvidéki Állami Gimnáziumban (1941–44) tanított, ahol egy évig igazgató is volt.

1944–45-ben katonai szolgálatot teljesített. 1945-ben került a szegedi Klauzál Gimnáziumba, s ott 1949. március 9-ig tanított. 1949. március 9-től a Szegedi Állami Dugonics András Gimnázium igazgatója volt 1949. augusztus 26-ig. Ő szerkesztette a gimnázium 1948/49. évi évkönyvét. Az iskola megszűnése után a Szegedi Állami Pedagógiai Leánygimnázium igazgatója lett (1949. aug. 26-tól 1950. február 28-ig), majd visszakerült a Klauzálba (1950. szept. 1-jéig).

1950-től 1959-ig a szegedi Pedagógiai Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszékének adjunktusa, majd docense, másfél évig a tanszék vezetője volt. A főiskola után a Rost, Pamutnyomó és Szövőipari Technikum kollégiumának igazgatója (1959–61), a Szegedi Felsőfokú Tanítóképző Intézet tanára (1961–63), majd a Kecskeméti Felsőfokú Óvónőképző Intézet tanára, később igazgatóhelyettese volt (1963–74). 1975. január 1-jén ment nyugdíjba.

Bár negyvenévi oktatói és kutatói munkásságából csupán négy év telt el a történelmi kutatómunkával, most mégis ezeket az éveket idézzük fel 1937-ben és 1986-ban újból megjelent értékes könyve kapcsán.

segédtudományok alapfogalmaival. A fontosabb kűtfök rövid ismertetésével és a középkori latinság fontosabb történeti kifejezéseivel. Összeállította: dr. Zsámbéki

László egyetemi tanársegéd. 1937.”

A szerző Erdélyi professzornak ajánlotta a könyvet: „Méltóságos és főtisztelendő Dr. Erdélyi László egy. ny. r. tanár e. i. rector magnificus urnak hódoló tisztelettel ajánlja tanítványára.” (Erdélyi László volt az 1935/36-os tanévben a Ferencz József Tudományegyetem rektora.)

A könyv „Ajánlás”-ában ezt olvashatjuk: „Munkám egyetemi szolgálatom több éves tapasztalatából ered. Művem nem közkeletű értelemben vett lexikon, mert mind célkitűzésem, mind módszertani eljárásom elsősorban a történelmi műveltség tárgyi természetéhez igazodott. Könyvemet azon szándékkal bocsátom útjára, hogy a benne fellelhető gazdag fogalomkincs a magyar közművelődés fejlődését tőle telhetőleg szolgálhassa. Szegeden, 1937. évben.”

A „Bevezetés” részletesen indokolja a munka célját: „Jelen mű tulajdonképpen célja egy olyan kézikönyv pótlása, amely használatját a magyar történelem különleges kifejezései, fogalmai és ismeretei rengetegében fáradtság és idő-

veszteség nélkül kalauzolja, megadja a keresett dolog rövid és tömör magyarázatát, s irodalmi utalásával az esetleges további kutatásra útbaigazítással szolgál. Ezen cél elérésére, a tüzetes forráskutatás mellett, jelentős részben a kellő kritikával kiválogatott irodalomra is támaszkodnunk kellett. Jól tudjuk, hogy művünk nem lehet tökéletes, de úttörő munkát végeztünk és bizalommal reméljük, hogy e mű a kitűzött célt kellőképpen fogja szolgálni."

A Bevezetésben a lexikon használatával kapcsolatos tudnivalókat is megtaláljuk. (Az ismereteket betűrendben közli, az egyes címszavak végén zárójelbe került azon forrás, irodalmi mű vagy cikk jelzése, ahonnan a szöveg való, a latin eredetű szavak kiejtésük, illetve magyaros helyesírásuk szerint közöltek, a régies írású szavak többsége kiejtés szerint található stb.)

Ezután a gazdag forrás-irodalom jegyzéke található, melyeket a szerző munkájához felhasznált. Már ez az irodalomlista is értékes a korrall foglalkozó történészeknek.

A lexikon az „aba posz-

tó”-val kezdődik és a „Zsupán” szóval ér véget. 4160 tételt tartalmaz.

A könyv új élete 1986-ban kezdődött. Az 1937-es szegedi kiadás átdolgozott, forrásjegyzékkel közreadott változata a Tudománytár sorozat 17. köteteként jelent meg a Könyvértékesítő Vállalatnál.

A sorozat többi tagja is érdekes. Emeljünk ki belőle néhányat: Kiss Áron: Magyar gyermekjáték gyűjtemény, Finácz Ernő: Egyetemes levestörténet négy kötetben, Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete, Pecz Vilmos: Ókori lexikon négy kötetben, Szentpéteri Imre: A kronológia kézikönyve stb.

Az új kiadás előszavát dr. Kállay István egyetemi tanár írta. Így méltatja a könyvet: „A történész Erdélyi László tanítványa és követője Zsámbéki László 1937-ben publikálta a most közreadott lexikont. Újbóli kiadása mutatja, hogy a mai napig nem évtől el: az érdeklődő kutatók, egyetemi és főiskolai hallgatók mellett a középiskolai tanulók is haszonnal forgathatják.”

A használat megkönnyítésére dr. Gazda István tu-

dománytörténész, a szerző által felhasznált irodalomról Fehér Katalin művelődéstörténész készített bibliográfiát. Ez utóbbi – mint Kállay professzor írja – „az 1937-ig megjelent valamennyi fontos történeti segéd tudományi mű címét tartalmazza”. Ezek között szerepelnek Erdélyi László professzor munkái is.

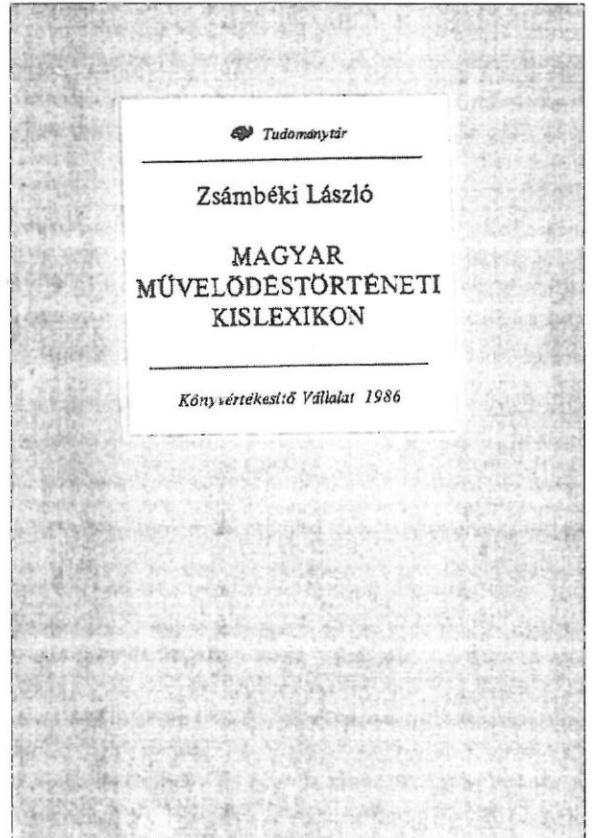
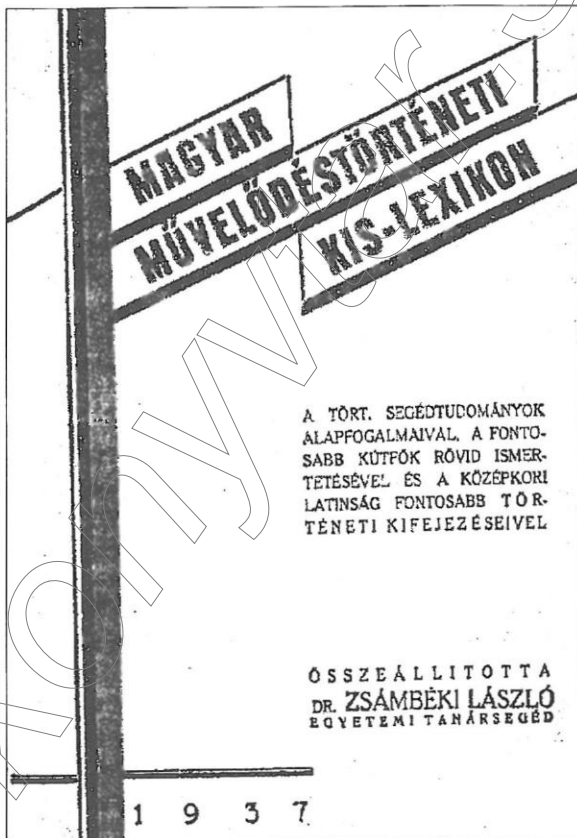
Örülhetünk, hogy a ma történészei felfedezték Zsámbéki László majd hatvan évvel ezelőtt írt munkáját. A budapesti kiadó nem tudott róla, hogy a szerző Szegeden él. Miután ez kiderült, Gazda István levélben köszöntötte a szerzőt: „Elsősorban nekem kell köszönetet mondanom a Könyvértékesítő Vállalat igazgatójának azért, hogy lehetővé tette ennek a kitűnő egyetemi segédkönyvnek újrakiadását... így egy naprakész kézikönyvet kaptunk, amely – szerénytelenség nélkül állítom – 50 esztendőre ismét megőrzi a magyar egyetemi ifjúság számára a szerző, Zsámbéki László nevét.”

Zsámbéki László 1939-ben elkerült az egyetemről. Professzora, Erdélyi László nyugdíjba vonulása után

kérésére középiskolai (gimnáziumi) tanári kinevezést kapott. Ekkor kezdett a történelem és a földrajz tanítása mellett pedagógiával és pszichológiával foglalkozni. A Klauzálban működő Állami Gyermeklélektani Állomás vezetője volt, nevelésméleti jegyzete jelent meg (1958), pszichológiai és pedagógiai cikkek, tanulmányok egész sorát írta.

A művelődéstörténeti lexikonhoz hasonló lexikont készített pszichológiából is „A leggyakrabban előforduló pszichológiai fogalmak, kifejezések” címmel 1974-ben. Meghatározásai, értelmezései elsősorban a magyar nyelvű szakirodalomból valók. Ugyanolyan megfontolásból írta, mint a történeti lexikont: a hallgatói felkészülését kívánta segíteni. A könyv egyelőre kéziratban van. Ennek értékeit is érdemes lenne felfedezni és megjelentetni.

Laczó Katalin

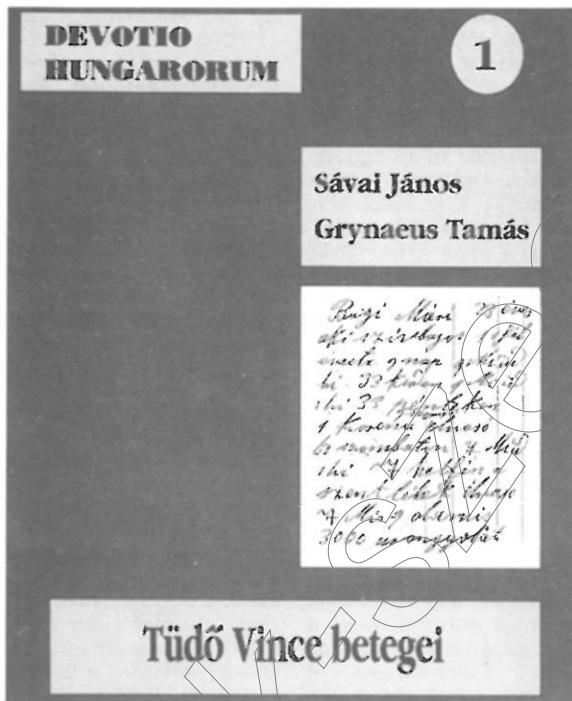

Az imádsággal gyógyító ember

Engi Tüdő Vince „betegnaplója”

A sorozatindító kiadvány a Szeged-Alsótanya, Domaszéken, a Bojárhalom közelében élt és működött Engi Tüdő Vince (1864-1922) gyógyító- és szentember 1901-1903. évi töredékes „betegnapló”-ja, ami-re 1993-ban talált rá dr. Sávai János teológiai tanár a szeged-csanádi püspökség levéltárában. A népi hiedelmek és tapasztalások által gyógyító-látó-halottlító képességekkel, táltosvonsókkal felruházott Tüdő Vince a századfordulón a tanyáján közérőből épített kápolnában tartott naponta ájtatosságokat, nagyobb ünnepeken „búcsúkat”. Az alsóvárosi barátoktól kapott feladat, a tanyavilág népének imádságra való összegyűjtése, azaz a licenciatúsi tevékenység mellett gyógyította is a hozzá fordulókat. Amiért a korabeli egyházi és világi hatóságok, a sajtó rágalomhadjáratot indított ellene – tevékenységének alaposabb ismerete nélkül! –, adminisztratív intézkedésekkel korlátozták, halála után pedig „eltüntették” – bugyuta képromboló módon! – kápolnáját. A tárgyi emlékekkel azonban nem tudták megsemmisíteni szellemiségét, kegyességi formáját, melyet tanítványai folytattak, s a mai napig emlékeztetés tettek.

Tüdő Vince tevékenységét eddig csak a szájhagyományból lehetett rekonstruálni, megítéléséhez lényeges dokumentum a napló. Melynek alapján bizonyított, hogy – mint Sávai professzor megállapítja – „Engi Tüdő Vince nem kuruzsló. Ez az ember lényegesen többet tesz”. A gyógyulásért végzendő jámborsági feladatok sorát adja a hozzá segítségért fordulóknak: szinte hihetetlen mennyiségű imádságot, melyél megtanulhatják lelküket istenhez emelni. Mert úgy hiszi, hogy a sza-

Ezen a könyvön jelent meg először a szegedi egyetem néprajzi tanszékének emlélmája. Az emberi élet teljességének helyszínét, a paraszti lakóházat jelző házoromdész azt jelképezi, hogy a tanszék oktató-és kutatómunkája kiterjed az emberi élet, műveltség, életmód egészére. Az oromdészben megjelenő „Napba Öltözött Asszony”, Mária – a Szeged-alsóvárosi templom kégyképe – pedig azt, hogy a tanszék műhelyben a vallási néprajzi kutatásokat kívánják bangsúlyozni.

Néprajzi Tanszék, Szeged

DEVOTIO HUNGARORUM (Források a magyar vallásos életből – Fontes Religionis Popularis Hungaricae) címmel új kiadványsorozatot bocsátott útjára a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. Céljait tűzve, hogy kutatásra és feldolgozásra megjeltesse a vallásos népelet VXII-XX. századi magyar dokumentumait. A forrásokat – mint beköszöntőjében a szerkesztő, Barna Gábor írja – széles körből válogatja „... a népi írásbeliség különböző műfajai (népének, szokásszövegek stb.) alkotásai mellett a hivatalos egyházi ügyintézés során keletkezett íratképződés adatait, vagy a nyomtatványokon (ponyvák, prédikációs könyvek, sajtó stb.) kívül felöleli az ikonográfiai forrásokat éppúgy (kis szentképek, szobrok stb.), mint a szóbeliség különféle szövegeit (imádságok, énekek, legendák stb.)”. Olyan forrásokat, amik elsősorban a népi vallásgyakorlás formáira, s lelkeségi áramlataira világítanak rá; az értelmezést segítő rövid tanulmányok, mutatók és idegemnyelvű ismeretlesek kíséretében. Azzal a tudományközi szemlélettel, mellyel a tanszék kiváló tudós professzora, Bálint Sándor tevékenykedett, kinek szellemiségét kívánják követni egy, a tanszékhez kötődő műhelymunkával. Amiben részt vesznek a szegedi néprajzi művelői mellett a társadalomtörténet, a szociológia, az irodalom-, a művelődés- és a művészettörténet, a zenetudomány, a sajtótörténet, a pszichológia, az egyháztörténet, a liturgiátörténet kutatói. Szolgálva nemcsak a szegedi nagytájak, de az egész Kárpát-medence népeletének részletesebb megismerését.

badulás, a gyógyulás isten-

ben van. Ezért imádkozik, vállalva velük, mint Sávai vezekel ő maga is a szent- írja „... segít felszítani ben-

nük a reményt, a mások felé megnyílást. Mindezt az Istenhez emelkedett ember egyszerű magatartásával teszi”. Nem tetszelegve varázslatos erejével, s melőlvé a csodadoktorok kel- lékeit. A feladatul szabott imádságokban sem törek- szik semmi különlegesre, a szinte ráfigyelés nélkül mondható Miatyánkot, His- zkekeggyet, Üdvözlégyet ismételteti végtelen sorban, meditatív imává téve, mely a belső harmóniát hivatott megteremteni. Sávai János szerint archaikus imáinak értéke abban van, hogy „... az egyszerű imádság köte- lével biztos fogódzót ad a szenvedésben már szinte elmerülő társának. A lélek belső szabadságára vezet...”.

Engi Tüdő Vince első- sorban imádságos ember akart lenni. Hogy imáival kiket és miként gyógyított, annak bizonyítéka a napló, melynek 144 oldalnyi kéz- íratát Grynaeus Tamás elemzi. A feljegyzési metó- dusból, a betegekről és ba- jaikról, a gyógyításról közöl megállapításokat, von le következtetéseket, s foglal- kozik mindennek utóéle- tével, illetve Tüdő Vince tanítványaival, követőivel. Jelezve többek között, hogy e szeptember katoli- kus, irni-olvasni tudó törpe- birtokos paraszt volt, akihez jó negyven kilomé- teres körzetből jártak több éve szenvedő katolikusok, gyógyulásukért penitenciát, bőjtöt, alamizsnálkodást vállalva. „A gyógyulást Tüdő Vince Istennek és a bitnek tulajdonította, ma- gát csak eszköznek tartotta. Ellenszolgáltatást soha nem kért (ajándékot elfogadott). Diagnosiai és egyéb gyógy- módjai a korabeli bagyo- mányos paraszti szemlélet- nek-világképnek megfele- lőek voltak (rontás, ördön- gösség, átok stb.), sok népi

vallásos elemmel átszöve„ - írja Grynaeus Tamás.

A naplóban három évről kilenc hónapnyi, 295 dátumos feljegyzés van, amit sajátos folklór szövegnek is lehet tekinteni. Arról, hogy vajon miért vezetett betegiről feljegyzéseket Tüdő Vince (annak ellenére, hogy ez a hagyományos gyógyítóknak nem volt szokásos), csak sejtések lehetnek. Lehet például következtetni abból, hogy az ellene irányuló első sajtotámadások utáni időkben keletkezett jegyzetekről van szó. Hogy egyházi vagy világi „parancsra” kezdte-e írni, az kérdéses. Miként az is, nem önvédelemre szolgálták-e a feljegyzések. Erre utalhat például az, hogy a betegség-megjelölések nem

tradicionalisak, valamint az, hogy a füzet végébe betett két dupla íven hatvan beteg nyilatkozik gyógyulásáról.

A betegek 90-95 százaléka a „szögedi nemzet”-höz tartozott. Betegségükről egy-egy tünet-panasz jelzés van a naplóban, nem orvosi diagnózis. Az derül ki belőle, hogy a szentemberhez leggyakrabban krónikus mozgásszervi-, valamint szív-, szem- és öröklött betegségekkel fordultak. A szemtanúk szerint „Imádsággal gyógyította őket, mind csak imádsággal, az nem gyógyított az égvilágon semmi mással.”. Egy október 7-i naplójegyzés szerint például egy dorozsmai asszonyért a következő szabatott: „Szabo

Julina 33 év akinek 8 éve hogya keze ki basadozik 9 nap 9 mi üd 1 bi 1000 úrangyalát végez 53 pénteken 5 Mi üd 1 bi 63 szombaton 7 Mi üd alva 1 mise 7 alamizna ittmondati érte 1 körm olvasó 7 szent báromsághoz 1 olvasó Jézus szívéhez Álva”. (A Mi nyilvánvalóan Miatyánkot, az üd Üdvözlégyet, a hi Hiszekegyet jelöl.) – A Tüdő Vince naplóját közlő könyvben egyébként a kézirat közlésére vonatkozó információkkal, betegségmutatóval, fogalommagyarázattal Barna Gábor segít eligazodni, Sávai János pedig a betegek adatait, földrajzi és életkori megoszlását foglalja áttekinthető táblázatokba.

A népi emlékezet és Tü-

dő Vince tanítványai arról szólnak, hogy a gyógyítások sokasága volt eredményes. Sőt, „A szájbagymány csodás gyógyulásokat, Mária látomásokat is számon tart. A tanya kútját szentikütként tisztelték, bárángját vihar elleni bárángozásra is használták.”.

A forráskiadvány szerint „Tüdő Vince személyiségét és gyógyító tevékenységét markáns 'szentember' vonásai határozzák meg.” Azaz a könyv a népi vallásgyakorlás, a népi gyógyítás, a szentemberi tevékenység érdekes, értékes forrását tárja elénk, a tervezett sorozatban remélhetően mielőbb hasonlókat követik. (Szent Gellért Kiadó, 1994)

Szabó Magdolna

Kistelektől Chicagóig

Pataki Szilveszter halálára

A tanárok tanára volt. Nyelvtudós, nyelvzséni. 1956-os szereplése miatt el kellett hagynia az országot, ám legendája köztünk maradt.

1955-öt írtunk, a szegedi Ságvári gimnázium elsősei votunk. Pataki Szilvió orosz tanított. Magas színvonalon, mégis egyszerűen és könnyedén. Tudtuk tőle, hogy a nyelvre – Puskin nyelvére – nem kell haragudnunk. Másra lehet –, mondta a nyíltszívű és szabadszajú Szilvió. Alig vártuk az óráit! Nála a leggyöngébb tanuló is oroszul mondta azt a szót, hogy részeseset, vagy – tetszem föl – melléknévi igenév. Szívesen mesélt színes életről. Elmondta, hogy amikor a munkácsi gimnáziumban orosz nyelven tanította a franciát, a tanfelügyelő nem hitt a fülének... S ha már arra járt, fél év alatt megtanult ruszinul is.

Néhányunkat angolra is tanított. A grammatika mellett kellő súlyt fektetett a társasági élet megismertetésére is. Egyszer híre futott, hogy elmarad Takács tanár úr németórája. Tévedtünk. Nyílt az ajtó, Szilvió – ez a jó szó – bevonult. Feleltetett, de nem osztályozott, és „tovább is mentünk”. Csak ámulunk, hogy a beteg Almási tanár úr latinórája sem maradt el. Megint Szilvió jött be, kinyitotta az Aeneis-t a megfelelő helyen, és akrobataként dobálózott a legnehezebb nyelvtani szerkezetekkel. Közben ki-kitért a görög nyelv rejtelmére is, a görögök hétköznapijaira, mi meg mukkanás nélkül hallgattuk. Csodáltk. Hírét sem hallottuk az összehasonlító nyelvészetnek, de nyakig voltunk benne. Pataki tanár úr mindent akként magyarázott meg, hogy így volt a latinban, ezzel a módosítással vette át a francia, az olasz viszont akként használja, hogy...

Higgyék el, a történelemóra sem maradt el. Szilvió

olyan előadást tartott a Ratio Educationisról, mintha időgéppel érkezett volna a barokk császárvárosból.

Mindig elegáns volt. Kánikulában is mesterien szabott színes öltönyt és pompázatos nyakkendőt viselt. Szerette a szép cipőket. Mindenütt ő volt a társaság motorja, a szeretett mókamester. Sziporkázó tudásához olykor megsemmisítő irónia párosult. Tőle tanultam, hogy a nyomtatott szöveg előtt sosem kell „hasra esni”. Abban is akad hiba bőven. A Rákosi-korszak visszáságairól írt három fölvonásos szatírájának kézírata körbejárt a városban. Szerencsére megúsza...

A szegedi főiskoláról a hozzá nem értés, a szakmai féltékenység ebrudalta ki. Hallgatói úgy szerették, hogy sztrájkjal fenyegetőztek.

'56-ban nekivágott a világnak. Montrealban francia – de lehet, hogy angol – nyelven doktori fokozatot szerzett orosz nyelvészetből. Ha nem kellett a szegedi főiskolának, kellett a chicagói egyetemnek. Tehetős ember lett. Élete végén tíz-tizenkét? – nyelven beszélt, a latintól a spanyolig adott órákat. Az Arizona állambeli Prescottben érte a halál 1993. június 22-én, 78 évesen. (Kisteleken született 1915-ben.)

Kései halálhírére megilletődve hajtom meg előtte a gyász fekete zászlóját, és halkán mormolom: Isten vele, Tanár Úr, drága Szilvió!

Legendája nőttön-nőtt. Pár éve az egyik felsőoktatási intézmény nyelvtanára állított meg. Ismered Pataki Szilviót? Mert azt hallottam a nyelvtudásáról, hogy... Megnyugtattam, hogy amit hallott, az igaz.

Ámbár lehet, hogy a felét sem hallotta...

Apró Ferenc

„Zenéjéből mindig közös valami a magyarból és a keletiből”

A fiatal Huszka Jenő és Szeged

Van egy Szeged szülötte zeneszerző, akit közel száz esztendeje kapott szárnyára a világhír, s azóta, ha muzsikája felcsendül a zenés teátrumok színpadán, a publikum elismerően biccent és tévedhetetlen biztonsággal nevezi meg a szerzőt: Huszka Jenőt. Am hiába a világhír, Szegeden nem jelzi tábla sem szülő, sem felnevelő otthona helyét és utca is csupán Dorozsmán jutott a hírneves szülőltnek.

Pedig Huszka egész ifjúságát e tiszaparti városban töltötte, itt formálódott ízlésvilága, itt izmosodott zeneszeretete, s e tájon szerzett élményeit plántálta minden dallamába. Életéről özvegye, Huszkáné Arányi Mária írt líraián szép regényt, ám a szegedi évekről szóló rész – nyilván az idős korában visszaemlékező zeneszerző már nem pontosan idézte fel a történeteket –, jó néhány helyen pontosításra és kiegészítésre szorul. Ezeket szándékozik megtenni jelen dolgozat szerkesztője.

A Huszka familia Kiskunfélegyházáról származott Szegedre, ott született 1843. szeptember 8-án Ödön, az édes-apa, aki jogi tanulmányai végeztével, alig huszonöt évesen, 1868-ban a Szeged melletti Dorozsma főjegyzője lesz. Nem sok idő múltán, munkáját elismerve, Szeged város aljegyzőjévé nevezik ki. Itt találkozik a szép Burger Anna Etelkával – Burger Zsigmond nyomdatulajdonos és könyvkereskedő lányával –, akivel rövid széptevés után házasságot köt.

A megfontolt, tehetséges fiatalember karrierje gyorsan ível felfelé. 1872-ben Kisújszállásra kerül járásbírónak, ám a hetvenötös év ismét Szegeden találja a királyi törvényszék bírójaként. Ekkor már a szegedi Dalárda tagja a zeneszerető ügyvéd, sőt egy műkedvelő hangverseny „fuvolázása azt bizonyítja, hogy mestere hangszerének.” A Huszka család most már huzamos szegedi tartózkodásra rendezkedik be, hiszen a 23 éves fiatalasszonyka áldott ál-

lapotban van. A gúnyosan Urvárosnak nevezett Palánkban – Szeged szellemi és üzleti központjában –, a 112-es házban telepednek le. A földszintes épület nincs messze a Tisza-parttól, tavaszkonként ide hallatszik a megáradt, zabolátlan folyó zúgása. Itt sírja világra magát 1875. április 24-én a család elsőszülött fia, ki a szentkeresztiségben a Jenő nevet kapja. Alig telik el egy jó év, ismét gólya száll a Huszka házra, 1876. december 21-én, megszületik Ilonka is.

A fiúcskára első életévitől nagy hatással van a család zeneszeretete. Az apa fuvolázik, édesanyja zongorázik s a kiskunfélegyházi kántor ősöktől örökölt „Huszka hallás” sok gyönyörűséget szerez a cseperedő gyermeknek. Alig éri fel a klaviatúrát, már dallamokat pötyögtet a zongorán s az ajándék „szárazfát” az álla alá fogva nótát varázsol elő a hibátlanul felhangolt húrokából. Miután Huszka Ödön tevékeny tagja a szegedi dalárdának, feltehetően esetenként

a kis Jenőt magával viszi egy-egy próbára és a gyermek minden bizonnyal jelen van a Dalárda évenkénti záróhangversenyen is.

A harmonikus, boldog családi életet az 1879-es árvíz dűlja fel. A Huszka háznép az utolsó órákban menekíti át vagyonát s életét Makóra. Nem akarják elhagyni a várost, hisz az eső és hózápor csitulni látszik, a felhők mögül kikacsint a csalóka márciusi nap, úgy tűnik, a város megmenekül a víz fenyegető rémétől. Am menni kell, mert a törvényszék és a többi hivatal már a szomszéd városba települt.

Az árvíz történetét számos, nálam avatottabb tollú szerző öröközte meg, így én most csak a hősöm szempontjából jelentős visszatelepüléstől folytatom a család történetét, annál is inkább, mert először itt szorul pontosításra Arányi Mária munkája. A família jóval hamarabb mint egy év, már hét hónap múlva visszatér Szegedre, ugyanis a hivatalok, s vele a hivatalnokok és családtagjaik visszatelepülésére a legutolsó határidőnek október 15-ét jelöli meg a királyi biztos. Így e napig a Huszka család is visszatér Makóról s mivel régi lakhelyüket elvitte a víz, a Városháza mellett álló, négy utcára néző sárga épületben, az úgynevezett „városi bérház”-ban kapnak lakást. Itt helyezik el az ügyvédi kamarát is.

A csalárd emlékezet e ponton tévútra viszi a benne bizót. A biográfia szerint röviddel a visszatérés után a kis Jenőt a francia küldöttséggel Szegeden lévő Lesseps Ferdinánd tiszteletére rendezett ünnepségen akarják felléptetni. Csakhogy a franciák már augusztus 24-én megérkeznek a városba, akkor, amikor a Huszka család még Makón van. A Hungáriában megszállt delegációt Laurenccon úr vezeti, s bár a küldöttségben ott a párizsi opera intendantja, Gouzien úr és híres hazánkfia, Munkácsy Mihály is, a csatorna-építő Lesseps hiányzik a vendégek sorából, ő majd csak 1885-ben látogat el Szegedre!

Még aznap, vasárnap a Profétában „vacsoraestet” ad a franciák tiszteletére Tisza Lajos királyi biztos. S mert az este nyolckor kitört zivatar a kertből fedett helyre úzi a vendégsereget, a vacsorát a levegőtlen nagyteremben költik el. „A fullasztó hőségben, zene hiányában a dalárda énekel.” Köztük van minden bizonnyal Huszka Ödön is, de csak ő! A kisfiú még Makón tartózkodik édesanyjával és kishugával. „A franciák, különösen Gouzien ör, a legbizelgöbben nyilatkoznak a dalárdáról s a dicséretből bőven kijut Roth úrnak, a dalárda karmesterének.”

S most térjünk vissza az 1879-i télélőhöz. A kisfiú, ha szülei sétára indul, amerre csak néz, mindenütt pusztá teret, törmelékhalmozatot, a korán jött hidegben kásásodó vízű gödröket s nagyritkán egy-egy épen maradt házat lát. Akadálytalanul fúj át a városon a fagyos, teleleji szél. A „Fekete ház” melletti favázás színházon mindenütt látszanak a nagy áradás nyomai. A süllyedőből még mindig szivattyúzzák a vizet, miközben a falak térképrajtot formáló szürke penészfoltjait iparkodó kőművesek meszelik fehérre. Távolabb a dér szemfedőjével letakart, halott Palánk látszik...

Mégis egy kedves emléke fűződik ehhez az időhöz, melyről 1957 szeptemberében így beszél:

„A nyilvánosság előtt először ekkor, a szegedi nagy árvíz évében, 1879-ben szerepéltem. A károsultak javára rendezett műkedvelő előadáson én is felléptem, bár alig voltam öt éves.” Egy élőkép szereplőjeként áll publikum elé és társaival együtt nagy sikert arat.

Bár még a pusztulás nyomait viseli a sokat szenvedett város, az élet lassan a megszokott kerékvágásba zökken, sőt november huszadikán a szegedi Korcsolyázó Egylet is megalakul. Ügyésze Nyilasy Pál lesz s a választmányi tagok között Kass János mellett ott találjuk Huszka Ödönt. December 15-én aztán pompás ünnepséggel megindul a korcsolya szezon. Az ünnepélyen megjelennek a választmány tagjai családjukkal együtt. A kis Jenő is ott

csetlik, botlik csípős hidegtől kipirult arcocskájával a gyermek között a jégen.

1880 februárjában nagy megtiszteltetés éri a királyi törvényszéki bírót. A Szegedi Dalárda közgyűlésén huszonkét működő és kétszáz pártoló tag elnökévé választja Huszka Ödönt. Április 24-én az új vezetőség megtartja a dalárda dal- és táncestélyét a felsővárosi volt kaszinó helyiségében. A jegyeket az újsütetű elnök sógora, Burger Gusztáv – ő vette át az 1874-ben elhunyt Zsigmondtól a nyomda és az üzlet vezetését – papírkereskedésében árusítják. Jenőnek roppant örömet szerez, hogy helyiség híján a dalárda lakásukon próbál. Ilyenkor elküldeni sem lehetne otthonról a hegedűjét kezében szorongató, feszülten figyelő kisfiút.

Az ősz nagy változást hoz a város és a Huszka család életébe. Még tavasszal a „kikelettel együtt a városépítés első fecskéi, a szabályozási vonalak kitzűzését jelző zászlócskák is megjelentek a Széchenyi téren. Az új terv szerinti utcavonalak és utcasárhok kitzűzése” városszerte elkezdődött és a nyár végére be is fejeződött. Ekkor a Huszka család feje úgy dönt, hogy a néhány évvel ezelőtt elhalálozott após után feleségére maradt köteles atyai részről, a Tisza Lajos körút 45. szám alatt házat építtet.

A cseperedő, koránál érettebb Jenőt, bár még nem iskolaköteles, beiratják a belvárosi községi népiskolába. A kisfiú idejét jórészt a tanulás köti le, ám ha a lecke engedi, sváb szolgálójukkal, Fannival átrándul a körút másik oldalára, jövendő otthona építkezését lesni. Ez, bár az építkezés közel van, nem egyszerű dolog, különösen eső után nem, mert a magasra töltött körútra a csúszós sárban csak négykézláb lehet felmászni. A lejövetel már egyszerűbb, mert az esetek többségében akaratlanul is ülepen történik, amiben a felnőttek nem, csemetéik azonban annál inkább gyönyörködnek.

Az első elemi, mint majd a többi osztályt is, kitűnő eredménnyel végzi. Betűvetésre Ferenczi István tanítja s vele 83 osztálytársát. Roppant nagy a zsúfoltság a tanintézetben, hiszen alig van épület a városban, melyet iskola céljára használhatnak. A gyorsütemű építkezéseknek köszönhetően mikorra befejezi az elemi iskolát, 64-re apad osztálytársainak létszáma.

1882 végére elkészül a várva várt Tisza Lajos körúti ház. Jókör, mert december 12-én világra jön a harmadik Huszka gyermek, aki – talán ezért – három keresztnévet is kap: az Ernőt, Józsefet és Ákost. Az új otthont nemcsak gyermekírás veri fel, hanem hegedűszó is. Jenő mind többet használja kedvenc hangszerét és hallás után egyre formásabb dallamokat játszik.

1883-ban Ferenc József meglátogatja Szegedet és részt vesz az új színház megnyitásán. Ehhez a látogatáshoz fűződik a Huszka életregény egy újabb szépen hangzó, ám nem valószínűsíthető állítása. E szerint a kis Jenőnek – a protokollterv szerint – verssel kellett volna köszöntenie a tanintézetet megvizitáló uralkodót.

Az iskolát október 16-án valóban meglátogatja a császári és apostoli királyi Fölség, de a Tisza Lajos október 5-i látogatásán elhangzott intenciónak megfelelően, nem gyermekek szavalat, hanem Kovács Albert iskolaszéki elnök beszéde üdvözli:

„Ezen atyai leereszkedése Fölségednek, mellyel népiskolánkat szerencsétlenül kegyeskedett, nyom nélkül nem enyészhetik el a még serdülő ifjúság kebelében.” – hangzik a köszöntőben.

Ám Jenő az ékes szavakat nem hallhatja, mert egy gyermeki csíny következtében törött lábbal búsong négy fal közé zárva, míg barátai ott nyüzzögnek a királyvárók színes forgatagában. Így csak pajtása, Princz Számi – a gimnázium első bé osztályában koptatja a piaristák padját a latinból bukásra álló úrfi – elbeszéléséből értesül a Gizella téren épülő hatalmas diadalkapuról, meg a pénzügyi palotánál álló kisebbről, melyen a királylátogatás napjára a

báméskodók szemelattára alakul ki a „Viribus unitis” felirat. A Princz család még a városi bérházban volt lakószomszédjuk, onnan az ismeretség. Számi olyan megjelentő erővel meséli a látottakat, hogy a begipszelt lábú fiú szinte maga is jelen van az eseményeken. Nem csoda, hogy az iskolában nem jeleskedő Princz gyerek 1886-ban színésznek szöki s később Bartos Gyula néven a magyar színművészet egyik csillaga lesz.

Miután az elemi iskolát kitűnően elvégzi, 1884 őszétől a kegyesrendiek gimnáziumában tanul tovább a kiemelkedő képességű fiú. Édesapja beiratja a Városi Zenedébe is, ahol Sommer Endre hegedűtanár növendéke lesz. Már az első záróvizsgán felhívja magára a figyelmet egy Mozart szonáta előadásával, sőt kivételes képességét jelzi, hogy a negyedik osztályosok sextettjének tagjaként részt vesz egy Händel-mű előadásában is. Első, nyilvános zenevizsgáját így örökíti meg a Szegedi Híradó 1885. július elsejei száma:

„A hegedű tanszakban Sommer Endre ez idén először s mindjárt elég kedvezően mutatta be magát. Növendékei közül kiemeljük... Huszka Jenőt, aki Mozart E-moll hegedűszonátájának első részét szép, tiszta vonással és nagyon ügyesen játszotta el.”

Mióta az új teátrum felépült, szülei színházba is elviszik. Mégsem egy színelőadásra emlékezik a legjobban, hanem a tragikus 1885. április huszonkettediki délutánra. 1955-ben a Szegedi Tükörben így beszél erről a napról:

„Nem is gondolják, milyen közel áll hozzám a szegedi színház. Hetven éve már annak, hogy első gimnazista koromban, egy vasárnap délután jöttem a bírrel, ég a színház. Robantunk oda és fájó szívvel néztük a tűz pusztítását.”

Mert hiába mozgósítják a környező városokból is a tüzoltóságot, nem tudnak megbirkózni a pokoli tüsszel. Három napig ég a színház olyan hatalmas lánggal, hogy még Hódmezővásárhelyről is látni lehet a fényt.

Augusztusban, a víz után immár másodízben, francia küldöttség látogat Szegedre. Tizenkilencedikén Szentesről érkeznek a vendégek a Mária Anna gőzhajón, élükön Lesseps Ferdinánddal, Türr tábornokkal és a már 79-ben itt járt párizsi operaintendással, Gouzien úrral. A partra lépőket Jenő zenedei tanuló társa, Rósa Flóra ének szakos leánya fogadja hatalmas bukétával.

A vendégek alaposan felkavarják a Huszka család életét. Huszka Ödön, mint a dalárda elnöke előre értesül arról, hogy az érkezők között két zeneszerző is lesz: Delibes és Massenet. Ezért a felkészülést személyesen ellenőrzi, minden szabadidejét a próbákra tölti, ahová magával viszi fiát is. A nagy nap estéjén a Stefánia sétányon lévő kioszkot – ott költi el az ünnepi vacsorát a vendégkoszorú –, és a kioszk előtti köröndöt, ahol a báméskodók – köztük Jenő és testvérei – várják a tűzjátékot, számtalan apró, szentjánosbogárként fénylő lámpa világítja meg. Amikor a dalárda ajkán felcsendül a Marseilles, a megilletődöttségtől még a szíve is összeszorul. A gyerekek csak a tűzjáték végéig maradhatnak a Stefánián, de hazamenet még sokáig orrukban érzik a szabadban fővő halpaprikás ínycsiklandó illatát és szinte az ágyig elkísérik őket a kioszkban muzsikáló Erdélyi Náci cigányzenekarának dallamföslányai.

1885. őszétől megcsendesedik a világ Szegeden. A társasági élet motorját jelentő királyi biztosság már az előző év végén elhagyja a várost, a tűz miatt a színházi előadások is megszűnnek, így Jenő napjai a gimnázium és a zenede között oszlanak meg. Bizonyítványa tiszta kitűnő, tanárai elragadtatással beszélnek értelmi fejlődéséről. Zenei előmenetele is ígéretes. Az 1886. június 28-i záróvizsgáján magasrangú vendégek előtt – Szabados tanácsnok és Kreybig Gusztáv tábornok is jelen van a nyilvános egzámenen – hegedűjátéka hatalmas tetszést arat. A Szegedi Híradó így lelkendezik:

„Legmeglepőbb volt valamennyi vizsgázó között a kis

Huszka Jenő, aki Beriotnak egy nehéz darabját zongora kíséret mellett biztosan és szép gyakoroltsággal játszotta.”

Következő évi vizsgadarabja is a belga autodidakta hegedűvirtuóz igen nehéz kompozíciója. A sajtó a Zenede műsorából ismét az ő szereplését emeli ki:

„Huszka Jenő kétségkívül az intézetnek egyik legkiválóbb tehetségű növendéke. A jeles kislány Beriot 7. hangversenyét adta elő korához mért meglepő készletséggel... eljön az idő, mikor majd díszére válik az intézetnek, amelynek így hálálhatja meg legjobban, amit érte tett.”

Gimnáziumi előmenetele továbbra is kitűnő, kivéve a tornát, amiből minden elnéző jóindulat mellett is csak kettes eredményt ér el, hiszen a leendő hegedűművész kíméli kezét, így sem kötélmászásban, sem szertornában nem jeleskedik. Bár hosszú órákat gyakorol nyírettyűjén, kíváncsiságból a zongorázásba és a gyorsírásba is belekóstol.

1888. június 16-án Huszka Ödön a Szegedi Zenedével Egyesületének választmányi tagja lesz. Ismét egy szál, amely az édesapán keresztül még jobban a muzsikához köti Jenőt.

A tizenhárom éves fiúnak július elsején, a zenei vizsga után, eddig nem tapasztalt élményben van része. A zeneiskola igazgatója, Szögedi Bandi, növendékei számára az újszegedi vígadóban mulatságot rendez. Jenő megízleli a társas szórakozás örömét. Első ízben tapasztalja, hogy a szép nem milyen szorongató, mégis vágyott, mámoros érzést fakaszt az ember szíve táján. Az eddig csak zenének élő gyerek kamaszodni kezd! Szívesen fordul meg a Huszka-házban lakó Klimkó törvényszéki bírőknál, ahol két gyönyörű leány, Aida és Marika fogadja a vizitáló süldő legénykének sóvárgó hódolatát.

A már felsős diák változatlanul a piarista gimnázium díszé. Ezt bizonyítja, hogy 1889. július 3-án, a Szegedi Híradó „Szeged város oktatásügye” című sorozatában, amikor Magyar Gábor igazgató a főgimnázium eredményeiről ír, a kiváló tanulók közül név szerint is kiemeli az ötödik osztályos Huszka Jenőt.

Zenei előmenetelére is megkapja a Híradótól a már-már megszokottan kijáró elismerést: *„batározott tehetség, akire szorgalom és kitartás mellett, mint hegedűsre szép jövő vár.”*

Mégsem a dícséreteknek, hanem az évzáró „battyu-mulatságnak” örül a legjobban. A zeneiskola leányai rendezik a Vígadóban s a táncos összejövetel középpontjában ő, a Zenede büszkesége áll.

A vakáció szülei algói nyaralójában – majdan Algyó lesz édesanyja végső nyughelye is – gyorsan elrepül. Az új tanévben szenvedélyes igyekezettel vesz részt az önképzőkör munkájában. Drámaírással próbálkozik, minden biztonnal többször és többekbe szerelmes s mindez iskolai előmenetelén maradandó nyomatot hagy, mert a torna mellett mennyiségtanból és magartásból is elveszti eddigi kitűnő érdemjegyeit és a rendkívüli tantárgyként korábban felvett gyorsírást is abbahagyja.

Zenei képességeiről azonban nagyszerű véleményét mond a Szegeden koncertező Hubay Jenő. Meghallgatja hegedűjátékát és kijelenti:

„– Tehetséges a fiú! Érdemes tovább tanulnia!”

Így aztán az önképzőköri záróünnepélyen oly magabiztossággal játssza Wieniawski Legendá-ját, mintha már a Zeneakadémia növendéke volna.

Az 1890–91-es tanév – Huszka későbbi pályafutását tekintve – meghatározó ismeretséggel kezdődik. A kegyesrendiek növendéke lesz a Nagyváradról jött ifjú Bakonyi Károly. Édesapját, a nagyváradi honvéd gyalogezred parancsnokát Szegedre helyezték dandárparancsnoknak. A két fiú – bár Károly egy évvel idősebb – hamar összebarátkozik. A Bakonyi család más, mint a többi katona család, ír és fordít – igaz, egyelőre csak íróasztalfiókjának –,

valamint ügyesen festeget. Nyugdíjaztatása után majd teljesen írásra adja magát s Herczeg Ferenc regényeit ő fordítja németre.

Jenő szívesen jár az öregek által még mindig Sánccpartnak nevezett Zrínyi utcai házba, ahol a kitűnően zongorázó Károllyal valóságos zenedélutánokat adnak hálás közönségüknek, a három eladósorban lévő Bakonyi lánynak. Gyakran hallgatja játékukat egyikük lovagja, később férje, Kelemen Béla, a hajdani első magyar színi- és rendező, Kelemen László egyenesági leszármazottja.

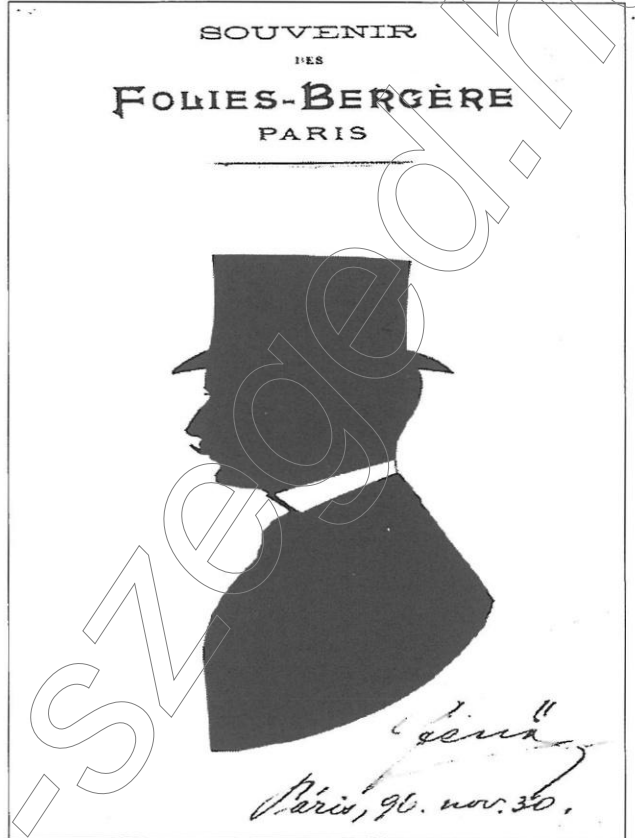
Két idősebb barátja is van. Az egyik: Klimó Pista, hugának, a bimbózó szépségű Ilonának csapja a szelet. Másik barátját Pista hugai révén ismeri meg. Kacsóh Pongrácnak hívják a matematika tanárjelöltet, a kolozsvári egyetem hallgatóját. Apját a MÁV helyezte át Kolozsvárról a tiszaparti városba. Jenő szívesen felejté szemét a két érdekesen szép Kacsóh lányon.

Osztálytársai közül leginkább Nyilasy ügyvéd fiával szimpatizál. Sándor káprázatosan rajzol, ő a szabaddéki rajz koronázatlan királya. Persze, akkor még senki sem sejtí, hogy belőle lesz Szeged tájának és népének legjobb plein air szemléletű festője.

Magyartanára, dr. Cserép Sándor az önképző kör elnöke és ő Jenőt másodtitkárrá választja meg. Ez már sejteti mindenkivel, hogy jövőre őt javasolják a kör titkárának.

Bakonyi Karcsi, aki ebben az évben érettségizik, cudar rossz tanuló, ám remekül mond verset. 1891. június hetedikén, az önképzőkori zárógyűlésen „a megnyerő külsejű és rokonszenves hangú diák nagy bátással szavalja el Poe vigasztalansággal teli, híres költeményét, a Hollót” és elnyeri a legjobb szavalónak járó díjat.

A zárógyűlésre „a díszterem egészen megtelik előkelő közönséggel.” A publikum közt foglal helyet a Huszka család is, melynek fejét nébány napja táblabíróvá nevezték ki s ezzel elérte a legmagasabb méltóságot, melyet rohamosan romló látása miatt még elérhetett. Jogos büszkeségét növeli, hogy a sajtó szerint „kiemelkedő része az ünnepnek Huszka Jenő VII. osztályos tanuló hegedűjátéka, ki Huber Ká-

rolly, kettős fogással teli, erőt és gyöngédséget elegyesen kívánó Harmadik ábrándját játssza, zongorán kísért Bakonyi Károly VIII. osztályos tanuló.”

A maga választotta műsorszám arról árulkodik, hogy döntött jövőjéről. Édesapja ugyan jogásznak szánja, ám ő félszeggel a Zeneművészeti Akadémiára tekint. Nyilván ezért választja Huber Károly művét, hisz a szerző a hegedűtanészak tanárának, Hubay (Huber) Jenőnek édesapja!

Bakonyi, a jó barát végül átcsúszik az érettségi vizsgán és maga is szervezője az aranyifjúság újszegedi mulatságának. A népkert megtelik titkolt szerelemmel és visszafojtott vágygal. Ezernyi mécs csillog a lombok között és színes lampionok árasztják a fényt. A június végén szokatlan hideg azonban beűzi a fiatalokat a terembe, ahol kivilágos kiveradtig áll a bál. A tarka forgatagban ott lebben táncosai karján Klimkó Mariska és Bakonyi Rózsika is s táncosaik között ugyancsak jeleskedik a jóképű Huszka Jenő.

A nyár múltán langyos meleggel köszönt be a vénasszonyok nyara, mely Huszka utolsó gimnáziumi évének kezdetét jelenti. Amint az várható volt, őt választják meg az új tanévre az önképzőkör elnökének. Bár kötelezettségei megszorodnak, mintha garabonciás volna, mindenre teremt időt. Érettségi vizsgáira készül, napi öt órát gyakorol hegedűjén, esténként színházba jár és még önképzőkori pályaműveket is ír, nem is akárhogyan, hisz a „Hazádnak rendületlenül” című munkáját dicsérettel jutalmazták.

Szinte természetes, hogy a közszeretnek örvendő maturandus köszönti iskolatársai nevében 1892. január tizedikén Magyar Gábort, szeretett iskolaigazgatójukat ötvenedik születése napján. Az önképzőkori záróműsornak ismét „kiemelkedő tárgya Huszka Jenő hegedűjátéka, aki Huber Károly Cserebogár, sárga cserebogár című darabját adja elő.”

A sikeres érettségi egycsapásra elemésztí a szálakat, melyek a kedves cimborákhoz, a szorongást és dicsőséget hozó iskolákhoz, az édes szerelmek búvóhelyeihez, az újszegedi liget titkokat tudó fáihoz, a víz után szemlátomást felnövő épületekhez, egyszóval szülővárosához fűzték.

Már csak a család köldökzsinórja köti Szegedhez a messze vágó ifjút.

Bár apja látása egyre romlik és így fokozott gyámolításra szorul, Pestre küldi fiát, aki a jogi egyetem elvégzésével egyidőben – ehhez a praktikus gondolkodású táblabíró rendíthetetlenül ragaszkodik – a Zeneakadémia Hubay Jenő vezette hegedű tanszakát is látogatja. Szegeden csak nyaranta fordul meg, ahol ilyenkor újra együtt van a kompánia: Bakonyi – vele Pesten közösen bérel szobát –, Huszka, leendő sógora Klimkó Pista és néha Kacsóh Pongrác is.

Egy szegedi nyáron ismeri meg majdani legnagyobb színházi sikerének részeseit, későbbi szerelmét, Fedák Sárít. Hogy melyiken, arról megoszlanak a vélemények. Fedák 1894-re, Huszkané Arányi Mária 1896-ra, Fedák egyik életrajzírója, Bános Tibor 1897-re teszi az eseményt.

A Beregszászról érkező fiatal lány a Kárpátaljáról a Tisza-partra származott ismerősöknél, Klimkó Ede királyi táblabíróéknál tölti a vakációt és az őszt. Kettőjük találkozására így emlékezik Huszka Jenő:

„– Szegeden ismertem meg az akkor tizenhat éves Fedák Sárít. Igazán helyes lány volt. Akkor kezdett énekelni tanulni.”

És így Fedák Sári:

„– Tizenöt éves voltam... Szerelmes voltam egy színészbe... Meg is mondom ki volt: Bónis Lajos.”

Egyértelmű tehát, hogy az a nyár nem lehetett 1897, mint ahogy Bános állítja, mert akkor Fedák már tizennyolc éves! Kizárható az Arányi Mária jelölte 1896-os esztendő is, mert az év nyarán nősült Klimkó István, ám Fedák nem tesz említést az esküvőről. Sajnos szintén baj van a Fedák emlékezete szerinti 1894-es évvel, ugyanis Bónis Lajos abban az évben nem járt Szegeden és nem állt szerződésben a színházzal. Ám a következő nyarat bizonyíthatóan itt töltötte és az '95–96-os szezonban – 1896 húsvétjáig –, a Városi Színházban Makó Lajos társulatában tag volt. Ezek alapján úgy vélem, alapos okom van a találkozás dátumát 1895-re tenni. És most a szó Fedáke:

„Szegeden kezdem frufru bordanai és sárgára püderezni a hajamat. Míg élek, nem felejttem a búzakék bársony „kicsapott” kalapomat, amelyben a zenedébe jártam. Semmi sem volt elég feltűnő. Azt akartam, hogy az egész világ engem nézzen és az egész világ tudja rólam, hogy színésznek akarok lenni. Órákig lestem Bónisra a színház sarkáról... Szegeden hallítottam először ezeket a neveket: Huszka Jenő, Bakonyi Károly. És Szegeden halloztam először azt a nevet: Kacsóh. Szegeden kezdődött a barátságom Huszka Jenővel, akinek a nővére (huga S. J.) az én Klimkó Pista beregszászi cimborámhoz ment férjhez. Huszka Jenő nagy tekintély volt. Pesten volt jogász és a Zeneakadémiára járt hegedűlni tanulni... Nagy tisztelettel hallgattam Jenőt, aki zongorázta és rozoga, reszkető kis hangján énekelte egyik szerzeményét... Istenem, be szép is volt! A Tisza Lajos körüton. Bakonyi. Huszka. Kacsó. Szegeden...”

Egy év múltán, amikor 1896-ban hazajön szülővárosába, már ledoktorált és a Zeneakadémiát is sikerrel elvégezte. Nagy eseményre érkeznek: Ilonka huga esküvőjére!

Június 25-én 11 órakor „díszes násznép vonul fel a székepületben lévő anyakönyvi hivatal helyiségébe... Klimkó István magyar királyi honvédfőhadnagy és Huszka Ilona úrbölggy házasságkötését magyar díszben Bödő Nándor helyettes anyakönyvvezető végzi... Az új házaspárt a belvárosi templomban Varga Ferenc apát esküdteti meg nagy nászközönség jelenlétében...”

A rákövetkező napon van 14 éves öccse zenedei vizsgája. Ernő „ügyes technikával zongorázik”, ám igazi sikert, mint hegedűs, Beriot első hangversenydarabjának előadásával arat. A bátyó büszkén olvassa a Szegedi Híradó recenzióját: „Huszka Ernő az intézet legjobb hegedűse. A fiatal hegedűs, mint a Huszka hegedűsdinasztia legfiatalabb tagja, máris kimagasló képességgel rendelkezik.”

Ősztől darab időre a 21 éves jogi doktor Párizsba megy és Lamoreux zenekarának első hegedűse lesz.

„Diplomám mellé szerzeményem kinyomatott kottáját is magammal vittem, hogy megbődjám Párizst: a Jógás csárdást és Martos Ferencnek a Hét-ben megjelent Bob herceg című versére szerzett kísérőzenét.” ← emlékezik a párizsi kalandra 1957-ben.

Lamorouxnál végigjártassa a kor modern zeneszerzőit: Wagnert, César Franckot és Debussyt. A zenekarral egy angliai turnén is részt vesz és 1897 nyarán már ismét Szegeden van.

Epp akkor ünnepli a Szegedi Dalárda megalakulásának 25. évfordulóját. Az ünnepségre édesapjával együtt ő is hivatalos. Az eseménysorozat a Stefánia kioszkban díszvacsorával kezdődik. Az asztalok között Urbán Lajos, a népszerű „Kukac” húzza a talpalávalót. Ő is pont negyed százada szórakoztatja muzsikájával Szegedet. Másnap ünnepi hangversenyt rendeznek a színházban. A különböző dalárdák műsorszámai között ő az egyetlen szólóhangszeres zenész, aki fellép. „A második szakaszt Huszka Jenő dr. kultuszminiszteri segédfogalmazó virtuóz hegedűjátéka nyitotta meg. Wieniauszký bájos Polonaise után tomboló tétszényilvánítás következett.” Nem csoda, hisz „brillians technikája, művészi nyugodtsága és játékának szárnyaló ereje magával ragadta a közönséget.” A sikeres hangversenyt kiváló virradatig tartó táncmulatság követi a Tisza fogadó nagytermében.

Ezután a segédfogalmazó úr – a tehetséges zenész közalkalmazottnak áll – Pestre megy, hogy betöltse kultuszminisztériumi állását. Ettől kezdve ritkán látni Szegeden, bár, ha teheti, meglátogatja szüleit, hisz aggódik édesapja miatt, kinek látása annyira megromlik, hogy 1899-ben nyugdíjazni kell.

A szegedi sajtóban legközelebb 1899 szeptember negyedikén bukkan fel a neve: „Tilos a bemenet! Ezen a címen mutatták be két fiatal szerző első színpadi munkáját a Magyar Színházban. A mulatságos bohózat zenéjét Huszka Jenő dr. szegedi fiatalember írta, akiről a Pesti Hírlap ezt írja: Szolidabb erő gyanánt mutatkozott be Huszka Jenő, az énekszámok komponistája. Gondosan simított, ízlésesen hangszerelt, dallamos áriákkal kezdte meg pályáját a mai napon.” E szűkszavú tudósításon kívül semmit sem írnak a bemutatóról, mintha a szegedi újságírók elfelejtették volna, hogy ő városuk szülőtte, akiről nemrég még büszkélkedő sorokat írtak le.

A Magyar Színházi bemutatón, páholyával szemben a nagyhatalmú Beöthy mellett édesanyja, Rákosi Szili foglal helyet meg egy vibráló szépségű hölgy: Fedák Sári. A fiatal színész nő a bemutatóra Huszka kedvéért jött el Pozsonyból...

Ha Szeged el is felejtkezett fiáról, a hadsereg nem! Szegedi Napló 1900. január 3.: „Az arany csillag és a hadnagyi arany kardbojt egyre bull Szegedre... A szegedi császári és királyi 46. gyalogezred tartalékába kinevezettetek hadnagykaká.” és a felsoroltak közt ott van dr. Huszka Jenő neve is.

Hazalátogatásai közül legemlékezetesebb az 1902 májusi hazatérése, amikor is édesapját nagy megtiszteltetés éri. Idézzük a Budapesti Közlönyt:

„Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztése folytán Huszka Ödön ítélőtáblai nyugalmazott bíró és törvényes utódainak a magyar nemességet a pusztiferencszállási előnévvel díjmentesen adományozom.

Kelt Bp. 1902 évi május hó 7-én

Ferenc József sk.

gróf Széchenyi Gyula sk.”

A család napokig ünnepli a nagy eseményt, de ő siet vissza a fővárosba, mert Fedák és közte viharos szerelmi csatározás dúl. Mellesleg Bakonyi és Martos társaságában egy darabon kezd dolgozni, címe: Bob herceg. A komponálást a nyár folyamán Zsazsáék – Fedák beceneve – be-

Csoportkép a Szegedi Dalárda tagjairól, 1880-ból. (Az ülő sor közepén Huszka Ödön, a dalárda elnöke)

regzsászi házában fejezi be. Az operett 1902. december 20-án a Népszínház – mutatja be Konti József értő zenei vezetésével, a tüneményes Fedákkal a címszerepben. Most ne foglalkozzunk a kirobbanó közönségsikerű előadás vegyes pesti fogadtatásával, figyelmünket csak a szegedi visszhangra összpontosítsuk, annál is inkább, mert Arányi Mária szerint „Huszka Jenő szívet bántotta Szeged hangja. Ott ugyanis mindjárt a bemutató után rosszindulatú cikk jelent meg az előadásról.”

Nézzük hát a szegedi lapokat. Szegedi Híradó december 21., Szegedi operett a Népszínházban címmel: „A Népszínházban óriási sikerrel került színre a Bob herceg... Az operett szövegét Martos Ferenc és a szegedi származású Bakonyi Károly, Bakonyi nyugalmazott altábornagy fia írta, a zene pedig Huszka Jenő, Huszka Ödön szegedi táblabíró nagytehetségű fiának a szerzeménye. A szerzőket számtalanszor bívták a lámpák elé.”

Szegedi Napló, december 24.: „Szívélyes tüntetések között folyt le a második előadás is. A zsúfolt ház közönsége lelkes tapsal ünnepelte a címszerep ábrázolóját, Fedák Sárít és az operett szerzőit.”

Szeged és Vidéke december 21.: „Az újdonság iránt nagy volt az érdeklődés. Az előadás, melyet zsúfolt ház nézett végig, fényes sikert aratott.”

És most jöjjön ez utóbbi újság, a rovások rovathban, huszonharmadikán. Bob herceg és a kritika címmel megjelent tárcája. Vélhetően ezt magyarázta félre valaki s a téves értelmezés szerint mesélt róla Huszknak, aki az eredeti írást nem olvasta. Íme az inkriminált részlet:

„Aki a fővárosi lapok december 21-i számában a színházi rovatot olvasta, nagyon szomorú képét állíthatja össze a magyar lapkritikának. Két törekvő fiatal író operett-szöveget írt, bizonyosan belevitte munkájába legjobb tudását és buzgalmát. A darab színre került s egyes kritikus urak csak azt veszik észre, hogy a színpadon X kisasszony ügyesebben domborít Y ónagyságánál. Szinte látnivaló, hogyan mozgatják a kritikát a legalantasabb érdekek... hogy a

fővárosi sajtó színműirodalmi és művészeti bíraskodása... legtöbbszor klikk tekintetek szerint foglal állást.”

Nyilvánvaló, hogy a lapíró nem a szerzőket támadja e sorokkal, hanem a befolyásolt műtészeket. A lap december 25-én visszatér a Bob hercegre:

„Huszka Jenő neve a magyar zenetörténetben fordulóponthoz jutott. A pesti sajtó Erkel Ferenc, Konti József, Szabados Béla mellé állítja a fiatal szegedi zeneszerzőt, aki szakítva az eddigi iránnyal, a tiszta, hamisítatlan zenei közvetlenséghez tér vissza. Huszka Jenő, Huszka Ödön szegedi táblabíró fia és már fiatal korában feltűnt művészi bekedűjátékával... Hisszük, hogy Huszka Jenő egyike lesz azoknak, akik megteremtik a valódi és igaz magyar dalműt és daljátékot.”

Talán a fentiek bizonyítják, hogy nem ellene, hanem érte és szerzőtársaiért emelte fel szavát a szegedi sajtó az enyhén szólva is manipulált fővárosi kritikával szemben. A szegediek büszkéek újdonsült zeneszerzőjükre. Ezt jelzi, hogy 1903 januárjában dr. Lázár György felkéri „Huszkat, a Bob herceg szerzőjét, hogy a Dugonics Társaság felolvasó ülésén vegyen részt.”

Február 22-én a „Városháza öreg terme színiültig tele városlakó, előkelő közönséggel.” Cserép Sándor – egykori piarista tanára – a tudományos szakosztály elnöke fogadja az érdeklődéssel várt pesti vendéget. Huszka, Zenei műveltségünk című előadásában kifejti: véleménye szerint a magyarnóták klasszikus szépsége kielégíti a magyar ember zenei igényeit s ennek következtében maradt vissza a zenei műveltség, ezért késik a magasabb magyar zene megszületése.

Külön teret szentel a zenei nevelés fogyatékoságának és eredményre vezető zenei oktatást sürget. „Az állam és a társadalom kötelessége, hogy az iskolák tantervét modernebb, finomabb és a zeneirodalom táplálására is termékenyebb alapokra fektesse.” – jelenti ki.

A felolvasó délelőttön Móra István és Ferenc, valamint Szávay György is felolvassa írásait. Délben, pattogó kato-

nazene ütemére oszolnak el a vendégek a valószínűtlenül napsugaras Széchenyi téren.

Ekkor már a színház igazgatója, Janovics Jenő döntött: bemutatja a Bob herceget! Az április másodikai bemutatót elismeréssel fogadják a szegedi lapok. Sietnek leszögezni, hogy „*az új magyar daljáték közelebről érinti Szegedet, mert Huszka Jenő, a zene szerzője, a szövegírók közül pedig Bakonyi Károly szegediek.*”

A három szerző egy földszinti páholyból figyeli a bemutató előadást. „*Jól esik tapasztalni, hogy a Bob herceg diadalmat arat és babért szerez szerzőinek a szegedi színpadon is. A fölvonások végén számtalanszor kell megjelenniük a függöny előtt.*” Nem csoda, hiszen „*Huszka muzsikája bangulatos, érzelmes dallamossága utat talál a szívekhez. Az énekes játéka zeneszámainak jórésze ihletett pillanat szüleménye.*”

A városi tanács nevében Gaál Endre tanácsnok levelet intéz Huszkához: „*Az előadás gyönyörűséget szerzett nekünk.*” – írja – „*A szereplők művészetéről, a színház gondosságáról, amely a betanításban és a kiállításban megnyilvánult, a legnagyobb elismerés hangján kell megemlékeznünk.*”

A Népszínházban ekkor már a századik előadást ünneplik és májusra Szegeden is elérik a tizenötödikét. Erre az alkalomra a szereplők arcképével és aláírásával díszes emlékalbumot adnak ki. Érdemes tallózni a füzetecskében.

„*Nyolc esztendeje annak, hogy a Hét-ben egy verset olvastam. A címe Bob herceg volt, a szerzője pedig Martos Ferenc... Időközben a színpaddal, ezzel a veszedelmes baráttal is ismeretséget kötöttem... és mikor elhatároztam, hogy operettet írok, felébredt bennem az első szerelem emléke: visszatértem a Bob herceghez.*” – írja az operett keletkezéséről Huszka.

Martos és Bakonyi így vall: „*Hisszük, hogy a drámaírásnak nincsenek úgynevezett alacsonyabb rendű műfajai. Amikor operett-szöveg írására határoztuk el magunkat... alkalmat akartunk adni egy finom ízlésű zeneszerzőnek, hogy kiontsa mindazt, mit évek óta magába fojtott.*”

Helyet kapnak még az albumban Balassa, Kulinyi, Békefy, Bella újságírók, Janovics igazgató, több színész és Tömörkényi írásai is. Most azonban csak ez utóbbiból idézek, kommentár nélkül.

„*Nagyon örülök azon, hogy magyar operett ilyen eredményt ért el, én azonban ezt az operettet nem láttam, ennél fogva nem szólhatok róla sem most, sem később, mert valószínűleg sohasem fogom látni. Valami hét esztendeje... a szegedi színház igazgatása példátlanul erőszakolta a meztelen dolgokat... nem tehetvén mást, ekkor megfogadtam, hogy amíg a közvagyonunkból fenntartott színházban ilyen dolgok folynak, nem teszem bele a lábamat.*

Azóta eltelt hét esztendő.

Szeretnék már színházba menni!”

Huszka elégedett lehet szülővárosa dédelgető szeretetével. Talán ennek jele, hogy egész nyári szabadságát Szegeden tölti. Itt zenésíti Marton Ferenc Aranyvirág-ának Pestről apránként leküldött anyagát. Egy ízben Martos, hogy a munkát gyorsítsa, személyesen hozza a szöveget, ám Kecskeméten leszáll a vonatról, hogy ottani barátait meglátogassa és az egyetlen példányt elveszíti! Szerencsére a darab megkerül s most már nincs akadálya a zene gyors befejezésének.

Egy alkalommal a lázas sietséggel komponáló Huszka felfrissülést keresve, a Tisza Lajos körúton lévő gőzfürdőbe megy. A pénztárnál veszi észre, hogy nála van a hangjegyfüzete is a már elkészült partitúra egy részével. Nem akar úgy járni, mint Martos, ezért a füzetet megőrzésre adja a pénztárosnak e szavak kíséretében:

– Ezt itt hagyom, de jól tessék rá vigyázni!

– Annyira értékes dolog ez?

Huszka szerényen mosolyog.

– Azt kedves kisasszony, majd a közönség fogja eldönteni...

A pénztároskisasszony ügyel a füzetre, így az Aranyvirág november harmadikai, pesti bemutatójának nincs akadálya. Ezzel az operettel nyit Budapest új teátruma, a Király Színház. A szegedi lapok csak a premier tényét közlik, a szerző említése nélkül. Nevét csupán az alábbi hirdetésben olvashatja a tiszaparti város egyre gyarapodó számú Huszka rajongója: „*Huszka Jenő dalművének, az Aranyvirágnak hangjegyei kaphatók Endrényi Imre könyvkereskedésében.*” *Sic transit gloria mundi!*

Eközben Szegeden a Bob herceg 1904. március 25-én eléri a vidéken példátlan huszonötödik előadást. A nevezetes eseményen „*jelen volt szerző, Huszka Jenőt, lelkes tapsok kísérete mellett többször szólítják a kárpit elé és a közönségtől babérkoszorút kap.*”

Bár a szerelem elszállt, Fedákat az emlékek – no meg a nem csekély tiszteletdíj – visszahozzák a Tisza partjára és április nyolcadikán fellép a Bob hercegben. Az előadáson nincs ott egykori szerelme, Huszka...

A Napló kritikájából – Békefy írta – Fedákról érdekes ténny tudunk meg: „*A színház krónikása valahányszor látja Fedák Sárít a színpadon, mindig a múlt öltik az emlékezetébe, amikor a mostani szubrett, mint serdülő leány részt vett a szegedi színpadon egy műkedvelő előadásban. Mennyi félszesség a mozdulatokban, milyen igénytelenség a megjelenésben! Bizonytalanul jött-ment a színen és úgy nézett a közönség felé, mintha bocsánatot akarna kérni, hogy a műkedvelők között ő is merészkedik. És íme évek múltán őt kéri, hogy játsszék, sőt a helyáratat is felemelik.*” Tehát 1895-ben Fedák műkedvelősködött is Szegeden!

És itt engedjenek meg egy kis kitérőt. Fedák életébe később még egyszer beleszól egy szegedi művész, ezúttal író: Juhász Gyula. Tudvalévő, hogy Zsazsa, a Tanácsköztársaság idején részt vett az 1919. április elsejei toborzó napon, amiért is a köztársaság bukása után éles támadások érték. A magyar sajtóban egyedül Juhász Gyula kelt védelmére a Délmagyarország hasábjain „A vörös Zsazsa” című cikkével, melyben egyebek mellett így írt:

„...*azt kérdezzük tisztelettel, mi köze egy operett-primadonnának ahhoz, hogy a társadalmi rend ilyen legyen, vagy olyan és fontos e ez a történelem ítélőszéke előtt is, hogy a Zsaszának milyen volt a blúza és szoknyája április elsején.*”

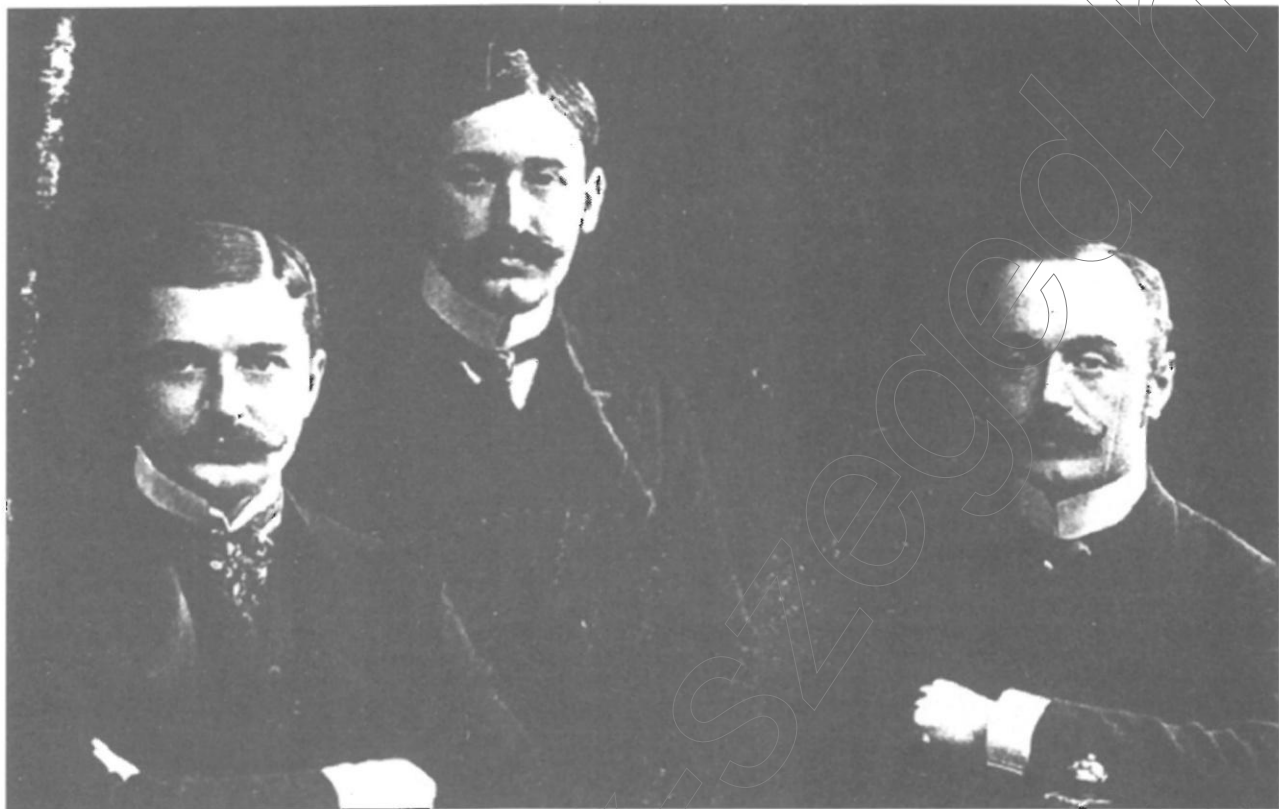
Fedák e cikkről csak a költő halála után értesül Kilényi Irmától. Az elküldött újságkivágást 1938. november huszonhetedikén kelt levelében nyugtázza:

„*A mai felfordult, tehetségtelen világban valósággal világitanak a Juhász Gyula szavai. Boldog és büszke vagyok, hogy ez a nagy zseni így írt rólam. Legkedvesebb emlékeim között fogom megőrizni e drága sorokat.*”

De térjünk vissza Huszkára. Az Aranyvirág a főváros után színe kerül Szegeden is. 1904. október huszonkettedikén „*nagy érdeklődés nyilatkozik meg a premier iránt, hiszen a zeneszerző földi, akinek zeneszerzői pályáját a legéberebb figyelemmel kíséri a szegedi közönség... A jelenlévő zeneszerzőt többször hívják lelkes tapsok kísérete mellett a kárpit elé és páлмаágot nyújtanak át neki a közönség nevében.*” Igaz, az Aranyvirág zeneileg gyengébb, mint a Bob herceg, ám hangszerelése remekül sikerül s ezzel „*Huszka az igényes zeneértők elismerését is megszerzi!*”

Jogos elégedettséggel nyugtázhatja, mégis csak proféta lett saját városában! Örömeiben ürom, hogy édesapja nem láthatja a sikerült előadást, az idős ember ugyanis teljesen megvakult.

A siker oly nagy, hogy az operettet a közben igazgatót és társulatot cserélt színház – Janovicsot Makó igazgató váltja fel – 1905 októberében még mindig műsorán tartja. Az új betanulást „*az egyik emeleti páholyból végignézi a*

A nagy trió: Huszka Jenő, Martos Ferenc és Bakonyi Károly

városban időző zeneszerző." Huszka ezúttal nem csupán családlátogatásra jön haza. Másnap, október ötödikén temetik kedves tanárát, volt önképzőköri elnökét, Cserép Sándor kegyesrendi igazgatót. A gyászolók közt sok volt diáktársával együtt, ő is ott van.

Ekkor találkozik először Makó Lajossal, a színház új direktorával. Diákkorában, a kilencvenes évek elején, gyakran csodálta a remek színészt. Megsúgja neki a nézőből szerzővé avanzsált Huszka, hogy a fővárosban elkezdtek új operette próbáit. Nem sokkal később, december nyolcadikán, már világgá kürtöli a Napló: „Makó Lajos színházigazgató Budapesten van és naponként résztvesz a Király Színház legközelebbi újdonságának, a Gül Baba című daljátéknak a próbáin. A darabot Makó Szegeden is elő akarja adatni, már csak azért is, mert a darab zeneszerzője Huszka Jenő dr. Szeged város fia. Az igazgató el van ragadtatva a melodikus zenéjű, bájos operett szépségeitől.”

Miközben elkezdik a Gül Baba próbáit a Városi Színházban, jótékonyági estély szervezésébe fognak Szegeden. Az ősszel, hatalmas földrengés döntötte romba az itáliai Calabriát. Itt a szomorú alkalom, hogy az árvíz után kapott százezer koronás olasz segílyt viszonozzák. 1906. február elsején Pro Calabria bált tartanak. A táncestélyt jótékony célú színelőadás előzi meg. A Parasztbecsületet adják és Dalnoki Nagy Lajos, aradmegyei alispán Harag című darabját. A teátrum után a Kassban hajnalig áll a bál, melyen „olasz és magyar címerek és zászlók alatt ott van Szeged egész úri társasága.” Az Otthon termeiben a honvédek és Urbán Lajos, a Lloyd termeiben pedig a 46. gyalogezred és Erdélyi Kálmán zenekara húzza a talpalávalót. A rendezőbizottságban mások mellett helyet kap Makó Lajos és felesége, Klimkó István nejevel, valamint Budapestről Huszka Jenő, Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumi fogalmazó és Huszka Ernő segédfogalmazó. Huszka utoljára bálozik legényemberként, olyan boldog félelőtlenséggel, mint valaha, boldogult úrfi korában.

Néhány nap múlva a Városi Színházban bemutatják a Gül Babát. Szombaton, február tizedikén, a bemutató

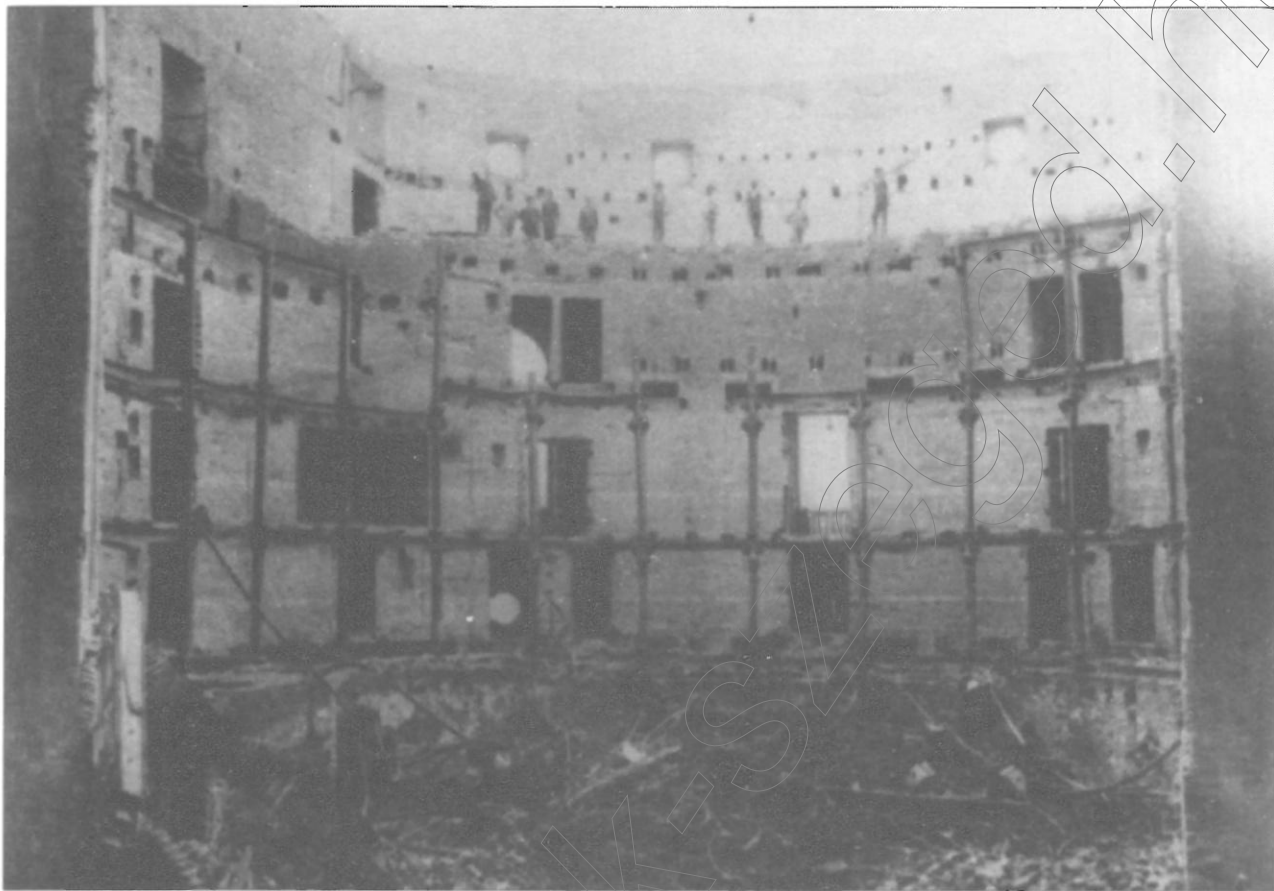
napján délelőtt, még főpróbát tartanak. Ezen már résztvesz a két szerző: Martos és Huszka is. A címszerepet maga az igazgató, Makó Lajos adja, Gábor diák Felhő Rózsi és Mujkó bolond szerepében Iványi Antal lép színre.

Este a teátrum kapuja előtt áll a szőregi omnibusz, ami Szegeden azt jelenti, hogy valami szenzáció van a színházban. A mondás most is igaz! A Gül Babának „rég nem tapasztalt bangos sikere van.” A négy szegedi lap egybehangzóan dicséri a darabot s az előadást. Leszögezik: „Szeged a zeneszerzőt, Huszka Jenőt a maga fiának mondja.” Elismeréssel nyugtázzák: „az ő romantikus zenéje is magyar már. Amellett csapongó, vidám, merész s fordultatos. Van benne lendület s ha úgy tetszik, virtus is. Mert ez a magyar jellemzője: a virtus. Ilyen ez a zene is. Kikapós, mámoros, pajkos, sírva kacagó.” És mint különleges csemegét emelik ki: „zenéjében mindig közös valami a magyarból és a keletiből.”

Az előadás végén a szerzőket, különösen „Huszka Jenőt a közönség meleg ovációban részesíti és egy pompás babékoszorút is átnyújt neki.”

Huszka ezzel a káprázatos sikerrel búcsúzik szülőhelyétől, Szegedtől, ifjúsága felnevelő városától. Pusztafelencsillási Huszka Jenő dr. kultuszminiszteri fogalmazó ugyanis a fővárosban, 1906. szeptember harmadikán oltárhoz vezeti koronghi Lippich Leonát és ez egyúttal azt jelenti, hogy szinte minden kapcsolata megszakad családjával és a tiszaparti várossal. Igaz, egyre súlyosabb állapotban lévő édesapját 1907 elején felviteti a Városligeti fasorban lévő Herczel szanatóriumba, ám már ez sem segít az öregúron, aki a nyár folyamán örök álmokra szenderül.

Az elhunytat Szegedre szállítják s a Tisza Lajos körüti házban ravatalozzák fel. Innen kísérik június tizennegyedikén végső nyughelyére, a Belvárosi temetőbe, hozzátartozói, barátai és tisztelői. A magára maradt özvegy édesanya Algyőre költözik, elszakítva ezzel az utolsó köldökzsinórt is, mely Huszka Jenőt, a neves szülőtt Szegedhez kötötte.

„...gyönyörű színházunk romokban hever!”

110 é. s. e

Tűzvész a Stefánián

1885. április 22-én délelőtt „ott pompázott még a hatalmas épület, a tavaszi nap sugarai még mosolyogva törtek meg a díszes foyer nagy íves ablakain”. Tizenegy órakor volt a színházban a szokásos havi „tűzrendőri szemle”. A szemlén „a rendőrség részéről jelen volt Szabó Lajos fogalmazó, a városi tűzoltók részéről Somogyi főparancsnok, a mérnökségtől Járosi Sándor, és Békefi Antal a Szegedi Napló, s Táros Tivadar a Szegedi Híradó munkatársai. A szemle alatt bejárták a színpadot, a zsinórpadlást, az összes emeleti részeit a színpadnak, a munkatermeket, ahol az extinciteur-ök használhatóságáról győződtek meg. A színpad, a zsinórpadlás, a munkatermek és az extinciteurfecskendők mind kifogástalan rendben voltak, és a nagy csillár padláskamrájának megtekintése után a tűzrendőri szemle véget

„A csudákat teremtett rekonstrukció legszebb alkotása, Szeged büszkesége, gyönyörű színházunk, romokban hever! Tetőtől, fenékgig hamu, üszök és rom minden ami elérhető volt, s a fényes csarnoknak csak kormos falai állnak, gyászos hirdetői egy rövid dicsőségnek.” Így siratja vezércikkben a város színházát a Szegedi Híradó és a Szegedi Napló 1885. április 23-án. Az épület szépségét korabeli tudósításokból másfél évvel ezelőtt idéztük föl, s máris pusztulására emlékezünk. Az 1883. október 14-én, a király jelenlétében megnyitott Fellner és Hellmer tervezte színházat 1885. április 22-én tűz pusztította el. A híradások megrázón ecsetelik a szegediek megdöbbenését a katasztrófa láttán, taglalják a történeteket, közléseket a vallomásokat. Ezekből szemelgetve kísérvük végig a színház utolsó napját, tűzhalálát.

ért.” Ezt követően a bizottság visszatért abba az alsó raktárhelyiségbe, ahol a két darab légszesz fecskendő (extinciteur) volt. Itt a tűzoltóparancsnok bemutatta „a pillanatnyi tűzveszélyek elfojtására czélszerű gépezetet, melyből a sóborszesz és szódavegyülemmel történik az oltás.”

Ezalatt a színpadon a le-

eresztett vasfüggöny mögött próbák folytak háromnegyed kettőig. Ezután „a próbán résztvevő tagok eltávoztak a színházból, és csupán Bajnóczi tűzoltóházmester, Bajor György festő, Bentheim Róbert festő és a szabók maradtak a színházban a szolgálattelvő tűzoltókkal”.

„Délután pár perccel há-

rom óra előtt Somló és Kullinyi színházi tagok a délutáni postát várva beszélgettek a színház színpadi bejárata előtt. E közben rohant ki az ajtón Bajnóczi házmester és lélekszakadva adta tudtunkra, hogy ég a zsinórpadlás. Somló rémülten futott be a színpadon lévő Zichermann kávéházba, és az ott időzőt színészeknek vitte meg a rémhírt. Ezek – s velük a kávéház közönsége az utolsó emberig – rohantak a színházhoz”, így szól az első híradás.

A következő nap vallo-másaiból kiderült, hogy „Bajor György színházi festő volt tulajdonképpen az első, aki a tüzet észrevette. Délután három órakor ment át a Zichermann kávéházba a színházba, illetőleg a festőterembe. Ahogy a színpadra lépett, a színpad túlsó szögletében a földön egy égő rongy- és vászontól körülfogott díszlet-súlyzót talált. Mintegy ön-

kéntenül tekintett föl a zsinórpadlásra – az már lánggal égett. A színpadra egyetlen egy díszletfüggöny sem volt leeresztve.” Ez a vallomás kétségteletlenül tette, hogy a tűz nem a színpadon, hanem a zsinórpadlásán keletkezett.

Bajnóczi vallomásában így fogalmazott: „*pár perccel három óra előtt a színházban lévő lakásomon volam, ahol Somló Sándor és Kulinyi urakkal a délutáni postát várva beszélgettünk. Egyszerre csak berohant Bajor György festő... Jöjjön Bajnóczi úr... kigyulladt a zsinórpadlás. Én rögtön a színpadra futottam és ekkor láttam, hogy az utolsó díszletcámba fölhúzva levő mintegy hat függöny ég. Rögtön kirántottam az anyavízvezeteki tömlőt, amely a színpadon van, és kieresztettem a vízugarat. De azonnal észrevettem, hogy nem használhatok vele semmit, futottam hát tüzet jelezni, a színlaphordónak pedig mondtam, hogy értesítse a színházi tűzorséget. Az utóbbi a központi tűzorségnak adta meg a jelt. Ezután újra bementem a színpadra, amelynek felső része már lángban állott, és igyekeztem valamit menteni. Ekkor érkezett oda Szekula rendőrbiztos és Ditrői rendező, akik kibírták a színpadról, mert már nagy veszedelemmel járt az ottmaradás. Ekkor már égett az egész zsinórpadlás. A szolgálattelévő tűzoltók a színpad jobboldali részén akartak bejönni a mentéshez, de az nem sikerült, mert az odavezető vasajtó már izzó vörös volt, és megközelíteni is alig lehetett. Ekkor kijöttünk a színpadról, s én az előcsarnok bejáratainak ajtajait nyitottam ki, és azután beszaladtam a nézőtérre. Ekkor láttam, hogy a vasfüggöny alatt és oldalt nagy lángok csaptak ki az orscheszter székeire, amelyek egy pillanat alatt ropogva kezdtek égni. A lángoktól tüzet fogtak a páholydíszítmények, és csakhamar ki kellett jönnöm, mert az egész nézőtér lángba borult.*”

Kívülről az épületen ekkor a katasztrófából még semmi sem látszott. „*A fekete füst legelőbb a zsinór-*

padlás ventilációs-lyukán tört ki. Ezt elsőnek a Wesselényi utca és Széchenyi tér sarkán épülő vígadó emeleti közfalain dolgozó munkások vették észre... az építésnél jelen voltak az építő Jraszek Nándor és Bachó mérnökök.” Ők a színházajtók ablakait betörve jutottak a színházba, ahol iszonyú kép tárult elébük.

Közben a telefonvészjelre alig öt perc múlva fölhangzottak a „*városi és önkéntes tűzoltók vészjelző sípjai, a katonaság dobpergése.*” A városháza nagy harangja három óra öt perckor tüzet jelezve megkondult. Döbönt arcú emberek lepték el a környéket, a mellékutcákat. Ezeket a perceket örökölte meg Ravasz Imre fényképész, akinek műterme a közeli Horváth Mihály utcában volt. A fényképen látható, hogy a műtermet magába foglaló Rieger-ház és színház közti terület beépítetlen, a színház még ép és „*világosan kivethető a sokaság is, mely a színházat körülvette.*” Hamarosan óriási lángnyelvek törtek ki a zsinórpadlás ablakain.” (A fényképet eddig csak a múzeumban őrzött reprodukciós üvegnegatívról ismerjük, idén magát a kabinet képet is megismerhettük egy magángyűjtő jóvoltából.)

Az épületen belül a tűz rohamosan terjedt, fél négykor a vasfüggöny „*a színpad felé óriási robajjal lezuhant. A tűz ekkor, mint egy visszafojtott vulkán, betört a nézőtérre, végigfutott a zenekari helyen, a padosorokon, átkarolta láng-*

karjaival a páholyokat, nyargalt föl a karzatra... égett minden zajos recsegéssel... Háromnegyed négykor dült be a színpad és a nézőtér közti közfal, maga alá temetve a vasfüggönynek még meglévő roncsait.”

Fél négy után öt perccel „*csapott ki az első láng a színháznak a Stefánia-sétányra néző homlokzatán. Kívülről a foyer puszta látszik... óriási üvegablakok pattognak, csörögnek. Kevés vártatva intőzatos robbanás reszkettette meg a levegőt. A Stefánia-sétány felőli emeleti ablakok mögött sötétvörösön koválygó láva mutatkozott, a másik pillanatban az ablakok szerte zúzva hulloottak széjjel... A rázkódtatás e percben ismétlődött, és az ablakokon megegyeszer lökődve ömlött ki a láng... sötét fekete füsttel vegyesen, egyesülve a felső kerek ablakokon kitörő lánggal. A homlokzaton lévő alakokat füst és láng veszi körül, úgy látszanak benne, mint máglyán égő emberek.*”

Odabent háromnegyed négykor a magashól óriási robajjal lezuhant a nagy csillár. Forró, összeolvadt üvegdarabjai szerteröppentek. (Ilyen üvegszemeket őriz a szegedi múzeum Beke Gyula miniszteri tanácsos 1939-i adományából.) Fél ötkor már a földszint is égett, ekkor gyulladt meg a „*zongoraterem és a szerenáó.*” A tűz dühöngésével szemben a huszonnyolc városi, ugyanannyi önkéntes tűzoltó, tíz kéményseprő erőfeszítése aránytalanul kevés volt. A lángok pusztí-

tó terjedését az erős északnyugati szél nagymértékben elősegítette.

„*Esti hat órákor elmondhattuk, hogy a szegedi színház volt.*” A tegnap még fehér, arany, vörös színekben pompázott, mennyezetfestményekkel díszes színház-belső „*kormos falaktól körülvett rombalmaz. Egy párázstömeg a színpad helyén, egy másik a nézőtér helyén.*” A tűzoltók hét óra tájban már csak a „*tűzfalnedvesítést végzik.*” Ejjel tízenként órákor még „*a tűzoltóság rendelkezésére bocsátott katonák segítségével a színház belsejét fecskendezik. A nézőtér közepén levő üszökhalmaz még ég.*” A sötétségben borzongatóan lenyűgöző látványt nyújthatott a „*városi színház kopasz falai között izzó bátalmas parázstömeg.*”

Nappali világításban még szomorúbb, lehangolóbb volt a csupasz falak képe. „*Ahol a színpad volt, két vasszilánk maradt a falon, tegnap még ott a vasfüggönynek sarka volt... A közönség ma egész napon keresztül nagy csoportban látogatta a leégett színház romjait. Az épen maradt páholy és karzati följárókon fölmenve, be lehet látni az egész színház helyiségét, amelynek romhalmaza a tömegtelen összehullott csillárrudaktól és gázcsövektől olyan képet ad, mint-ha vaskarókkal volna beszőrva.*” Ezt az állapotot örökölte meg a Letzter és társa cég fényképezőgépe, a nézőtér félköríves romos, csupasz falai között „*merész hajlású pántok meredeznek, fekszenek összevissza rakáson.*” (A nagy-méretű fényképről 1930 körül készített üvegnegatívet a múzeum negatív-tára őrzi.)

A katasztrófát hírül adó első vezércikk a színház újratervezésének igényével zárulnak: „*a gyász hangjaiba hadd vegyítsük bele a remény hangjait is. A szegedi színháznak minél előbb föl kell épülnie.*” A remény valóra vált, közel másfél év múlva Fellner és Hellmer bécsi építészek újratervezésében 1886. október 2-án megnyílt az újratervezett szegedi színház.

T. Knotik Márta

Megérkezett a hajó. A parton egy pár kíváncsi megállt, s nézte, miként eresztik le a vasmacskát, hogyan kötelezik ki, mint valami rablógyilkost, akinek szökésétől kell félni. Aztán megkezdődött a munka. Lekerültek a hajóról a fölösleges holmik, cókmozók, deszkapallókat rögtönöztek a parthoz és vissza, a kubikosok beleköptek a markukba, utolsók simítottak feltűrt ingujjainkon, egynémelyik még a békáját is megveregette aztán neki a dolognak.

Tandari is nyakába akasztotta a nyaklót, és egy hét éves kislány meg még sima mellére a segítőgyeplőt, kubikos nyelven az előhúzó, és megindultak. A kislány még dalolt is. Cérnahangja könnyfakasztó remegéssel vékonyította:

*Nem vót neköm cifra blúzom,
Csak egyszerű karton,
Szögény vót az édsapám,
Úgy nőtem föl vadon...*

Egy kicsit megpihent, aztán ismételte a szívmarkoló melódiájú nótát. Tandari csak tolt a talicskát, de a nóta mintha vén, fás szíve egy-egy darabját szagatta volna le apránként. Legjobban szeretett volna egy nagyot rikkantani a világba, vagy megfogni az éneklő száját, utána egy fuldokló, gyenge torkot, megszorítani a nyakat, hogy örökre belefojtsa abba a hétesztendős testbe a sirámos hangot. Dehát sokan voltak a közelben, aztán olyan meleg-anyásan főzött a nap a sokkarikájú földkonyhán, hogy letett fojtogatási szándékaról, s tovább tolt a talicskát. Lefelé könnyen ment a dolog, mert lejtett a part, hanem fölfelé annál nehezebben, kivált, hogy homokkal volt tele a talicska. Megfeszült az öregember lábszárán minden ín, elakadt a kislány szájában a nóta. Fele-útig mégcsak istenes volt a tolás, de a másik rész már kutyának sem való, nem egy hét éves kislánynak, meg egy ötvenesztendős életrobotolónak. Mindezeket nem is olyan nehéz megállapítani; sokkal nehezebb volna ama kérdésre

A kubikos

Jávorka Ferenc

Feledékenyek vagyunk, pazarlók, kincseinket két kézzel berdálók. Jávorka Ferencnek (1904–1963) nem írjuk le a nevét a halála óta eltelt három évtizedben...

Debrecenben született, apját 1914-ben vezényelték Szegedre. Ferke fiát nem is adhatta volna jobb helyre, mint a kegyes atyák szegedi oskolájába. Nyolcadikos korában (1922/23) főjegyzője volt a gimnáziumi önképzőkörnek. A magyar típus Petőfi életképeiben c. dolgozata a kétezer koronás második díjat nyerte el. Hamar rátalált a Koroknay József (1888–1955) szerkesztette Színház és Társaság körül csoportosult fiatal kócosokra. A népszerű betilap József Attila, Hegyi István, Berczeli Anzelm Károly, Kormányos István, Rózsa Imre és mások irodalmi szárnypróbálgatásait kövelte. A fattyú c. novellája miatt (1925) a lapszámot elkobozták, őt és a kiadó Koroknayt szeméremszéts vadjával bíróság elé állították. (Az ítéletet Jávorkai István, az író testvéröccse bocsájtotta a kutatás rendelkezésére.) A jogi kar hallgatója volt, ám tanulmányait nem tudta befejezni. Megéltetés után kellett nézni, elment hát tisztviselőnek. Három kötet Koroknay áldozatkészségéből látott napvilágot: Családbomlás (1925), Életöklözöttek (1926), Földbántolók (regény, 1930). Tömörkényt vallotta indító mesterének, ám legjobb írsaiban mórizzsigmond-i értékek csillognak. Becsülettel és bátorsággal kiállt a világgá a hisemberek, az eselletek, a kismimizettek hol kemény, hol reménytelen küzdelmét mindennapi kenyérükért. A szegedi színház 1934-ben bemutatta Az amerikai lány c. operettet. Zenéjét Reich Egon, szövegét Jancsó László, verseit Jávorka írta. Ezután teljesen elhallgatott. Vajon megtudjuk-e valaha, hogy miért? Amikor 1963. október 25-én gyászjelentése megjelent a Délmagyarországon, még az irodalomtörténészek is összenéztek: hát itt élt közöttünk?

A kubikos c. novellája teljes fegyverzetében mutatja az elfeledett Jávorka Ferencet. Bizonyára sokan lesznek, akik megjegyzik a gyevi temető földjében pihenő, megidézett író nevét. Legyen e közlés neki engesztelés, nekünk meg adósságtörlesztés. Annak is az eleje...

Apró Ferenc

felelni, hogy hát miből főzne otthon vacsorát az asszony, meg miből telne a kislány orvosságát megvenni a patikárusnál, ha nem robotolnának most mind a ketten? Mert hát Tandari azok közé az emberek közé tartozott, akik egész életükben nem

izzadnak össze annyit, hogy öreg napjaikra csak egy ötven éves lejáratú háztelket is vehessenek. Tudj a Teremtő, hogy öregedhetik meg ilyen pucin egy ember, de megtörténik. Igaz, hogy annakidején, mikor jó ötven évvel ez előtt először kubikolt Tan-

dari, hát más volt a számítása. Ő úgy véleményezgette akkor, hogy követi az ösök példáját: asszonyt vett maga mellé s hogy elmúltak a dárídós hetek, mikor rendszerint nyakig jár az ember a szerelemben, hát újra nyakába vette a nyaklót. Talicskázott, aztán újra talicskázott. Vagyon ugyan nem gyűlt össze, de ráörvendezett egy este a bába azzal, hogy: Füttyürös a gyereők! – Az első tíz esztendőben aztán nem is történt más különösebb, legfeljebb az, hogy olyan rosszul kezdett fizetni a munka, hogy máshova szegődött, remélve, talán az új hely meghozza a szerencsét is...

Egy zökkenőnél, hogy fölfelé mentek, veszedelmesen kezdett köhögni a kislány. Elein gyöngén, aztán sűrűn, fuldoklón, hogy egész belevörösödött-kékült-zöldült. Meg kellett állania Tandarinak. A kislány lelökte az előhúzó, s leült egy homoknégyesögöre. Az utánuk jövő talicskás odafordult.

– Oszt mé átak mög?

– Köhög az istenata, ha' veszejkögye ki magát...

Pár perc múlva már továbbmentek. Az öreg kémlelő szemekkel vizsgálta a felügyelő ábrázatát, hogy netán nem-e borult el a megállás miatt. Nem vett észre semmi különöset. Párszor erősebben tolt a talicskát hogy könnyítsen a gyereken, de utóbb csak engedett az ereje. Órájában egyszer oda-oda szólt a kislányhoz.

– Nem soká tart má jányom, oszt hazamögyünk, oszt mögvösszük a patikát is...

A robotrafogott emberhajtás fejet bölintott. A tudat, hogy lesz patika, új erőt dugdosott kicsi testébe. Mert azt mondta a doktor úr, hogy patika nélkül nem élhet, aztán meg nem köhög, ha megissza a kanál barna levet. Húzta minden erejével a talicskát, gyöngecsontú vékony teste egészen elváltozott, apró szája megnyúlt, fégyufaszál teste meggörbült, de várta az estét naiv esze a patikán járt – s gürcölt, izzadott, erőlködött, mint a háta

mögött lévő másik emberbarom, aki már csak pusztá szokottságból görbedt és sancolta aszott testét. Megszokott robot volt már ez a talicskázás annak az ötvenegynéhány évnek, toltá volna is azt a nehéz talicskát reggeltől estig, hanem jobb karja hamarabb mondta föl a szolgálatot, mint a sancbaszokott test többi része. Olyan rokkant volna már ez a kar...

Valahol Baranyában történt a dolog még annak idején, mikor más gödör-gazdához szegődött szerencsekísértés végett. Hát ami a szerencsét illeti, az ugyan éppúgy elkerülte az akkor még javakört élő embert, mint a magyart az összetartás ígéje, helyette egy vasárnap délután cudarul fizetett sorsának. Hogy egész héten nyikorgatták a talicskakerekeket egy uradalmi öntözőrendszer kiásott homokjának elhordásában, hát bementek vasárnap a faluba bort inni. Sokat ittak. Megismerkedett egy szőlő-gazdával, az elvitte három más társával együtt bort kóstolni. Késő estig szopogatták Baranya hegylevét, s mikor tökrészen hazafelé mentek, a Szűz kiejtette kötőjéből Tandarit egy árok fenekére. Ekkor történt a kartörés. Hét hónapig rakosgatta gipszbe az eltört kenyérkeresőt a doktor, ez a hét hónap tönkretette anyagilag is. Úgy istáptolták sorstársai hetenkint némi-nemű alamizsnával, amiből bizony annyira sem telt, hogy anyatejet szophasson a fűtyürös gyerek. Jó idő múlva, mikor ismét robotba foghatott, már kérges szívvel, megkésett lélekkel nyúzta-sancolta napjait. Hogy hazajött a szerencsétlen kirándulásról, két fájó sebe is maradt: az odapusztult gyerek, meg a soha többé teljes egészében nem használható karja...

A kislány megést köhécselet. Újra meg újra meg kellett állni, újra meg újra le kellett ülni. A többiek meg morogtak.

– Minek gyün ide, ha nem bírja?... Kívösi az embör szájábú a kenyeret... Hö' totojgattya azt a kis göröcsöt... mink mög dógozunk hejőtte...

Az öreg nem hallotta ugyan a szavakat, de határozottan tudta, miket pusmogtak ellene a többiek. Ő sem volna külön, ha a helyükben volna. A dologban nincs szívügyülés, gürcölni kell mindenkinek egyformán. Aki megropant, mehet a föld alá, vagy a szegényházba, de más kétkeze munkáján nem élősködhetik. Így van ez jól, ez a valódi egyenlőség, nem pedig, ami a „hevatalokba” divatozik. Ez az ősi rend, az ősi kenyérkeresés s munka arányos fölosztása. – Jól tudta mindezt Tandari, ha nem is durmogták a fülébe, alkalmazkodott is a kislány körül, csak már rendbejőjön. De nem akart lapadni a krákogás, sőt mind szederjesebb lett a megnyúlt, fájdalomkínzott Szűzhöz hasonló arc. Már két fordulóval adós maradt az öreg, aztán a felügyelő is fölfigyelt. Odament.

– Hát kend miért lebzsel itt?

– Köhög az aranyom, nem hagyhatom égyedű...

– Kiköhögi az magát kend nélkül is.

– De neküle nem men a dolog... öreg vagyok má...

– Akkor minek jön ide? Menjen múzeumot őrizni, vagy álljon be templomjárónak.

– Csak egy kicsinyég várjon még az úr, mögyök mingyá...

Eltelt újabb öt perc. A köhögésthagyott megropant szervezet nem győzte az igazbaromi munkát: lefeküdt a homokra, és falfehér arccal nyúlt el a szikkadt négyszögön. Apró lábászára lecsüngött az oldalon, még annyi ereje sem volt, hogy a néha-néha fölhatalmasodó szél elől lenyomja foltos kartonruháját. Az alattomos szellő átjárta kiültbordájú testcskéjét, át a maroknyi vastagságú combot, a ziháló mellett, hogy megrázkódott, s fölsírt.

– Fázok, édösapám...

– Má ho' fázna, mikó izzasztóan süt a nap... Na gyere, kejj föl...

– Nem tudok, édösapám – és reszketett, mintha belülről ráznák. A robotosok most már türelmet-

lenkedtek.

– Még mindig ott veszködik... Mit akar attú a girhes teremtetű?... Má öt talicskáva emaratt... Mőnyön fűvet gyomláni, ha nem fűlik a foga tajicskázni... Enézne, hogy más dógozzon hejőtte...

A felügyelő is odasétált újra.

– Ha nem dógozik kend, kifizetem, aztán menjen Isten hírével!

– Nem mögy... nem mögy...

– Hátha nem megy, akkor menjen kend. Mennyi jár kendnek?

– Mamma röggetű mostanáig.

Kapott nem egészen egy kiló húsrá valót. Nagybúsulva fölrakta az elalélt gyermekét a talicskára, aztán elköszönt. Még csak nem is viszonzták köszönését. Nem ér a munkában izzadó az ilyesmire.

Csak az egyik másasz-totta szét a száját.

– Még a köllött vóna néki, hogy mink dógozunk hejőtte.

Ez volt a búcsúztató. Még jó, hogy nem hallotta, így legalább volt annyi ereje, hogy tolja a talicskát, ahonnan néha-néha fölnyöszörgött egy cémahang.

– Fázok, édösapám...

Mit tehetett egyebet, mint biztatta a gyereket. Ha nem a kislányt kellett csitíttatni, a jövőről, a holnap felől törte a fejét. Meg szégyent is érzett, nagyot, pirulósat. És káromkodni is olyan jó lett volna, mint nem élni, vagy nem látni a másik kidöltet. Aztán mit fog szólni otthon az asszony!? Minek is adta az a jószágos Úristen ezt a porontyot – vénségükre? Mi lesz mind a hármójukkal? Éhen fognak pusztulni, fölfordulnak, mint a homokot evett lovak. Ezért húzta az igát, ezért gürcölt negyven esztendőn át. Nem tudja az a magasságos kéz, mit csinál. Egyiknek annyit ad, hogy belefutad a saját zsírjába, a másik meg fölfordulhat, akármennyit húz is életében. Nincs, aki megszánja, aki csak egy jó szót lökne elébe, mint kutyának a csontot. Nincs gondviselés, mert nem nézné el, hogy így rágja

szét öreg napjait a meg-rokkantság... Meg ez a poronty. Mit csináljon vele? Fogja meg, oszt vágja a földhöz, hogy ne hallja többet nyöszörögni?

Meg kellett állni, mert már nagyon nagy melege volt. Jobban ránézett a talicskában levőre. Valami rosszat láthatott, mert vénségéhez nem illő módon fordult hirtelen a talicska előrésze felé. Letérdelt a földre, aztán a fejét vakarta. A lázálmos kislány hanykolódott, szent s tiszta gyerekteste göröcsökben ficamodott összevissza rángássá. A mesélős, babátöltöztes, selypítésthagyott korban igazbarom munkára fogott szervezet dicstelenül hanyta-vetette világgá a korai munka megbosszulását. Tandarit meg fenetertelmes szavak kerülgették, s durva öklök döngették szőröcsuhás lelkét. Csak nézte az élet örök kiáltójelét, hallgatta az ősi sirám szent szózatát.

...Még mindig térdelt az öreg és simogatta a frásztörős gyerek kínbatorzult arcát. Aztán, hogy nem tudott mit tenni, elővette a félórával előbb kapott pénzt, s odamutogatta a halál felé vitorlázónak.

– Gyöngyöm, aranyom, nédd a, itt a bankó, vőszünk patikát...

Meggörbedt tagok pokoli fájdalma volt a válasz. Mintha a nyomorogved vityillói jajongták volna a gyöngye csontok kínjait, olyan hétrégtörnyedve hallgatták, bámulták a két embertorzóság néma életvívását.

Hogy mennyi ideje térdelhetett, azt nem tudta Tandari, csak arra eszmélt föl, mintha közeli mormogást hallott volna. Bambám emelte föl ősz fejét. Kezében ott volt a bankó; a kislány nyugodtan feküdt félülésben; valahol egy kutya vakkantott; a távoli Tiszán megszűnneni gőzhajó füttye kecskézett végig; és egy idegen öregasszony, ezerráncarcú s ezerráncszoknyájú, térdelpet a talicska másik oldalán, összekulcsolt kezekkel, a szája meg mammogott, mintha imát mormolna...

„... az üldöztetés dicsősége...”

Üldözött papok Csanádegyházmegyében 1945-ben

(II. rész)

MARTIN AURÉL ny. egyetemi tanár, pápai prelátus, kétegyházi plébános a szovjetek elől 1944 szeptemberében Budapestre menekült. Visszatérte (1945 április) után azonnal rendőri felügyelet alá helyezték, és csak azért kerülte el a letartóztatást, mert a zaklatások következtében agyszélhűdést kapott. Az volt a vád ellene, hogy „nyilas eszméket csempészett be a KALOT mozgalomba”. Martin prelátus képtelenségnek tartotta a vádat, és az ellene folyó hadjáratot a volt helybeli kereskedősegéd, Czigler Lipót egyéni akciójának tartotta, aki a politikai rendőrség nyomozója lett. Cziglert törekvésében támogatta sógora, Róth Sándor, a politikai rendőrség járási vezetője. (Püsp. Levéltár 1259/1945.) Martin prelátus szerint Czigler Lipót kijelentette, hogy Kétegyházán a két legfőbb célja: A katolikus népházat megszerezni a kommunista pártnak és Martin prelátust a népbíróssággal elítéltetni. (Ugyanott)

Czigler Lipót nem csupán a házonkívüliekkel való szabad érintkezést tiltotta meg a beteg prelátusnak, hanem kezelőorvosától gyakorta érdeklődött, hogy mikor javul már meg annyira a prelátus állapota, hogy Gyulára a népbírósságra lehet szállítani. A községi orvos azonban pártfogása alá vette a prelátust. Nem csupán mindent megtett gyógyulásáért, de azt is tanácsolta neki, hogy ne törekedjen gyógyultabbnak látszani a kellenél. Ő maga, betegének állapotát a rendőrség felé sokkal súlyosabbnak igyekezett föltüntetni a valóságosnál.

Czigler türelme azonban december végére úgy látszik elfogyott, mert amikor a december 27-i Gyulára való idérésre az orvos még mindig azt válaszolta, hogy Martin prelátus nem szállítható, még mindig nincs kihallgató állapotban, december 29-én mégis elvitték. Dr. Sárkány György vezető ügyész kihallgatta, és azt a rendelkezést hozta, hogy tekintettel kórára és megrokkant egészségi állapotára, valamint személyi körülményeire, szabadon kell bocsájtani, de ez nem érinti a rendőri felügyelet alatt való tartását, mely továbbra is megmaradt, és az ellene való vádat sem ejtették el. (Ugyanott)

SINGER FERENC kétegyházi káplánt is internálni igyekezett Czigler Lipót nyomozó. Azzal vádolta, hogy az MKP által önkényesen elfoglalt Katolikus Népház vissza-szerzésére lájzítja a híveket és hamis tanúvallomásokra igyekszik rábíjni őket. (Püsp. Levéltár 1259/1945.)

Singer Ferencet 1945. július 10-én el is vitték Gyulára, és Róth Sándor kétszer is kihallgatta. A községet azonban nem akarta teljesen lelkész nélkül hagyni (láttuk, hogy Martin prelátus ágyban fekvő beteg volt ekkor), ezért internálás helyett őt is „csak” rendőri felügyelet alá helyezte. A felügyelet is a személyi szabadság szigorú korlátozását jelentette, ez tűnik ki a végzésből:

1/ Kétegyháza község területét engedély nélkül el nem hagyhatja.

2/ Köteles a politikai rendőrségen minden héten kedden és pénteken reggel 9 órakor jelentkezni.

3/ Semmiféle nyilvános helyiségeket, gyűléseket nem

látogathat a templomot kivéve, ahol papi hivatása gyakorlása céljából megjelenhet.

4/ Táviratot nem adhat fel, telefont nem használhat, postai küldeményei rendőrhatalósági ellenőrzés alatt állnak. Házi cselédségen kívül csak a nála hivatalos egyházi ügyben megjelenőket a plébánia hivatalos helyiségében fogadhatja. (Ugyanott)

Czigler bosszúvágyát azonban úgy látszik, a két lelkész rendőri felügyelet alatt tartása nem elégítette ki. Fasiszta kiadványok után kutatva, a régi papirosok között hanyólván egy Hitler beszéd magyar fordítását tartalmazó füzetet és egy Váli-Nagy Géza féle regényt „talált” a nyomozó, melyek létezéséről Singer segédlelkész semmit sem tudott. Ennek ellenére szeptember 3-án Gyulára szállították, és a megyei rendőrség politikai osztályának vezetője, Ligeti László, hat hónapra internálta és 8 ezer pengő pénzbüntetésre ítélte.

Ligeti László és Czigler Lipót aláírásával Hamvas püspöknek küldött levél a döntést így indokolta:

„... Írásbeli felhívás ellenére sem szolgáltatva be a plébánián lévő fasiszta könyveket, és azokat házkutatás során találták meg közegeim.” (Ugyanott)

Singer Ferenc azonban nem töltötte le teljesen a féléves internálást, hanem annak csupán a felét, mivel Székely Gyula százados a megyei rendőrség politikai osztályának vezetője 1945. december 10-én a következő rendelkezést hozta:

„Singer Ferenc r. kat. b. pléb. kétegyházi lakos internálását feltételeselem felfüggesztem és egyben felügyelet alá helyezem.

Így kellett határoznom, miután Kétegyháza község katolikus hívői előterjesztett kérelmének helyt kellett adjak, hogy a közelgő karácsonyi ünnepekre a hívek lelki ápolását el tudja végezni, miután a községben más r. katol. lelkész nincsen.

Rendőri felügyelet alá kellett helyeznem azért, hogy esetleges demokráciaellenes magatartását megakadályozzam.” (Ugyanott)

A rendelkezés után néhány nappal (december 13-án) Singer s. lelkész kiszabadult az internálótáborból. Először Eleken élő szüleit kereste föl, majd rövid ott tartózkodás után visszatért a kétegyházi plébániára.

A két kétegyházi lelkész feje felől azonban – a rendőri felügyeleten túl – továbbra sem múlt el az újabb letartóztatás és internálás veszélye.

SZABÓ ISTVÁN jezsuita újmisék hanyattatásairól csak keveset tudunk, Hamvas püspöknek a VKM I. Ügyosztályához október 13-án küldött jelentéséből és Varga Bélához küldött leveléből. Ezek szerint június végén tartóztatták le a politikai rendőrség emberei, mivel pappá szentelését követő héten egy népünnepélyen, a keresztény demokrácia elveit fejtegetve, bíráló megjegyzéseket tett a népi demokráciára. Állítólag azt a kijelentést tette, hogy a demokrácia nem jelenti azt, mintha a jó utcaseprő jó miniszter is lehetne. A néppügyész azonban nem talált a

vádelemelésre elegendő alapot, így szeptember közepén szabadlábra helyezték. (Püspöki Levéltár 1893/1945 és 1819/1945)

KÖRMENDY SÁNDOR kiszombori s. lelkész 10 hónapig tartó tábori lelkészkedés és amerikai hadifogság után 1945 július végén érkezett haza plébániájára. Néhány nap múlva – Jáksó Ferenc hadnagy vezetésével – megjelentek nála a politikai rendőrség emberei és letartóztatták. A szokásos módon, háborús és népellenes bűntettek elkövetésével vádolták. A Szegedi Népügyészségnek a Makói Népbírósághoz küldött átirata szerint, ez konkrétan a következőket jelentette. (Püsp. Levéltár 2262/1945.)

„1/ Terhelt Kiszomboron az 1944. évi szept. 23. napján az egybegyűlt leventék előtt beszédet tartott, melyben hangoztatta, hogy: *„Az oroszok közel vannak és ezért minden katonának való férfit el kell vinni előlük, mert a németek csak úgy nyerhetik meg a háborút, ha minden erőt át tudunk nekik adni.”* – Ezzel a gyülekezet előtt elmondott beszédében a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott.

2/ Az 1944. évi jun. hóban, közelebről ismeretlen napon, egy bolsevistaellenes matinén beszédet tartott, és abban többek között a következőket mondotta: *„A közeledő orosz hadsereg a magyar nép és a magyar ifjúság ellen tör. Íme megjelent előttünk a szovjet legborzasztóbb és legújabb plakátja, mely egy nagy vérmezőt ábrázol, egy égbenyúló véres létrát, melyen egy orosz katoná halad felfelé, kezében egy vérsurgató késsel, ezzel a félrüssal. Most már végeztünk a földiekkel, megyünk fölfelé és végzünk odafent az Istennel.”*

3/ Kiskundorozsmán 1944. évi szept. 25. napján több kiszombori menekült előtt kijelentette, hogy előző napon az oroszok elérték Kiszombor halesszi részét, ahol érkezésük után az ott levő nőket megbecstelenítették, a férfiak egy részét agyonlőtték, a másik részét pedig összeszedték és elvitték. – Ezzel olyan tevékenységet fejtett ki, amely a népek háború utáni békéjének és együtműködésének megnehezítésére alkalmas.

4/ Kiszomboron az 1944. évi jun. hóban a levante egyesület összejövételén azt mondotta: *„Nem kell elcsüggedni, pár nap múlva úgys összeomlik a szovjet haderő, mert már csak teával tartják fent magukat. Afrikából bevonták a német hadakat, most összpontosított végső támadást fognak indítani az oroszok ellen, amivel a háborút biztosan meg fogják nyerni.”* – Ezzel kényszerű szükség nélkül demokráciellenes hírverés szolgálatába szegődött.”

A vádiratot a következő tanúk írták alá: Márton Lajos postamester, Ispánovits Anikó tanítónő, Kéri Béla egytemei hallgató, Tóth Ede, Sebők Imre, Dani Ernő, Moldován Mihály, Diós Mihály, Szász Sándor, Kocsis István, Jáksó Ferenc.

Körmendy Sándor tagadta a vádiratban foglaltakat, és az ellene felhozott vádpontokról Hamvas püspöknek a következőket írta.

„1. sz. vád: Az egész vád nem igaz. Beszédet nem tartottam. A szülőket vigasztaltam, s ők kérték, hogy nyugodtabbak lennének, ha én is elmennék a fiukkal, mivel velük voltam eddig is jóban, rosszban. Akkor kérdeztem meg telefonon Kegyelmes Atyámat, hogy mitévő legyek, s méltóztatott mondani, hogy menjek el a menekültekkel és fiukkal Dorozsmáig, és ottani plébániának adjam át lelki gondozásra. Én csak utánuk két nappal mentem Dorozsmára.

2. sz. vád: A matinén beszéltem, de csupán vallási

szempontból, abban semmi politikai vonatkozás nem volt. Ez a plakát-hasonlat nem igaz. Valóban mondtam azt, hogy az ateizmus lényegét igen szépen festette meg egy festő több száz évvel ezelőtt, egy égigerő létrát festett, melyen megy fel egy alak, véres késsel szájában és közben a kép alá ez van írva: Végeztünk a földiekkel, most végzünk az égiekkel. Ezt egy könyvben olvastam.

3. sz. vád: Így semmi sem igaz. Miután Kiszomborra visszajöttem elköszönni esp. úrtól, mert be kellett vonulni. Tőle érdeklődtem, hogy mi igaz abból a sok rémhírből, amit az oroszok csináltak. Ő mondotta, hogy ittak, ettek, egy leányt akartak megbecsteleníteni, de megakadályozták. Ezt is Dorozsmán csupán szűk baráti körben mondtam.

4. sz. vád: Ez annyiban igaz, hogy a levanteegyesület megbízásából elvállaltam a rendezést s azon beszéltem azt, amit a fentebb jeleztem...”

A tanúkkal kapcsolatban közölte a püspökkel, hogy beszélt velük, és *„főleg a komoly és intelligens vádlók kijelentették, hogy kényszerítették őket, és nem annak írtak alá, amit vallottak.”* (Ugyanott)

Körmendi s. lelkész azért tudott 1945. október 29-én mindezekről beszámolni püspökének, mert október 22-én kiengedték a börtönből, bár a november 3-ra kitűzött tárgyalási rendőri felügyelet alá helyezték. Ez azt jelentette, hogy a plébánián lakhatott, a prédikáció kivételével végezhetette a papi teendőket, szabadon mozoghatott, de naponta jelentkeznie kellett a rendőrségen.

Szabadulásában döntő szerepet játszott az, hogy Jaksa Ferencet elhelyezték Kiszomborról, és a kiszagdapárti Kovács Mihály lett a rendőrség politikai osztályának vezetője, aki helyt adott a kiszagdapárt, a Nemzeti Bizottság, továbbá a lakosság többszáz főnyi aláírással ellátott kérvényének, és a tárgyalás napjáig szabadon engedte. Tárgyalásának időpontját Makón először november 4-re tűzték ki, majd december 14-re halasztották.

A végül december 15-én tartott tárgyaláson fölmenő ítélet született. Ebben nagy szerepe volt a püspök közbenjáró lépéseinek, annak, hogy a szovjetekkel sikerült elfogadtatni azt az álláspontot, hogy bejövételük előtt a papoknak az ateizmus vagy bolsevizmus ellen tett kijelentéseit nem tartják sértőnek. Másrészt az, hogy a vádiratra felsorolt tanúk többsége a tárgyaláson azt a kijelentést tette, hogy ők nem vádolnak, hogy kényszerítő hatás alatt írták alá a vádiratot, sőt egyesek azt vallották, hogy ők az ellenkezőjét vallották annak, amit velük aláírtattak. (Ugyanott.)

Szabadulása után a kiszombori hívek egy küldöttségének kérésére plébánosa, Kleitsch Mátyás közbenjáró Hamvas püspöknél, hogy Körmendy s. lelkész Kiszomboron maradjon. A püspök eleget tett ennek a kérésnek, sőt három hét szabadságot is adott neki, hogy a meghurcolás következményeit kiheverje.

Körmendy segédlelkész megpróbáltatásai azonban ezzel nem értek véget, hiszen a rendőri felügyelet továbbra is érvényben maradt, bár ezután csak hetente egyszer kellett a rendőrségen jelentkeznie, továbbá egy újabb üldözési hullám 1946 tavaszán őt is elérte.

SZILÁGYI ANTAL dombiratosi s. lelkészt 1945 augusztusban tartóztatta le a Battonyai járási politikai rendőrsége. A kevermesi KALOT legényekből ugyanis azt a vallomást csikarták ki, hogy az akkori kevermesi s. lelkész az oroszok elleni fegyveres harcra biztatta őket. Mivel azonban ártatlanságát sikerült bebizonyítani néhány nap múlva hazaengedték. (Püsp. Levéltár 1993/1945.) A rendőrség zaklatásai azonban ezután sem szüntek, ezért

Hamvas püspök kénytelen volt Dombiratosról elhelyezni. A letartóztatást azonban új állomáshelyén sem kerülhette el. Itt 1946 augusztusában fogták le.

GÖNCZI KÁROLY csanádapácai esp. plébánost először 1945 tavaszán tartóztatták le, mivel úgymond goromba volt a kommunistákhoz. A hívek azonban annyira Gönczi esperes mellé álltak, hogy néhány nap után a makói rendőrség szabadon bocsájtotta. (Püsp. Levéltár 1119/1945.)

A KALOT mozgalom szervezése miatt azonban a feszültség nem csitult közte és a Madisz illetve a kommunista párt között, sőt a zaklatások mindennaposakká váltak, és egy újabb letartóztatás is a levegőben lógott. Miután hitelt érdemlő forrásból tudomást szerzett arról, hogy a néppügyészség már megfogalmazta az ellene szóló letartóztatási parancsot, Gönczi esperes 1945. augusztus 5-én kérte a püspöki hatóságot, engedélyezzen számára kéthavi szabadságot, hogy az ellene folyó hajszja megszűnését biztonságos helyen kivárhassa. Levelében azt is elpanaszolta, hogy az izgalmak nagyon megviselték idegállapotát, és a zaklatásokat már alig bírja.

A püspöki hatóság augusztus végéig engedélyezett pihenést számára. (Püsp. Levéltár 1519/1945.)

Alig tért azonban vissza szabadságáról, a rendőrség már másnap, szeptember 2-án letartóztatta. (Püsp. Levéltár 1779/1945.)

A Szegedi Néppügyészség háborús és népellenes büntett miatt emelt ellene vádat. Ezek szerint, egyrésztől rémisztő híreket terjesztett a szovjet közállapotokról:

„1943 telén a csanádapácai gazdakörben megtartott gyűlésen, többek között azt mondta: *„Az orosz nép a legborzalmasabb elnyomatásban szenved, mióta a bolseviokok uralkodnak az országon. Az orosz népek ólokban laknak, rongyokban járnak és éheznek. A kommunisták súllyesztették az orosz népet ebbe a nyomorba bele. A kolhozokban a munkásoknak nem fizetnek, csak azt kapják, amit megesznek, és valóságos rabszolga módjára tartják a politikai népbiztosok és a zsidók az orosz munkásnépet.*” (Ugyanott)

Másfelől *„a szovjet hadsereg rémtetteiről terjesztett hírekkel, fokozott háborús erőfeszítésekre buzdította a magyar népet:*

„*Amely területet a bolseviok elfoglalták, azon a legkegyetlenebb dolgokat művelték: a házakat felégették, az embereket, asszonyokat elhurcolták Szibériába, a gyermekeket pedig legyilkolták. Azért mindenkinek össze kell fognia és harcolnia kell a bolsevizmus ellen, nehogy az országba bejöjjenek, mert a magyar népre is az a sors fog várni, mint azokra a népekre, akiket a bolsevisták eddig megszálltak.*” (Ugyanott)

1944-ben több ember előtt az utcán is a szovjet hadsereget ócsárolta:

„*Csak az Isten megmentene minket ettől a piszkos, rongyos vörös hadseregtől, hogy ide be ne jöjjenek, mert ha ide bejönnek, akkor bennünket fel fognak koncolni és le fognak minket rombolni.*” (Ugyanott)

1942 tavaszán a templomi szószéken Hitlerről mint az emberiség megváltójáról beszélt:

„*Krisztus küldött egy megváltót a földre, mely megváltja a világot a szovjet barbarizmustól.*”

A rendőrségi kihallgatás során, Gönczi esperes tagadta a terhére felrótt vádatokat, de a beidézett tanúk (Kollár József, A. Kovács Antal, Csókási István, Besenyi József, Bobus György, id. Fehér Gyula) is ellene vallottak.

Gönczi Károly ügyének tárgyalását először október 25-

re tüzték ki, de többszöri halasztás után, csak 1946. január 17-én került arra sor Makón.

A tárgyaláson az esperes nem csupán a vádatokat tagadta, hanem azt hangoztatta, hogy a faluban ismert volt német és nyilasellenes magatartásáról, és propagandát is fejtett ki ezekkel szemben. A tárgyaláson 22 tanút hallgattak ki. Ezeknek csak kisebbik része vallott Gönczi esp. bűnössége mellett, a többség azt vallotta, hogy nem foglalkozott politikával és nem tanúsított népellenes magatartást.

A bíróság, miután a kihallgatott tanúk vallomásaiból nem látta bizonyítottnak a vádatokat, az esperest fölmentette és szabadlábra helyezte. (Lásd: ugyanott és Makói Néppüzség, 1946. jan. 19.) Serényi néppügyész ugyan föllebbezett a NOT-hoz, de eredménytelenül. Gönczi esperes számára a zaklatások végetértek, és 1946 január 25-én azt írhatta püspökének:

„*Szabadulásom óta itthonlétem zavartalan és lelkipásztori teendőimet is nyugodtan végezhetem.*” (Püsp. Levéltár 1779/1945.)

Rokonai Béla csanádpalotai s. lelkész a KALOT szervezetben végzett munkája miatt volt szálla a helyi kommunista szervezet és a rendőrség szemében. Letartóztatásáról tudomást szerezve Dunántúlra menekült és Nagy Béla álnéven a vigandpetendi, illetve a kapolcsi plébánián rejtőzködött.

Ügyét 1945. október 11-én, távollétében tárgyalta a Szegedi Népbíróság, és az ügyész a következő vádatokat emelte ellene:

„1944. márc. 15-én Szeged Alsóközponton kb. ezer ember előtt mondott ünnepi beszédében a következő kijelentést tette: Kedves Levente Ifjak! Bennetek bízunk az ország, hogy megvédték az országot a vörös horda bejövele ellen. Minden erőtetket meg kell feszíteni, hogy a vörös veszedelem át ne jöjjön a Kárpátokon, mert ha átjön, elhurcolnak bennünket messzire és többet vissza sem jöhetünk. Az orosz hordák mindenünket felfalják. Kifosztanak bennünket, megbecstelenítik asszonyaitokat. Csak a németek oldalán tudjuk közös erővel kivíni a győzelmet, mert az nagy ország és nagy hatalom. És ha testvériesen harcolunk a németek oldalán, nem veszíthetjük el a háborút...”

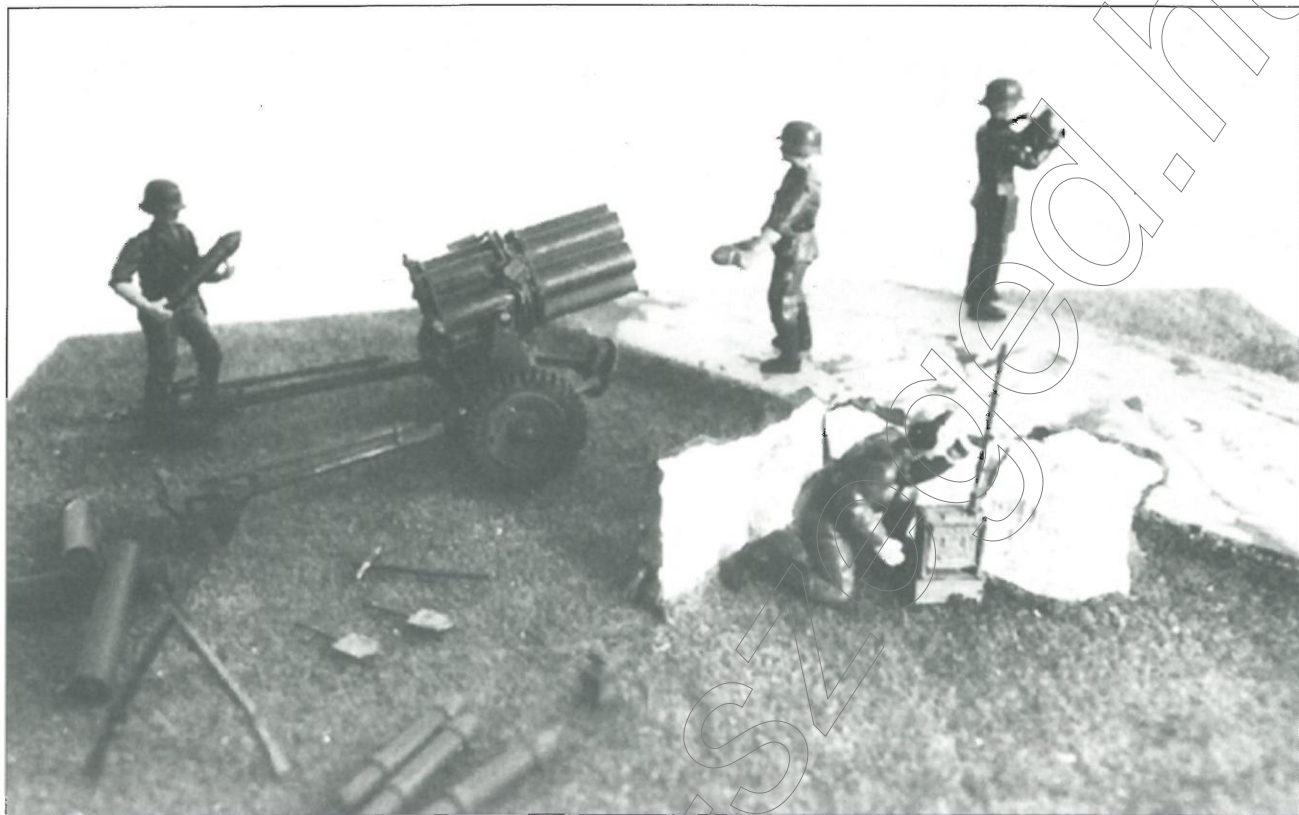
1944. máj. 4-én (pünkösd) hasonló szellemű beszédében reményét fejezte ki, hogy a levették megvédik az országot a disznó kommunista oroszoktól.”

A népbíróság ezekért a vétségekért hatévi kényszermunkára ítélte azzal a kitételrel, hogy az elítélt kézrekerülése után új tárgyalást kell tartani.

Rokonai Bélának hosszú ideig sikerült személyét titokban tartani. A tapolcai járási rendőrkapitányság csak 1948. április elején ismerte föl kilétét és tartóztatta le. (Lásd: Püsp. Levéltár 1213/1948.)

Csanád egyházmegye letartóztatottjai között végezettel meg kell említeni **DOMINKO JÁNOS** Szeged, Somogyitelepi kántor nevét, akit – mint korábban szó esett róla – a rendőrség a Karácsonyi per során tanúsított magatartása, megnyilatkozása miatt védőőrizetbe vett, hogy megóvja a földühödött tömeg lincselésétől. A védőőrizetből még kiszabadult, de júliusban a politikai rendőrség újra letartóztatta és internálta. Az okot a tárgyalás szünetében elhangzott bíráló megjegyzések és a tárgyaláson Karácsonyi melletti kiállítás képezte.

Pál József

Fotó: Enyedi Zoltán

A II. világháború elfelejtett albumából (3.)

Szegedi Nebelwerfer (ködvető) üteg a Don-kanyarban

A 2. magyar hadsereg hadrendjébe számos szegedi szervezésű egységet és alegységet soroltak be. Kevesék számára ismert, hogy ezek között volt egy követő üteg is, amelyet a 14. tüzérsztyály egy, még a háború kirobbanása előtt szervezett 14/1-es kísérő könnyű ágyús tábori ütegből képeztek át. Az üteget főként a helyi ellenállások gyors letörésére, a harc közvetlen támogatására és a páncélhárítás hathatósabb megszervezésére állították hadrendbe. A hadsereg minden gyalogezrede kapott egy ilyen könnyű ágyús üteget, bár a doni harcok idején már csekély tűzértékű volt, ugyanis egyformán 4 db 8 cm-es 5/8 M. tábori ágyúból állott. A szegedi üteget a kecskeméti 7. gyalogezredhez osztották be, de szervezési állomány tekintetében a tüzérséghez, a kecskeméti 13. tüzérezred (parancsnoka Blassmann Mátvás ezredes) kötelékébe tartozott.

A könnyű ágyús üteg parancsnoka Kulifay András főhadnagy volt, első tiszt Török László tartalékos zászlós, s az egyik szakaszparancsnok Tettamanti Béla tart. zászlós. (Mindhárman az üteg tűzkeresztségekor, 1942. szeptember 9-én Urivnál megsebesültek.) Az üteg személyi állománya 7 tisztből és 134 főnyi legénységből állott. A front megmevedésekor Kalininban (Korotojak környékén) foglalt el tüzelőállást, figyelőállása a Mostiscse Ny. helyezkedett el. 1943. január 3-án az üteg kivált az ezred kötelékéből és a felállításra kerülő hadsereg közvetlen ködvető (Nebelwerfer) osztály átképző tanfolyamára Bugyenijba vezényelték. Az üteg tisztjeivel, legénységével, lovaival s anyagával vonult hátra, kivéve a mozdony nélküli lövegeket, amelyeket lövegenként három kezelővel tüzelőállásban kellett hagynia.

Az üteg visszamaradt löveganyagából egy állásüteget állított fel az ezredparancsnok. Tisztjeit, személyzetét a főbbi üteg vezényelte. Számozását is megváltoztatták 13/8. ütegre, illetve „kalinini állásütegre”. Január 13-án az urivi hídfőből, de már élesen balról Boldirevka felől támadó

orosz csapatok 16 óraker elérték Kalinint és az üteg hátába kerültek. Az üteg összes lövedékének kilövése után lövegeit megsemmisítette, elkeseredett közelharcban vette fel a küzdelmet és 60 százalékos veszteséggel vágta át magát a bekerítő gyűrűn. A megmaradt kezelő legénység Géczy Endre karpaszományos alhadnagy, első tiszt vezetése alatt állandó harcot folytatva érte el a Mostiscsen lévő üteg figyelőit, akik már délutántól a beszivárgó oroszokkal közelharcot vívtak. A továbbiakban gyalogos egységként harcolva érték el a tüzerek körletét.

A Bugyenijba vezényelt szegedi egység a tanfolyamot épphogy elkezdte, az új fegyvertípussal alig ismerkedtek meg. A „Nebelwerfer” ködvetőt egyébként a német hadsereg alkalmazta a második világháború alatt, amely rakéta-vető, tehát reaktív típusú fegyver volt. Kiválóan alkalmas arra, hogy a csapatok mozgását és tűzerejüket ködfelhő mögé rejthessék. Egy kilométeres célterületet kb. 650 rakétával 90 másodperc alatt álcáztak. Eredetileg a vegyi hadviselés céljaira tervezték. Technikai adatai: üres súlya 510 kg, csőhossz 130 cm, függőleges irányzás 5 fok–45 fok, oldalirányzás 27 fok. Hatótávolsága 7000 méter volt, ürmérete 15,85 cm. Könnyen álcázható, mert szélessége 160 cm, hosszúsága menetben 360 cm, magassága menetben 140 cm volt. Háromféle löveganyaga ismert: gránát (súlya 31,8 kg, hossza 97,9 cm), ködrakéta (súlya 35,9 kg, hossza 102 cm) és létezett vegyi fegyver alkalmazására gránát vagy rakéta lövegtípusa is, amelynek adatait máig sem ismerjük. A vegyi fegyver német kísérleti alkalmazására csak közvetett adataink vannak, amely szerint robbanása a levegőből elvonta az oxigént és így azonnali halált okozott. A vegyi hadviselés azonban szerencsére nem alakult ki a második világháborúban.

Az 1943. január 12-én megindult szovjet támadás következtében a ködvető üteg is Bugyenijból gyors visszavonulásra kényszerült, és gyalogos egységként nagy veszteséggel tudott gyülekezési körzetébe eljutni.

Kanyó Ferenc

136 nap sivatagi krónikája

(3. rész)

Füstköd Kuvaitból

A helyzet továbbra is feszült. Az ország másik részében merényletet követnek el egy amerikai katonai autóbusz ellen. Szerencsére nincs nagyobb baj, de a szaúdiak megkérnek bennünket, hogy ha lehet, egyelőre ne hordjuk az egyenruhánkat, ha a kórházba megyünk, megelőzendő a hasonló eseteket.

A kérésnek, melyet természetesen teljesítünk, több következménye van. Először is, szerezni kell valami civil holmit. Ez viszonylag egyszerű – veszünk farmernadrágot. A felszerelésünkhöz tartozó zöld trikó tökéletes kiegészítő. Néhány napon belül, hiába nem hordjuk az egyenruhát, mindenki tudja a másiktól, hogy milyen náció katonája. Ugyanis mindenki a saját trikóját hordja, és annak színéről tökéletesen megismerjük egymást...

A másik, hogy a katonai névtáblánk helyett a kórház csináltat olyanokat, melyeket arab betűkkel is feltüntettek a nevünket. Ez is rendben van, ám itt kezdődik a story. Történetesen az egyikünk nevét a latin betűkkel rosszul írják le. (Hiába, itt ezek a betűk a furcsák!) „Lajos” helyett „Lagos” kerül a táblácskára – rajta is marad azután ez a név.

Szóval, indulunk reggel a kórházba és Lagosunk csupa kényelemszeretettől már fehér köpenyben feszítve várja az értünk jövő autóbuszt. Ez vitt ugyanis minden szolgálat-váltásnál bennünket oda és vissza. Éppen állunk a ház előtt és a fehér köpeny lassan szeplőssé válik. Apró koromszemcsék ezrei rakódnak rá és a lassan feltámadó reggeli szél furcsa-színű, komor, szürkésfekete felhőt hajt fel az északi égboltról. Nem értjük a situációt, míg végül rájövünk, hogy hiába vagyunk közel 300 kilométerre Kuvaittól, a felgyújtott olajkutat füstjét hordja ránk a szél. Napokig, sőt még tovább, valószerűtlen megvilágításban, nem látva a napot élünk, miközben hullik ránk a korom.

Hogy az egészségünk esetleg károsodott-e, vagy sem, a mai napig nem tudjuk, de tulajdonképp azt hiszem, ez nem is túl érdekes. Tettük a dolgunkat, és megpróbáltuk lefényképezni a számunkra teljesen idegen jelenséget.

Mindenki feszült várakozás. Ellenőrizhetetlen hírek szerint igen rövid időn belül megindul a szárazföldi harc. Ám ennek még most, február első napjaiban, semmi jele. Tombor a vihar, szórják a bombát a repülők, míg az ellenfél szorgalmasan küldözgeti Scudjait. Tulajdonképp teljes a zűrzavar, senki nem tud semmi biztosat.

Mindenesetre „megnyugtató” vagy 100 koporsót hoznak be a kórház udvarára nagy teherautókon, majd nagy komótosan szép sorba lerakják. Vigasztaló látvány, mit mondjak. Aztán nyilván rájöttek az illetékesek a helyzet lehetetlenségére, mert másnap elrakják az egész rakományt valahová zárt raktárba. „Memento mori!”

Február 13., szerda:

„Tegnap kilöttek az amerikaiak egy szálloda pincéjébe telepített hírközpontot. Sok a civil sérült. Nagy a nemzetközi visszhang. Már ismét két napja üvöltve fúj a szél, olyan hideg van a lakásban, hogy melegítőben kellett aludnom, mert fáztam! Még ilyet – Arábiában! Lassan már egészen perfekt mosónő lesz belőlem. – S. ezredes otthoni híre: olcsóbb lett a benzin!”

Sört kerítünk arra is, hogy szabadidőnkben és természetesen egyenruhában, meglátogassuk a „PX”-nek nevezett amerikai katonai üzletet. (Ne tessék kérdezni, hogy a „PX” mit jelent. Próbáltuk megtudni, de soha, senki nem volt képes kielégítő választ adni erre a roppant

bonyolult kérdésre!) Akkor, mint egy szupermarket, az egyik repülőtéri barakban nyert elhelyezést. Hiába konvertibilis a szaúdi riál (1 USA dollár = 3,75 SR-ál;) ebben az üzletben csak dollárral lehet fizetni. Sok minden kapható, főleg apróság, könyv, újdíjat, stb., már amire egy átlagos katonának egyáltalán szüksége lehet. A legfeltűnőbb azért az egészben az, hogy a bejárati ajtó mellett hatalmas tábla van kifüggesztve, mely szerint „Töltött fegyverrel belépni tilos!” Így aztán az amerikai „kollégák” sorban állnak a belépés előtt és szorgalmasan szedik ki a táraikat a náluk lévő gépkarabélyokból. Egyet én is elkérek egy őrmestertől. Ami meglep, az egyrészt az, hogy ez a modern fegyver milyen könnyű – még a Kalasnyikovhoz viszonyítva is –, másrészt egészen kiskaliberű lőszer jár hozzá, ám a lövedék kezdő és végsebessége igen nagy, így a romboló hatása is jóval nagyobb, mint az általánosságban ismert és használt 7,62-es lőszereknek. Az ezzel a lőszerrel ejtett sebesülések külön problémát jelentenek orvosi szempontból is.

Végre úgy alakul a dolog, hogy egyik délután sikerül kimenni a házunk elé egy kicsit sétálni a híres-nevezetes Óböl partjára is. A monoton egyhangúságot jólesően törli meg ez a kis friss levegő. Gyönyörű tiszta itt a víz, az olajfolt itt már a beljebb lévő felületen úszik, a part szép, homokos, az ember szinte látta maga előtt a földből kinövő szállodasort és a rengeteg fürdőzőt. Erről azonban itt szó sem lehet. Az ilyesfajta ledér élvezetek nem egyeztethetőek össze az iszlám felfogással. Persze, azért ebben az országban is lehet strandolni, megfelelő körülmények között, melyek eleget tesznek a vallás előírásainak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy nem a városban, hanem azon kívül, talán úgy lehetne meghatározni, hogy valamifajta zárt közösségben, klubrendszerben, szigorúan családi alapon.

Elsétálok a parton vagy egy kilométert, nagyon szép kis templom – moszk – áll ott, hófehér márványból építve. Háttérben a kék tengerrel, olyan mint egy giccs. A majdnem idilli képből hirtelen óriási motorzaj térít észre – amerikai Chinok helikopter követi a part vonalát, hiába, háború van, őrizni kell a partot. Jobban odafigyelve nem nehéz meglátni a parti őrség állig felfegyverzett motoros naszdjait sem.

Megborzongok, mert ismét feltámadt az északi szél, és ezzel együtt hullik rám a sok-sok apró koromszemcse...

Február 19., kedd:

„Megérkezett egy magyar újságíró (teljesen váratlanul), valamint francia akkreditációval a Magyar TV egyik munkatársa. L. és K. urak riportokat szeretnének csinálni, teljesen érthető módon. A riportokat műholdon keresztül akarják hazaküldeni, hogy mielőbb közlésre, illetve műsorba kerülhessenek. A fronton a helyzet változatlan, a bombázás folyik, mindenki vár valamire.”

A hazaküldött tévériportról már csak a hazajövetelünk után tudtuk meg, hogy valóban műsorra tűzte a tévé, az „Új Világ” című műsorban.

Február 23., szombat:

„Itteni idő szerint hajnali 4-30-kor megindult az általános szárazföldi támadás. 5 órakor ismét rakétariadó –, a hírek szerint Riyadhb felett lelőtték. Este újabb rakéták Riyadhnak. Ezeket is megsemmisítették.”

Február 25., hétfő:

„Este ismét jön a Scud Dbabranra. A Patriotok lelőtték, de a rakéta robbanófeje nem robbant fel a levegőben és

tőlünk mintegy 1,5 km-re, egy amerikaiak által lakott barakkra zubant és úgy robant fel. Az amerikaiak nem régen érkeztek, épp vacsoráztak, amikor az eset történt. Az első hírek szerint 12 halott és vagy 20 sebesült van. Azonnal riadó, mindannyiunkat behívtak a kórházba.”

Február 26., kedd:

„Szolgálat egész éjjel. Kiderült, hogy még kb. 40 ember eltűnt. (A romok alatt van?) Szinte több a halott, mint az egész eddigi háborúban. – Végül 27 halott és 95 sebesült a végső veszteség. Borzalmas.”

Igen, ez valóban megrázott bennünket. Egyrészt mi is a fejünkre kaphattuk volna az egészet, másrészt, ha csak 25 méterrel távolabb esik le a Scud töltete, akkor szinte nulla veszteség lett volna, mert épp egy szélső barakk volt, ahol az eset történt. Harmadrészt pedig a mi kórházunkba szállították a sebesülteket és a halottakat is, ami szintén megviselt mindannyiunkat. Csupa fiatal, életerős ember, tulajdonképp cél és értelem nélkül pusztult el, nem szemtől-szembe harcolva, hanem váratlanul, alattomos módon.

Másnapra kiderül, hogy a háború utolsó rakétája okozta a fenti katasztrófát:

Február 27., szerda:

„Este Schwarzkopf tábornok egy órás sajtóértekezletet tart. Bemutatta az egész eddigi szárazföldi harcot, melynek lényege egy nyugati irányú átkarolás volt, Kuwaitba zárva az ellenfelet. A tábornok ezzel a háborút megnyertnek és befejezettnak nyilvánította.”

Hát ez volt a zsenialitás, mint most kiderült. Mindenki azt várta, hogy a tengerészgyalogság, a „bőrnyakúak”, majd a tenger felől szállják meg Kuwaitot, erre pont az ellenkező irányból történt minden.

Persze, a harcoknak még azért nincs vége, ám a vihar most már érezhetően csillapodik.

Vihar múltán

Február 28., csütörtök:

„Kuwait és Kuwait City szabad. A Kuwait-Basra közti út a balál útja lett, mert a menekülő ellenfél csapatai összezsúfolódtak rajta, amikor rájuk csaptak az amerikai vadászbombázók.”

Később, hetek múlva, amikor már megindult az elsővonalbeli alakulatok kivonása, láttunk fényképeket is, melyeket az otlévő katonák készítettek. A Háború (így, nagy „H”-val, mint általános fogalom!) minden borzalma rajtuk volt.

Közben folynak a tárgyalások, és március 3-án, vasárnap hivatalosan is vége a háborúnak. A „Sivatagi Vihar” elérte célját, Kuwait visszanyerte állami szuverenitását.

Ittlétünk 50. napján, március 4-én, hétfőn átállunk a „békebeli” szolgálati rendszerre. Lassan-lassan szállingóznak vissza szabadságról a kórház orvosai is, és most már közösen látjuk el a feladatokat. Ismét megnyílik a kórház a légitámaszpont katonáinak, illetve azok családtagjainak is.

Közeledik március 15. Parancsnokunk, valamint a helyettese E. F. azt javasolják, hogy tartsunk valamiféle kis összejövetelt, és hívjuk meg valami magyaros vacsorára közvetlen szaúdi parancsnokainkat is. Az ötlet elfogadtatik. Az egyik „társbérlő”, vagy pontosabban bérlőtársam, M. I. elvállalja, hogy gulyást főz. Meg kell mondanom előre, hogy remek volt és frenetikus sikert ért el. A vendégek, Sherbini dandártábornok, Al-Mutib alezredes, Omar őrnagy, valamint Shahab főorvos (egyébként a tábornokot kivéme, mindenki kolléga) nemcsak, hogy „civilben”, hanem a tisztelet jeleként hagyományos arab öltözetben jöttek el. Közülünk is volt már, aki vett magának ilyen ruházatot, s most itt a remek alkalom, hogy megtanulják azt helyesen viselni.

A kórházban egyre több a rutin, mindennapi beteg. Az ágyak lassan, de biztosan megtelnek.

Az egyik nap az egyik VIP osztályra kérnek. Ezek nem a hagyományos értelemben vett kórházi osztályok (kettő van belőlük); hanem talán úgy lehetne elmondani a lényegét, hogy luxuskivitelű, egzotikus lakások. Ám itt a luxust ne a mi értelmezésünk szerint tessék érteni! A fürdőszoba csapetelei például aranyozottak, hogy valami viszonyítási alapot is közöljek! Szóval az egyik ilyen osztályra, ahol is kiderül, hogy egy idős beduin hercegnő lesz a betegem, ráadásul Fáhád szaúdi király távoli rokona. A hercegnő nem beszél angolul, tolmács természetesen van, ez hozzátartozik a kórház standard „szolgáltatásaihoz” (!), így könnyedén megértjük egymást. Most kapok izeltöt abból, hogy mit jelent az igaz arab udvariasság, különösen, ha az veleszületett gazdagsággal és jólneveltséggel párosul. Az idős hölgy panaszait néhány nap alatt sikerült rendbehozni, ám a vele, illetve a társaságában töltött idő mindig emlékezetes marad számomra.

Most már egy kicsit több idő jut a városban való sétálásra is. A szolgálat leteltekor, este 5 órakor leszállunk a buszunkról a város közepén és hazasétálunk, közben bámészkodunk, vásárolunk. A látvány most már alapvetően más, mint a harcok idején volt. Az üzletek sorban nyitnak ki, az árak esnek és már civileket is lehet látni a rengeteg katona között. Csütörtök este – ami itt a mi szombat esténknek felel meg – különösen nagy a forgalom. Nemcsak a helyiek, hanem a szomszédos bahreinek is szép számmal jönnek bevásárolni Dhahranba. Bahrein ide kb. 30 kilométer, és az egyszerűség kedvéért egy itt-ott apró szigetekre támaszkodó hidat építettek, hogy a közlekedés folyamatos lehessen, s ne kelljen hajóra várni. Így is lehet, csak hát ehhez annyi pénz kell, mint amennyi ott van. A látvány egyébként magáért beszél. Úgy állnak a Rolls-Royce típusú kocsik a járda mellett sorban, mint abban az időben itthon a Trabantok. Apropos, kocsik.

Megyünk az utcán Sz. L.-val, és ahogy lelépünk a járdáról, elénk kanyarodik egy amerikai gyártmányú Chevrolet-cirkáló. Az arab viseletbe öltözött úr, aki vezeti, udvariassan megáll, hogy átmehezzünk az úton. L. udvariassan megköszöni, majd megjegyzi:

– Uram, szép kocsija van. – Mire a vezető:

– Tetszik?

– Nagyon – válaszolja anaesthesiológus kollégám, aki köztudottan nagy autóbolond.

– Van otthon még tizenkilenc ilyen és ehhez hasonló – mondja az arab úr; ám, és ez a lényeg, ebben semmi fennhéjázás, vagy felvágás nem volt, az egész beszélgetés a tényközlés szintjén folyt. Hát kérem, ez is egy oldala a gazdagságnak...

Más, azaz adalékok a valuták konvertibilitásának kérdéséhez:

Egy riálos pénzürmére van szükségem, mert telefonálni szeretnék. Ezt az érmét nem szívesen tettük a pénztárcánkba, mert mint érme mutatók ugyan, de nagy és nehéz – a telefonok meg gyorsan nyelték. Betérek hát egy kis pénzváltó üzletbe – sok van belőlük, itt ez elfogadott üzleti tevékenység –, és kérem, hogy a papírpénzemet váltsák át érmére. Meglátják az egyenruhámra a „Hungary” feliratot, mire széles mosollyal megkérdezi a tulajdonos, hogy tényleg magyar vagyok-e. Igenlő válaszomra előhúzó (Dhahranban!) a fiókjából egy valódi, Bartókos ezrest, és megkérdezi, hogy az most aktuálisan mennyit ér dollárban? Mondom, hogy éppen 60 forint a dollár, azaz kb. 18 USA dollárt. (Régi szép idők...) Válasz, akkor jól van, mert ő is így váltotta valakitől, csak ellenőrizni akarta, hogy nem csapták-e be? A kérdésemre, hogy hogyan került oda, Szaúdi Arábiába magyar pénz, azt válaszolta, hogy az Aramco amerikai munkavállalói

között vannak olyanok, akiknek magyar a feleségük. A feleségek jártak itthon, náluk maradt a pénz és azt minden nehézség, vagy huzavona nélkül beváltották. A hír egyébként később valóban megerősítést nyert, mert mi is találkoztunk egy ilyen magyar feleséggel. Hiába, kicsi a világ, magyar mindenütt akad.

De nemcsak magyar, hanem váratlan találkozások is.

Szaladjunk előre egy kicsit az időben. Május elejére már annyira rendeződött a helyzet, hogy folytatódtak az egyetemi előadások is az Al-Khobarban lévő King Faisal Egyetemen. Meghívtak bennünket is, mint kollégákat a klinikai komplexum megtekintésére és egy kis baráti eszmeeserére. A legnagyobb meglepetésemre ott találkoztam egy olyan régi, kedves arab kollégámmal, akivel közel húsz éve nem láttuk egymást. Utolsó találkozásunk után nem sokkal elhagyta hazáját, Szudánt, és mint most kiderült, Szaudi-Arábiába költözött. Ezért is vesztettük el a kapcsolatot. Lufti professzor most az itteni orvostudományi karon a posztgraduális-képzésért felelős dékán. Ismételten meg kell állapítanom, hogy kicsi a világ!

Március 29., péntek. Ittlétünk 75. napja; munkaszüneti nap.

„E. F. ismét szervezett. Aki akart – az ügyeltesek kivételével –, elmebetelt Hofufba kirándulni. Régi város, 95 mérfölddel délre. Van egy régi török erődje vályogból. Valamikor eddig terjedt az Oszmán-birodalom. Visszafelé tettünk egy kört a sivatagon át – autópályán! –, hogy fogalmunk legyen a szaudi olajkincsről. Egyszerűen fantasztikus. Olajkutak, fűrészek, vezetékek, tartályok és finomítók egymás hegyén-hátán. Teljesen érthetővé vált az ország gazdagsága. Láttunk tévéket is, meglepően sötét volt a színük, nem olyan, mint azt megszoktuk”, írtam a feljegyzéseimben.

Valamikor meglátogattuk az Aramco székházát és múzeumát is, ahol megismerkedtünk a szaudi olaj történetével. A helyzetre tökéletesen jellemző az alábbi kis beszélgetés, melyet az egyik fő olajipari szakemberrel folytattunk.

Miután elmesélte a történetet, megjegyezte, hogy a nevezetes első olajkút, mely 1934-ben elkezdte a termelést, ott van a közelben, nem messze a székházától. Valamelyikünk megkérdezte, hogy tekintve az eredményt, a hatalmas gazdagságot, megjelölték-e valamivel a helyszínt? Mire a válasz:

„Nem. Miért kellett volna, hiszen az a kút még mindig termel és adja az olajat!” Hát így könnyű...

Így érkezik el március 31., húsvétvasárnap. Itt rendes munkanap, természetesen. Azért mi előző nap este megadtuk a módját az ünnepnek. Bármennyire is ismeretlen a disznóhús egy iszlám országban, nálunk, vészhelyzetre voltak konzervek. Találtunk közte sonkakonzervet is, így azután nem hiányzott a mi asztalunkról sem az itthon szokásos húsvéti eledel. Persze, a fröccs azért elmaradt utána.

Csillapodik a szél

„Elmúlt az ünnep, az életemben az első húsvét, amelyet egyedül töltöttem, a családom nélkül. Nosztalgia, meghatódottság nincs, de úgy látszik, ha kellő mennyiségű évet él az ember, akkor előbb-utóbb mindenre sor kerül” – írom feljegyzéseimben.

Már áprilist írunk, és a „tavaszi szél” egyre jobban elül, a levegő pedig kezd melegedni. Időnként még mindig van füstköd Kuvait felől, de azért egyre gyakoribb a jó, kiadós napsütés.

Megkezdődik a Szövetséges Haderő különböző nemzeteinek és alakulatainak kivonása. Április elejéig már 18 ezer amerikait vontak ki – elsősorban azokat az egységeket, amelyek a legkorábban érkeztek – a fülöpszigetiek és a dél-koreaiak is hazamennek április végéig.

Mi is kezdjük érezni, hogy tulajdonképp a küldetésünket itt már teljesítettük, vége a háborúnak, lassan mehetnénk haza. A Ramadan-böjt végéig (ápr. 20.) ez biztosan nem következik be, mert nagy segítség a kórházban, hogy az arab kollégáink helyett csináljuk a napi munkát ebben a kemény böjti időszakban.

Április 5-re, péntekre E. F. ezredes ismét szerez egy kórházi buszt, hogy elmehessünk Half Moon Bay-re (a „Félhold-öbölbe”), ahol egy helyi klub lehetőséget ad arra, hogy megfürödhessünk a híres-nevezetes öböl vizében.

Borúsak induló nap volt, de a végén remek idő lett. A tengerparton kanyarog az út, balra a víz, jobbra a sivatag, tele, ameddig a szem ellát, homokdűnékkel.

Korábban érünk oda a célhoz, ezért valamelyikünk

eltalálja, hogy meg kellene nézni, hogy mit látunk, ha felmegyünk egy dűnére. Mit mondjak – óriási ötlet volt. Tessék elképzelni egy ötemeletes ház magasságú homokdombot, amelynek körülbelül olyan meredek az oldala is, mint egy házé. Amikor elindultunk, azzal kezdődött az egész, hogy rögtön fél lábszárig merültünk a púderfinom sárga homokba. Ha ehhez hozzávesszük, hogy volt vagy 35 fok meleg, adott a képlet a „turistáskodásra”. Persze, senki nem hagyta abba, s mire felértünk, a legszívesebben kitéttük volna a tüdönket a homokra magunk mellé, hogy több levegő érje. Na és a látvány, az igazán pazar volt: a láthatár széléig további homokdombok. Nem csoda, hogy a lemászás után jólesett a tengerben való fürdés. És most jöjjön egy idézet ismét a feljegyzéseimből:

„Hazafelé az úton, mindkét oldalon vagy 20 km hosszan amerikai páncélos egységek álltak, behajózásra várva a dammami kikötőben. Ezek az alakulatok közvetlenül Kuvaitból jöttek és elsősorban M-1-A-1 „Abrams” típusú tankokkal voltak felszerelve, 4 millió dollár darabonként. Láttunk olyan alakulatot, mely hadizsákmányként páncélozott járműveket, szovjet gyártmányú T-55 és T-72 típusú harckocsikat vitt magával emlékebe.”

Ezt az idézetet elsősorban annak illusztrálására írtam ide, hogy érezhető legyen az a hatalmas anyagi erő és pénz, ami megmozdult ebben a háborúban. (20 km-es út 4 millió dolláros útjelzőkarókkal kirakva, s ez nem a teljes haderő volt!)

Persze, hogy megálltunk egy kicsit barátkozni, meg fényképezkedni az amerikai fiúkkal, no meg az sem volt egy mindennapi élmény, hogy közelről megismerhessük a katonai csústechnológia eme képviselőit.

Április 10., szerda:

„King Fahd Military Medical Complexben nemzetközi orvosi szimpózium: „Desert Storm Clinical Surgery Conference” címmel. Tulajdonképp az egész Öböl-háború orvosi tapasztalatai. Egészen jól megszervezték az amerikaiak, volt néhány előadás, ami nagyon érdekes volt.

Délután 5 óráig tartott, utána ügyelet a kórházban. Mire beértünk N. J.-val, már három beteget felvettek, de azután egész éjjel sem volt megállás. Kifejezetten rossz ügyelet volt, nem aludtunk egy percet sem reggelig.”

Ez a King Fahd Complex is megér néhány szót. Dhahranból nem messze északra úgy döntött pár évvel ezelőtt a Szaudi Hadsereg, hogy létesít egy külön katonai orvosi egyetemet. A szándékot tett követte, felépült az egyetem. Ám nemcsak az, hanem mindenféle egyéb kiegészítő épület: lakóházak, kollégiumok, üzletek stb. Tulajdonképp egy város, amely semmi másra nem szolgál, minthogy kiszolgálja ezt a speciális egyetemet. Gondolom, hogy ez sem a szokványos megoldások közé tartozik, és csak olyan anyagi körülmények között valósítható meg, mint amilyen abban az országban van. Természetesen nemcsak az egyetem épületei modernnek, hanem az oktató személyzet is a legjobbak közül való, főleg az amerikai hadsereg egészségügyi szolgálatából.

Szaporodnak a jelei a közelgő hazatérésünknek.

Április 22., hétfő:

„Ma este a légibázis parancsnoka, Turky herceg ünnepi vacsorát adott a Dhahran, illetve a támaszpont területén elhelyezett, nem harcoló alakulatok számára. Hat nemzet vett részt rajta: Sierra Leone, Banglades, a Fülöp-szigetek, Lengyelország, az USA és mi. Mindenki kapott apró ajándékot: könyv, videokazetta stb., míg az egyes országok alakulatai emléklakettokat a szaúdi kormány elismeréseként. A protokoll után remek volt a vacsora is.”

Így evezünk át a mindennapos elfoglaltságok szűrkegében Májusba.

11-én, szombaton szaúdi feletteseink közlik velünk, hogy a két kormány közötti megegyezés értelmében

hazatérésünk időpontja véglegessé vált: május 29-én a szaúdi légierő különgepe fog bennünket hazarepíteni.

Közben, viszonzva a mi márciusi meghívásunkat, néhányunkat vacsorán lát vendégül otthonában Sherbini tábornok.

A helyi szokásoknak megfelelően a családjával nem találkozunk, ám a tenger finomságaiból készült vacsora remek volt – a környezetről nem is beszélve.

Ottlétünk 126. napján, május 19-én a szaúdi kormány és a hadsereg nevében hivatalosan is elbúcsúztatott bennünket a király unokaöccse, Khalid bin Szultán herceg, altábornagy. Az amerikai katonai akadémiát végzett főtiszt remek fellépésével és barátságosságával igen jó benyomást tett mindannyiunkra.

Most már igyekezzünk a kórházban is rendet hagyni magunk mögött. Betegeink közül, akiket lehet, igyekszünk hazabocsátani, és az újonnan jövőket pedig az ittmaradó arab kollegák gondjaira bízuk.

22-én, szerdán hivatalos meghívást kapunk a szaúdi légierőtől baráti látogatásra. Mődünk lesz arra, hogy tapintó közelségből is megismerhessük gépeiket, melyek az elmúlt hetekben annyi zajjal jártak a fejük felett. A „Tornado”, „Mirage” és F-15 („Eagle”) típusú gépekkel való szembesülés ismét nem mindennapi élményt jelentett, hiszen ilyeneket addig még magyar katonáknak nemigen volt módja látni.

Elkezdjük a csomagolást. Mint mindig, most is az derül ki, hogy elutazni könnyebb a csomagok szempontjából, visszafelé valahogy mindig több a csomag. Az ember úgy gondolta volna, hogy ez nem lehetséges katonai szolgálat alatt. Nagy nehezen azért minden összeáll.

27-én, hétfőn megérkezik otthonról K. J. vezérőrnagy, magas kitüntetést hozva szaúdi parancsnokainknak, majd Riyadhból átjön hozzánk.

Elbúcsúzzunk munkatársainktól a kórházban, és elérkezik május 19., szerda, vezénylésünk utolsó napja.

Ébresztő hajnal 3.30-kor, majd indulás a repülőtérre. Ott már vár bennünket a C-120-as „Hercules”, hogy egy szuszra hazaröpítsen bennünket.

Kora délután landol a gép Ferihegyen, ahol már várnak ránk családtagjaink. Gyors buszra szállás, és a Honvédség Központi Klubjába megyünk, ahol hivatalosan is fogad bennünket a kormány, ismét a miniszterelnökkel az élén.

Százharminchat nap után itthon vagyunk, és ami a legfontosabb, senki nem hiányzik! – pedig az esélyek közt ez is benne volt, kimondatlanul is!

Epilógus

Azóta eltelt négy év. Sokat gondolkodtam rajta (másokkal együtt), hogy valóban ott volt-e a helyünk Dhahranban? Végül mindig ugyanarra a következtetésre jutottam, hogy helyes volt kiküldésünk, mert akkor azzal tudta az ország bizonyítani, hogy valóban változás történt itthon, hogy ha jelképesen is, de a Szövetséges Haderő oldalára állt. Ne feledjük, akkor 1991-et írtak! Azóta már többször is lett volna alkalom arra, hogy az ország nagyobb katonai alakulattal vegyen részt valamilyen ENSZ-misszióban, ám ez mindig elmaradt vagy anyagi vagy egyéb szempontok miatt. Katonatisztjeink kevés számban most is ott vannak a „kéksisasok” között, ám szervezett alakulat kiküldésére nem került sor.

Mi, harminchetén még megvagyunk. Évente egyszer összejövünk, ha nem is teljes számban, mert az eltelt években többen már ismét külföldön dolgoznak. Természetesen nem tartjuk magunkat győztes hadfiaknak, akik „Mátyás király óta először vettek részt sikeres hadjáratban”, hanem eddigi életünk folyását tekintve, az egész katonai szolgálatot úgy tekintjük, mint annak igazolását, melyet Dürrenmatt úgy fogalmazott meg, hogy: „Az élet a logikus abszurditások láncolata”.

(Vége)

(A+)

Tollhegy

Az önálló vélemény jobbára különvélemény.

Amit nem érdemes kétszer elolvasni, azt egyszer sem volt érdemes.

Az elvtelen érvényesülés a bukás kezdete.

Az érdek elvakít.

Ritka öreg panasz nélkül.

Egy kisnyugdíjas az egy szavazat; és kétmillió?!

Nem a füstért raknak tüzet.

A nagy vagyon forrására nem illik rákérdezni.

Hogy beszélne egyenesen, kinek gondolata görbe?!

Akitől félni kell, rossz vége lesz annak.

Nem a rőfögésért hízlalják a disznót.

Bolond nyuszi ugrik vissza önként a csapdába.

Sokat láss, hallj, keveset szólj!

Csak az csorbul, ami éles.

Holló ne tanítson pacstírtát dalolni!

Minden nagy hal magának fal.

Bolond birka hisz farkasnak.

Elég sietett, aki megérkezett.

Amit ma kidobtál, holnap már hiányzik.

„Oly mélyre estünk, hogy nem is hullhatunk már...” – Biztos?!

Gyerek nélkül szomorúság, több gyerekkel nyomorúság.

Borral fogy az ész.

Sunyi embertől, veszett rókától nem lehetsz soha eléggé távol.

Kérges tenyér – puha kenyér.

Parázon ül, aki más helyére ült le.

A nép négyévente szavaz, a sajtó naponta.

Édes gyógyszer ritkán gyógyít.

Ki hasára hallgat, annak esze bánja.

Mielőtt elindulsz, fontold meg, hová jutsz!

Hogyba jó a gyerek, bívatod az orvost.

Leplezd a haragod, ha javad akarod!

Könnyű arról szólni, amibez nem értesz.

Kurta lábú szaporán lép.

Ne akarjon primás lenni, ki még nem fogott begedűt!

Kényelmetlen, ha a segéd lepípálja a mesterét.

Csalót nebéz törbe csalni.

Eb az, aki ebül szerez.

Tudja azt a cipő, hogy lukas a zokni.

Vörös róka télen színt vált, de az esze nem változik.

Ki az urát nem becsüli, önmagát is lebecsüli.

„A tüpöké a mennyország” – de az életük pokol.

A pénznek nem kell tolmács.

Attól, hogy bevallja bűnét, még bűnös marad.

A féltékeny azért veszít, mert nem tud veszíteni.

Gyors munka – rossz munka.

Aki elkerül, rosszban sántikál.

Sok papír – sok méreg.

Magasra hág – törik az ág.

Holnapután koplalni fogsz, ha csak a holnapra gondolsz.

Könnyebb felmászni a fára, mint épségben visszaérni.

Ordasból nem lesz pástétom.

Biztos nyereséghez ritkán keresnek társat.

Csoda lenne, ha valaki még valamin csodálkozni tudna.

Mitől pályakezdő értelmiségi az, aki nem tudja elkezdni a pályáját?!

Az kapkod, aki nem tudja, hova nyúljon.

Halad a világ: lassan eléri a középkori járványszintet.

Ha elfogadtad az örökséget, ne tagadd le a rokonságot!

„Arccal Európa felé” – Hátra-arccal?!

Számos szaktudományt izgat: mióta van emberi élet a Földön? Hasznosabb lenne, ha azzal törődnének, meddig lesz?!

Maróti Egon

Képek a régi szegedi népeletből

Vízparti településeink lakóinak kenyérgabonáját évszázadok óta nagyjából vízimalmokban őrölték. Vedres István, a Város hites földmérője írta 1799-ben: „A Tiszán lisztőrlő malom jár betvenegy, Szárazon pedig nagyon csak huszonegy...”

1859-ben 90 vízimalom őrölt a szegedi Tiszán, de attól fogva számuk egyre csökkent. Alumaradtak a sokkal termelékenyebb, többféle finomságú lisztet őrölő gőzmalmokkal szemben. 1895-ben már csak 14, az első világháború előtt 9 hajómalom kerekét forgatta a Tisza árja. Az alsóvárosi vízimalmokban legutóbb már kizárólag paprikát őröltek.

A hajómalomok úgynevezett *malomrévekben* voltak kikötve. Egy-egy révben, a folyó vízállásától függően, 3–4–6 malomnak jelöltek ki helyet, olykor a hajóközlekedés számára alig maradt hely. Előfordult, hogy akadályozták a hajózást, márpedig a sószállítás zavartalan lebonyolításához országos érdek fűződött. Erre a *malombírák* és a magisztrátus által küldött bizottság tagjai ügyeltek. Amikor nyáron alacsony volt a Tisza vízállása, a szegedi

A „szegedi nemzet” munkás bétköznapijairól és ünnepeiről fennmaradt századeleji pillanatfelvételek forrásértékű, pótolhatatlan dokumentumok. A szegedi múzeum 1908-ból több tucat ilyen főlvetelt őriz, amelyek bizonyára a „Gazda”: a néprajzi gyűjteményt megalapozó Tömörkény István ösztönzésére készültek. Elsősorban ebből a fényképsorozatból válogatok, de sorra kerülnek korábbi archív fotók is.

4. Az utolsó szegedi vízimalom

malmoknak a Marosban jelöltek ki apadási réveket, ott ugyanis a folyó nagyobb sodrása apadás idején is megforgatta a malomköveket.

A malomrévekhez a Tiszátóljáról lejárók, ún. *mónárjárók* vezettek. A *mónárjárón* egészen a vízpartig levihették az őrnivalót. A szegedi Tiszaszakaszon öt nagyobb molnárjáróról tudunk: egy a Sárgán volt a tápaiak részére, a második a Lippai fatelepnél (ide torkollott a Molnár utca), harmadik a sóházaknál, negyedik a Boszorkány-szigetnél, az ötödik a röskei parton. Szokás volt, hogy *csúvárok* járták a várost csengős kocsival: összegyűjtötték az őrlnivaló gabonát és őrlés után hazaszállították az őrleményt.

A hajómalom két hajótestből állott: a házhajóból és a tárha-

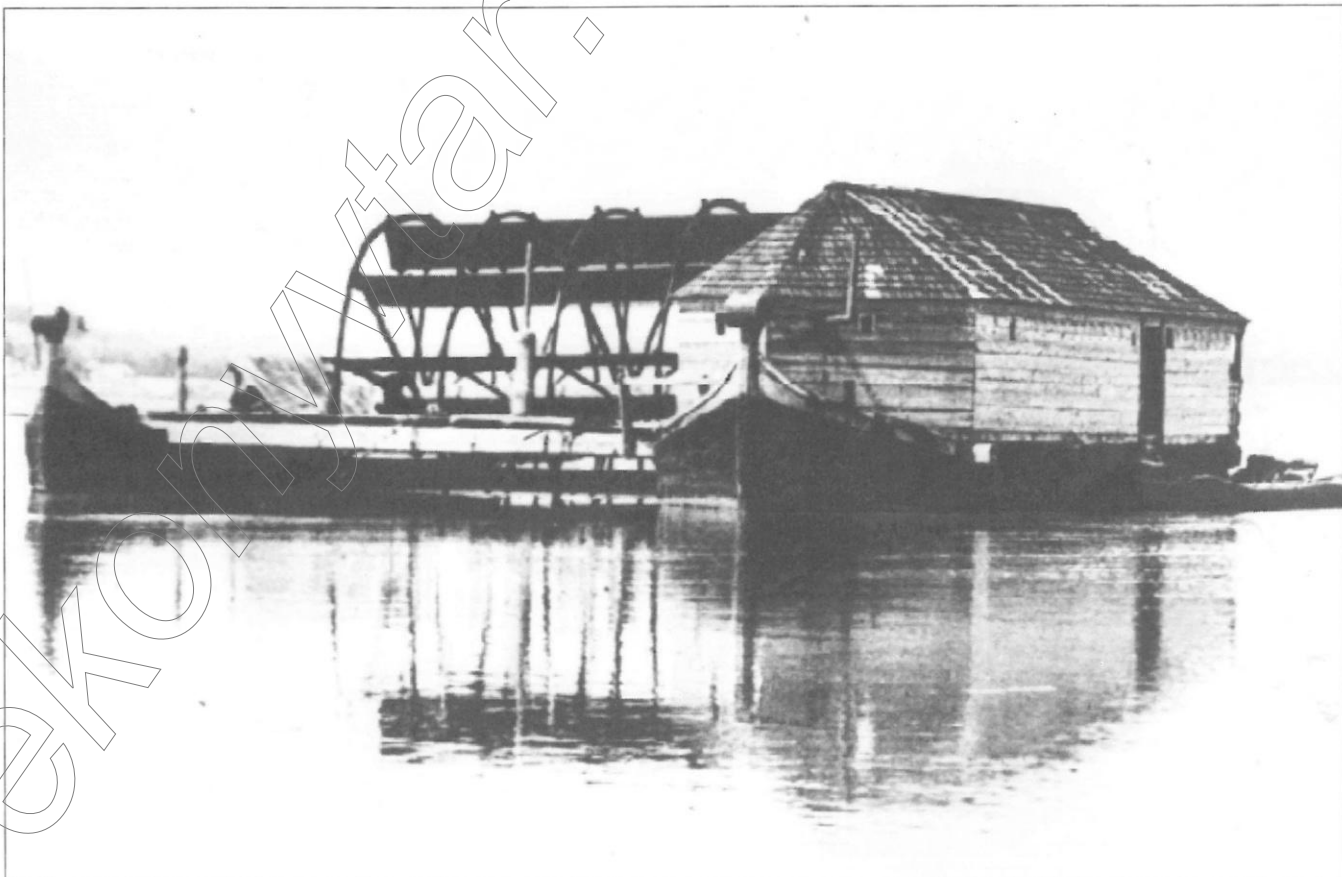
jóból, melyet régebben *tombácnak* neveztek. Ezeket nyugodott a hatalmas, alulcsapott vízikerék tengelye. A házhajóban egy vagy két pár malomkövel őröltek. A molnároknak volt egy elmés kis jelzőszerkezetük, amely – ha a *kisgaratból* kifogyott a gabona – megszólaltatott egy csörgőt: ez figyelmeztetette a molnárt, hogy öntsön föl a garatra...

A szegedi vízimolnárok „*parasztra őrtek*” vagyis nem választották külön a lisztet a korpától. A szítást meghagyták az asszonyoknak, az ő dolguk volt – ha fehérkenyeret akartak sütni. De a szegediek szerették a korpás lisztből sült kenyeret. Egy-két vízimolnár azért a legutóbbi években *selyemszítót* alkalmazott, hogy kedvében járjon az igényesebb városi népeknek.

Az utolsó szegedi hajómalom Felsőváros alatt őrölt. Idős vízparti emberek 1959-ben úgy emlékeztek, hogy az első világháború alatt még látták. „*Tizennyolcban még hozott apám kukoricát őrni az Iván Pista malmába*” – emlegette egyikük. Fényképünk erről a malomról 1918-ban készülhetett. Jól látható a házhajó és a tárhajó szépen faragott *bógós orttőkéje*. A tápai molnárjárónál azonban még 1919-ben is őrölt Ökrös István vízimalma. „*Tápe alatt halkan Forog a malom, Körülötte csönd van, Csönd és nyugalom...*” – írta Juhász Gyula. Verse 1919. november 9-én jelent meg a Délmagyarországban, s a tápaiak is úgy tudták, hogy a malmot a háború után adta el a gazdája Szerbiába.

Amikor a hajómalomok és a fahajók eltűntek a Tiszáról, a vízimolnárok és a hajósgazdák a házuk elé ásták le a faragványt, foglalkozásuk címeréül. A *bógós orttőke* a húszas években az alsóvárosi Csonka *Bukusza* Tanács Ignác vízimolnár, a híres bórdudás háza előtt állott utolsó hírmondóul.

Jubász Antal

Szegedi táj – szegedi ecsettel

Dorogi Imre: Sugárzás a Tisza fölött

(Reprodukció: Dömötör Mihály)

Márciusi számunkban arról írtunk, hogy a Város két festőjének munkáiból sugárzik ránk a szegediség: Dinnyés utcaképeiből és Dorogi Tisza-képeiből.

A kisújszállási Dorogi Imrét (1890–1976) a 30-as évek elején ragadta meg a tiszai táj szerkezete: a tengersík vidék határtalansága, a hatalmas égbolt, a párás levegő és a hosszan elnyúló fények. A főszege látvány nem múló élménnyé kristályosodott, idővel absztrahálódott, majd látomás formájában önálló életre kelt. Dorogi vízióiban a régi, zabolázatlan Tisza képe tűnt föl. A fény-víz-föld hármasaig csökkentette a látvány összetevőit, és az elemek olyan ősi, alakuló és forrongó létállapotáig ment vissza, mely megfelelt érzésvilága hofókának. Képpé rögzített vízióin a nap töretlen sugárzással hevíti a tiszai tájat, izzik és fullaszt a páratól sűrű levegő, forr és sístereg a habzó víz bugyborékol a partmenti iszap. A párás levegőtől szivárványossá vált fény testesen ömlik szét a vidéken, a sugárnyalábok szövevénye lángfüggönyként csapódik a vízbe. Az egy pontból kiinduló sugárzás vastkos fénycsóvái a kép szerkezeti tényezőjévé válnak. Dorogi nem tud betelni a fénnel: izgatja dinamikája, a lávaszerű gomoly-

gó felhők és a fény-nyalábok ütközésének a drámája; a felhőkön diadalmasan átörö, és újra fölragyogó sugárzás, mely kibukkanva ismét mozgalmassá teszi a teret. Dinnyésnél sincs mozgás, Doroginál sincs. Feszültségrendszerét a szünetlen fényeső, a vibráló közeg, technikailag a hideg és a meleg színek ritmikus váltakozásának lüktető rendje adja.

A vízióalkotás egyik eszköze a téréreztetés, hiszen a végtelenbe vesző síkon eltörpül az ember. Az alföldi (tisza) táj monumentalitását alacsony horizonttal, és a végtelen mennybolt ráboruló sátrával fejezi ki. Hiábavaló őt Szőnyihez hasonlítani, hiszen mi sem áll távolabb a képalkotó Dorogitól, mint a szemlélődő csöndesség, az idillbe hajló látvány közvetlen szemlélete. Egy Józsefhez áll ő közel, annak hol expresszív, hol panteista fényhimmuszaihoz, hiszen Egy szavaival róla is elmondható, hogy nem a Tiszát, hanem a *világát* festette.

Két évtizede halott. Óriást veszítettünk. Születésének századik évfordulóján csúnyán megfeledeztünk róla. Aki egy új világot adott nekünk, annak mit sem adtunk...

Apró Ferenc

